

prameny & studie

74

NÁRODNÍ
ZEMĚDĚLSKÉ
MUZEUM

**NÁRODNÍ
ZEMĚDĚLSKÉ
MUZEUM**

**prameny
& studie** 74

Prameny a studie / Sources and studies

Časopis vychází za podpory Ministerstva zemědělství, institucionální podpora MZE-RO0823. /
The journal is published with the support of the Czech Ministry of Agriculture, institutional support MZE-RO0823.

Periodicita: dvakrát ročně / **Frequency:** biannually

Zařazeno do Seznamu recenzovaných neimpaktovaných periodik vydávaných v ČR
Evidenční číslo: MK ČR E 18799

Vydavatel / Publisher:

Národní zemědělské muzeum / National Museum of Agriculture
Kostelní 44, 170 00 Praha 7

ISSN 0862-8483 (print)

ISSN 2788-337X (on-line)

Obsah

SEKCE PŘÍRODOVĚDNÁ

Pavel Šimek, Jana Kohlová

Park Kačina – od průzkumů k obnově. Dvacet let obnovy památky zahradního umění
Kačina Park: From research to restoration. Twenty years of restoring
valuable landscape architecture **9**

SEKCE SPOLEČENSKOVĚDNÍ

Martin Weber

Barokní tvář krajiny Novodvorská
The Baroque landscape of the Nové Dvory region..... **31**

Pavel Novák

Přírodně krajinářský „park“ Kamajka se stejnojmenným gloriem
na chotkovském panství Nové Dvory
Kamajka landscape 'park' with an eponymous gloriette
in the Nové Dvory Chotek estate **47**

Dana Surá, Tereza Štorková, Jarmila Neugebauerová, Aleš Jezdinský

Herbářové sbírky milosrdných bratří českomoravské provincie
Herbaria collection owned by the Merciful Brothers
in Bohemian-Moravian province..... **69**

Zdeněk Novák, Roman Zámečník, Jana Kohlová, Markéta Šantrůčková

Průhonický park a škola malířsko-krajinářské kompozice – úvodní studie
Průhonice Park and the Method of Painterly-landscaped Garden Design –
– Introductory Study..... **85**

MATERIÁLOVÁ STUDIE

Petr Liďák

Hájovna z Valašské Bystřice. K výchozím materiálům nové expozice bytu hajného
a kanceláře polesného ve Valašském muzeu v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm
Gamekeeper's cottage in Valašská Bystřice. On the materials used to create
a new exposition of forester's lodging and forest manager's office in the Wallachian
Open Air Museum in Rožnov pod Radhoštěm. **107**

Pokyny pro autory	129
Redakční rada.....	139
Autoři textů.....	141

SEKCE PŘÍRODOVĚDNÁ

Park Kačina – od průzkumů k obnově. Dvacet let obnovy památky zahradního umění

Kačina Park: From research to restoration. Twenty years of restoring valuable landscape architecture

Pavel Šímek, Jana Kohlová

Abstrakt: Zámek Kačina je považován za nejvýznamnější empírovou stavbu na území České republiky. Jeho zámecký park je mimořádně cennou klasicistní památkou zahradního umění z konce 18. století a z první třetiny 19. století se zachovalou vysokou autenticitou i v navazující komponované krajině. V baroku vznikla promyšlená komponovaná krajina v okolí Nových Dvůrů¹, včetně kačínské bažantnice, která se později stala jádrem klasicistních úprav v okolí nového zámku Kačiny. V průběhu uplynulých dvaceti let probíhala systematická obnova parku i krajiny bezprostředně navazující na park. Cílem tohoto sdělení je zveřejnit a interpretovat výsledky základního dendrologického průzkumu (nebyly doposud publikovány) a nabídnout retrospektivní popis dvacetiletého postupu obnovy. Sada fotografií s komentářem dokumentuje výchozí stav parku a jeho proměnu do současnosti.

Summary: The Kačina Chateau is considered the most important Empire style building in the Czech Republic. Its park is a uniquely valuable piece of Classicist garden architecture from late 18th century and the first third of the 19th century, with a high level of authenticity preserved also in the surrounding composed landscape. This unique classicist monument of landscape architecture was based on Baroque foundations. During the Baroque, a sophisticated composed landscape was created in the vicinity of Nové Dvory. It included the Kačina pheasantry, which later became the nucleus of a Classicist redesign of landscape surrounding the new Kačina Chateau. Over the past twenty years, the park and landscape immediately adjacent to it have been systematically restored. Gradually, a highly sophisticated landscape composition was uncovered, including some stabilising vegetation elements as important pieces of evidence of authenticity of this landscape design. The aim of this paper is to publish and interpret the previously unpublished results of the basic dendrological survey undertaken in 2004, before the beginning of work on the restoration project. Interpretation of the baseline dendrological survey is accompanied by a series of annotated photographs which document the initial condition of the park and its transformation to the present day.

Klíčová slova: park Kačina; dendrologický potenciál; kompozice; obnova.

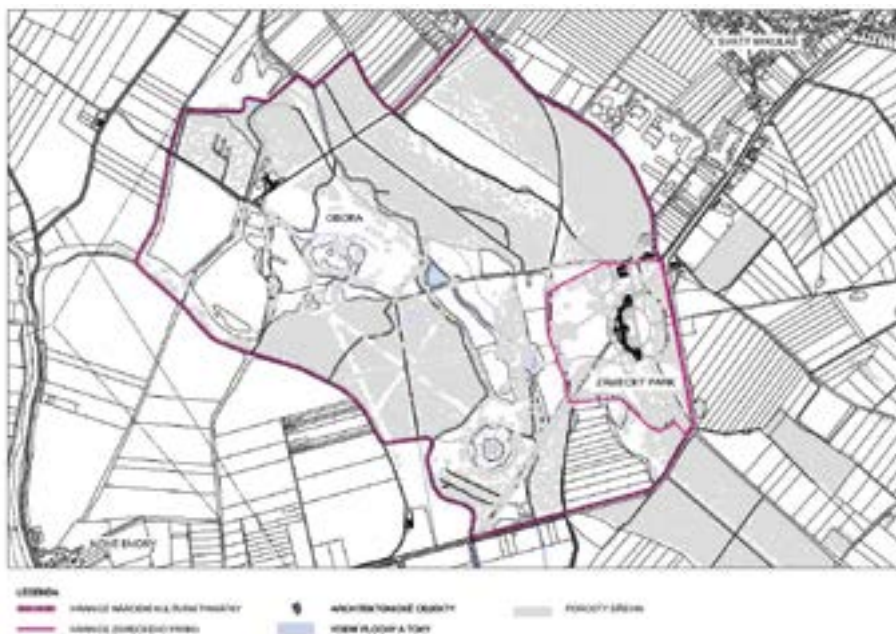
Keywords: Kačina Chateau, dendrological potential, composition, restoration.

*Príspevek vznikl za podpory projektu CZ.02.1.01/0.0/0.0/16_017/0002334
Výzkumná infrastruktura pro mladé vědce.*

Motto: „Pak-li za živobytí otce svého k okrase krajiny přispěl, tož jsa nyní samostatným pánem, proměnil celé okolí v rozkošnou zahradu. Jsa milovníkem přírody cestoval každého roku po Itálii, Francii, Anglii a Sasku a vycvičil tak krasochuť svou v oboru tom co nejlépe. Zkušenosti na cestách nabytých, hleděl pak doma upotřebiti, tak že okolí zdejší za dob jeho i pozdější českým Eldorádem zváno bylo.“² (o Janu Rudolfovi Chotkově)

1 Mapa novodvorského panství z roku 1734 (Jan Klucksperger).

2 Blíže: LEDR, Josef, Děje panství a města Nových Dvůrů, Kutná Hora 1884.

1 Vymezení hranice Národní kulturní památky a hranice zámeckého parku Kačina. Zdroj: autor (2023).

Úvod

Areál zámku tvořený stavbami a jinými nemovitými objekty na pozemcích vymezených prostorovými identifikačními znaky, včetně těchto pozemků, je Národní kulturní památkou (NKP).³ Park je lokalizován v okrese Kutná Hora, v katastrálních územích obcí Nové Dvory a Svatý Mikuláš. Park, který je předmětem tohoto sdělení, představuje pouze jednu z menších částí NKP. Větší část území NKP tvoří navazující krajina, především pak lesní porosty (obora). Tato část byla projekčně zpracována a následně regenerována samostatně.⁴ Obě části jsou kompozičně a provozně provázány a tvoří jeden celek. Grafické schéma 1 obsahuje vymezení obou částí NKP.

V roce 2003 byla navázána spolupráce mezi Národním zemědělským muzeem v Praze a Zahradnickou fakultou MENDELU se sídlem v Lednici s cílem provést dendrologický průzkum parku na Kačině.⁵ Tento průzkum byl dokončen v roce 2004. Výsledky tohoto průzkumu byly publikovány pouze dílčím způsobem jako součást prezentace postupujících prací na obnově parku.

3 Nařízení vlády č. 132/2001 Sb., o prohlášení některých kulturních památek za národní kulturní památky, ze dne 28. 3. 2001.

4 BORUŠÍK, Pavel – KOHLOVÁ, Jana, Regenerace NKP Kačina – část obora, Dokumentace pro stavební řízení, 2008.

5 ŠIMEK, Pavel – KOHLOVÁ, Jana – BORUŠÍK, Pavel, a kol., Dendrologický průzkum zámeckého parku Kačina, Zahradnická fakulta MZLU v Lednici na Moravě 2004.

- 2 Stav Novodvorské aleje před její obnovou. Sekundární koruny zcela zakryly pohled v kompoziční ose. V místě původních tvarovacích řezů se vytvořily rozsáhlé dutiny, které představovaly významné ohrožení provozní bezpečnosti. Zdroj: foto Jana Kohlová (2008).

Přípravě samotného projektu předcházelo zpracování podrobné studie,⁶ která analyzovala veškeré dostupné podklady týkající se studia archivních pramenů, vymezení limitů v území, a to především z hlediska památkové péče a ochrany přírody. V roce 2004 byla Kačina vyhlášena evropsky významnou lokalitou systému Natura 2000. Při zpracování dalšího stupně projektové dokumentace pro projednávání záměru s dotčenými orgány státní správy, především pro ochranu přírody a krajiny, nechali investoři zpracovat entomologický průzkum, včetně stanovení principů pro regeneraci lokality Natura 2000. Zároveň byla zpracovaná tzv. malá EIA, v rámci které se ověřoval vliv zásahu na lokalitu Natura 2000.

Koncepce obnovy parku zpracovaná ve studii byla dále projekčně rozpracována a projednána v samostatné dokumentaci⁷ a tato se následně stala podkladem pro získání finanční podpory z Operačního programu Životní prostředí.

Po uplynulých dvaceti letech od začátku přípravy obnovy kačinského parku máme jedinečnou příležitost dokladovat detailně výchozí stav dřevin v parku a nabídnout pohled na cestu proměny tohoto unikátního díla krajinařské architektury.

6 ŠIMEK, Pavel – KOHLOVÁ, Jana – BORUSÍK, Pavel, a kol., Regenerace zámeckého parku Kačina – studie obnovy, Lednice 2005.

7 ŠIMEK, Pavel, a kol., Regenerace zámeckého parku Kačina, Dokumentace pro stavební řízení, 2008.

- 3** Stav Novodvorské aleje krátce po obnově. Postupně se podařilo zabezpečit stabilitu pozůstatku stromového inventáře při současné obnově prostorových proporcí aleje, zároveň s maximální péčí o biotop páchníka. Navržený a důsledně realizovaný způsob obnovy je ojedinělým případem obnovy kompozice při respektování biotopu živočichů vázaných na velké kmenové dutiny. Zdroj: foto Jana Kohlová (2012).

- 4** Aktuální stav Novodvorské aleje (podzim 2023). Nově vytvořené sekundární koruny na původních „hlavách“ proporčně odpovídají kompozičnímu záměru. Biotop páchníka byl zachován a byly vytvořeny ještě lepší podmínky pro jeho rozvoj. Zdroj: foto Jana Kohlová (2023).

Metodologická východiska

Dendrologický průzkum byl zaměřen na zjištění taxačních parametrů stromů (výška, průměr koruny, výčetní tloušťka), popisné atributy (věkové stadium) a kvalitativní parametry (vitalita, zdravotní stav, sadovnická hodnota). Na základě provedeného terénního průzkumu byla provedena analýza a interpretace dendrologického potenciálu dle:

- Sadovnická hodnota (SH): obsah i metoda zjišťování této hodnoty jsou v odborné praxi dostatečně známé. Vyjadřuje v podstatě biologický aspekt dendrologického potenciálu jedince. Sadovnická hodnota je chápána jako výsledná hodnota zahrnující hodnocení vitality, zdravotního a pěstebního stavu. Pro hodnocení byla použita pětibodová stupnice: 1) velmi hodnotný strom, dlouhodobě perspektivní; 2) nadprůměrně hodnotný strom, dlouhodobě perspektivní; 3) průměrně hodnotný strom, využitelný; 4) podprůměrně hodnotný strom, pěstebně neperspektivní jedinec; 5) velmi málo hodnotný strom, zcela neperspektivní.
- Vývojové stadium (VS): tento ukazatel vyjadřuje, ve které etapě svého života se jedinec nachází. Lze tak z něj přímo odvodit obecné předpoklady dalšího vývoje a růstu. Pro hodnocení byla použita stupnice: 1) nová výsadba; 2) odrostlá výsadba; 3) dospívající jedinec; 4) dospělý jedinec; 5) přestárlý jedinec.⁸

Metodický přístup vychází z níže uvedené definice dendrologického potenciálu a opírá se o interpretaci vybraných údajů. Do vzájemných souvislostí se dává:

- distribuce (poměrné zastoupení) sadovnických hodnot jedinců, vyjadřující především míru stability/perspektivnosti
- s distribucí jednotlivých věkových kategorií nebo vývojových stadií jedinců, vyjadřující především jejich současný význam v prostorové kompozici objektu.

Pro snadnější interpretaci se osvědčilo zjednodušit výsledné přehledy tím způsobem, že se jak stupně sadovnické hodnoty, tak i věkové kategorie nebo vývojová stadia sloučí do menšího počtu širěji chápaných jednotek:

- sadovnická hodnota 1 až 3 (dlouhodobě až středně dlouhodobě perspektivní/stabilní jedinci);
- sadovnická hodnota 4 až 5 (jedinci s předpokládanou krátkodobou existencí);
- vývojové stadium 1 až 3 (mladiství jedinci hrající v aktuální kompozici méně významnou roli);
- vývojové stadium 4 až 5 (dospělí až přestárlí jedinci, hlavní nositelé stávající kompozice).

8 PEJCHAL, Miloš – ŠIMEK, Pavel, Dendrologický potenciál, in: Potenciál v zahradní a krajinářské tvorbě, Luhačovice 2001, s. 16–19.

Výsledné kombinace těchto jednotek představují kategorie dendrologického potenciálu a jsou uvedeny v tabulce 1.

Tabulka 1 Posuzování dendrologického potenciálu – distribuce hodnot (SH a VS)

Věkové stadium (VS)	Sadovnická hodnota					
	1	2	3	4	5	součet
1	vysoký dendrologický potenciál, bez rozhodujícího vlivu na aktuální kompozici			nízký dendrologický potenciál, nedostatky v péstební péči		
2						
3						
4	vysoký dendrologický potenciál, přímý vliv na aktuální kompozici			nízký dendrologický potenciál, aktuální rozpad kompozice		
5						
součet						

Zdroj: vlastní výzkum.

Výchozí stav dřevin parku – výsledky

Popsaný postup hodnocení dendrologického potenciálu parku Kačina patřil před 20 lety mezi originální metody, které byly zaměřeny na rozkrytí potenciálu dřevinných vegetačních prvků. Interpretace dat o taxonomické skladbě, druhové skladbě solitérních stromů a především závěry vyplývající z analýzy dendrologického potenciálu se staly základem pro následující dvacetiletou obnovu.

Taxonomická skladba

(1) V rámci projekční přípravy byl proveden dendrologický průzkum. Celkem bylo vyhodnoceno 4858 stromů. Nejen z hlediska potřeb projektu byla provedena analýza druhové skladby primárních vegetačních prvků, konkrétně solitér, stromořadí a skupin stromů. Tyto vegetační prvky mají rozdílný význam v kompozici objektu. Taxonomická skladba hodnocených stromů je uvedena v tabulce 2.

Tabulka 2 Taxonomická skladba vegetačních prvků v parku

Taxon	Solitérní strom		Stromořadí		Skupina stromů		Celkový součet	
	počet ks	%	počet ks	%	počet ks	%	počet ks	%
<i>Acer campestre</i>	13	3,93		0,00	30	0,67	43	0,89
<i>Acer japonicum</i>		0,00		0,00	1	0,02	1	0,02
<i>Acer platanoides</i>	37	11,18		0,00	606	13,56	643	13,24
<i>Acer pseudoplatanus</i>	3	0,91		0,00	292	6,54	295	6,07
<i>Acer pseudoplatanus Leopoldii</i>		0,00		0,00	2	0,04	2	0,04
<i>Aesculus hippocastanum</i>	12	3,63	57	96,61	52	1,16	121	2,49
<i>Ailanthus altissima</i>	1	0,30		0,00		0,00	1	0,02
<i>Betula pendula</i>	3	0,91		0,00	5	0,11	8	0,16
<i>Carpinus betulus</i>	1	0,30		0,00	4	0,09	5	0,10
<i>Catalpa sp.</i>	1	0,30		0,00		0,00	1	0,02

Taxon	Solitérní strom		Stromořadí		Skupina stromů		Celkový součet	
	počet ks	%	počet ks	%	počet ks	%	počet ks	%
<i>Corylus colurna</i>		0,00		0,00	4	0,09	4	0,08
<i>Crataegus oxyacantha</i>		0,00		0,00	6	0,13	6	0,12
<i>Fagus sylvatica</i>	1	0,30		0,00		0,00	1	0,02
<i>Fraxinus excelsior</i>	35	10,57		0,00	479	10,72	514	10,58
<i>Gleditsia triacanthos</i>		0,00		0,00	4	0,09	4	0,08
<i>Gymnocladus dioicus</i>	6	1,81		0,00		0,00	6	0,12
<i>Chamaecyparis pisifera</i>	1	0,30		0,00		0,00	1	0,02
<i>Juniperus virginiana</i>	1	0,30		0,00		0,00	1	0,02
<i>Larix decidua</i>	2	0,60		0,00	44	0,98	46	0,95
<i>Liquidambar styraciflua</i>		0,00		0,00	1	0,02	1	0,02
<i>Phelodendron amurense</i>		0,00		0,00	1	0,02	1	0,02
<i>Picea abies</i>	4	1,21		0,00		0,00	4	0,08
<i>Picea pungens</i>	2	0,60		0,00		0,00	2	0,04
<i>Pinus nigra</i>	6	1,81		0,00		0,00	6	0,12
<i>Pinus strobus</i>	2	0,60		0,00	29	0,65	31	0,64
<i>Pinus sylvestris</i>	33	9,97		0,00	679	15,20	712	14,66
<i>Prunus avium</i>		0,00		0,00	10	0,22	10	0,21
<i>Pseudotsuga menziesii</i> Glauca	2	0,60		0,00		0,00	2	0,04
<i>Pyrus</i> cv.	1	0,30		0,00		0,00	1	0,02
<i>Pyrus domestica</i>	1	0,30		0,00		0,00	1	0,02
<i>Pyrus pyrastrer</i>	1	0,30		0,00		0,00	1	0,02
<i>Quercus cerris</i>	2	0,60		0,00		0,00	2	0,04
<i>Quercus robur</i>	69	20,85		0,00	1046	23,41	1115	22,95
<i>Quercus rubra</i>	2	0,60		0,00	1	0,02	3	0,06
<i>Robinia pseudoacacia</i>	30	9,06		0,00	162	3,63	192	3,95
<i>Salix aegyptiaca</i>	1	0,30		0,00		0,00	1	0,02
<i>Sorbus</i> sp.	1	0,30		0,00		0,00	1	0,02
<i>Tilia cordata</i>	43	12,99	2	3,39	229	5,13	274	5,64
<i>Tilia petiolaris</i>		0,00		0,00	3	0,07	3	0,06
<i>Tilia platyphyllos</i>	8	2,42		0,00	769	17,21	777	15,99
<i>Tilia platyphyllos</i> Laciniata	1	0,30		0,00		0,00	1	0,02
<i>Tsuga canadensis</i>	2	0,60		0,00		0,00	2	0,04
<i>Ulmus campestris</i>	1	0,30		0,00	2	0,04	3	0,06
<i>Ulmus laevis</i>	2	0,60		0,00	7	0,15	9	0,18
Celkový součet	331	100	59	100,00	4468	100,00	4858	100,00

Zdroj: vlastní výzkum.

- 5 Pohled ze začátku Novodvorské aleje k zámku. Levá strana pohledu zachycuje výchozí stav „Vojanského pahorku“ s částečně zakrytou osou průhledu. Zdroj: foto Jana Kohlová (2005).

- 6 Pohled ze začátku Novodvorské aleje k zámku. Uvolněná osa průhledu na zámek. Kromě odstranění dřevin v nižších porostních etážích byla provedena i úprava podhlednosti korun stromů. Zdroj: foto Jana Kohlová (2016).

Interpretace taxonomické skladby

(1) Z hlediska počtu stromů je naprosto dominantní zastoupení stromů ve skupinách (celkem 4468 ks, 92 %), v parku bylo zaevidováno 331 solitérních stromů (6,8 %) a ve stromořadích pouze 59 stromů, tj. 1,2 %.

(2) V parku bylo identifikováno celkem 46 taxonů. Superdominantu představuje *Quercus robur*, který je zastoupen 1115 jedinci (23 %). Jako dominanty byly identifikovány 4 taxony (*Tilia platyphyllos*, *Pinus sylvestris*, *Acer platanoides* a *Fraxinus excelsior*), které představují společně 54,5 % veškerých stromů. Všechny dominantní taxony (celkem 5 taxonů) jsou zastoupeny celkem 3761 jedinci (77,4 %). Dalších 41 taxonů tvoří pouze 22,6 % stromového inventáře.

Tabulka 3 Zastoupení dominantních taxonů ve vegetačních prvcích

Taxon	Solitéra	%	Stromořadí	%	Skupina stromů	%	Celkový součet	%
<i>Quercus robur</i>	69	20,85		0,00	1046	23,41	1115	22,95
<i>Tilia platyphyllos</i>	8	2,42		0,00	769	17,21	777	15,99
<i>Pinus sylvestris</i>	33	9,97		0,00	679	15,20	712	14,66
<i>Acer platanoides</i>	37	11,18		0,00	606	13,56	643	13,24
<i>Fraxinus excelsior</i>	35	10,57		0,00	479	10,72	514	10,58

Zdroj: vlastní výzkum.

(3) Za významnou charakteristiku krajinářského parku považujeme kromě celkového zastoupení taxonů především druhovou skladbu solitérních dřevin. Tento vegetační prvek se totiž výrazně „prosazuje“ v kompozici a současně zásadním způsobem determinuje některé její vlastnosti (např. barevnost, proměnlivost apod.). Tyto vlastnosti jsou pak v přímém vztahu k zastoupeným taxonům.

(4) Druhová skladba solitérních stromů zahrnuje celkem 35 taxonů. Superdominantu představuje opět *Quercus robur*, který je zastoupen 69 jedinci (21 %). Jako dominanty bylo identifikováno 5 taxonů (*Tilia cordata*, *Acer platanoides*, *Fraxinus excelsior*, *Pinus sylvestris*, a *Robinia pseudoacacia*), které představují společně 54 % ze všech solitérních stromů. Všechny dominantní taxony (6 taxonů) jsou zastoupeny celkem 247 jedinci (75 %). Dalších 29 taxonů tvoří pouze 25 % stromového inventáře.

Tabulka 4 Dominantní taxony solitérních stromů

Kategorie	Taxon	Počet ks	%
Superdominanta	<i>Quercus robur</i>	69	20,85
Dominanta	<i>Tilia cordata</i>	43	12,99
	<i>Acer platanoides</i>	37	11,18
	<i>Fraxinus excelsior</i>	35	10,57
	<i>Pinus sylvestris</i>	33	9,97
	<i>Robinia pseudoacacia</i>	30	9,06
Ostatní	29 taxonů	84	25,4

Zdroj: vlastní výzkum.

- 7 Zakrytý pohled ze SZ (od obory) na zámecké návrší s dominantou zámku. Postupným zarůstáním volných ploch a příkopu ha-ha vznikly pohledové bariéry, které zcela znehodnotily prostorovou kompozici. Zdroj: foto Jana Kohlová (2001).

- 8 Zásadní proměna kompozice zámeckého návrší (pohled ze SZ) po odstranění nežádoucí a rušivé vegetace. V pohledu se nově objevuje linie příkopu ha-ha, který citlivě vymezuje zámeckou zahradu od okolí. Zámek je lemován původními komponovanými skupinami stromů (v okrajích pravé skupiny záměrně vysázeny kytice vícekmenných lip). Zdroj: foto Jana Kohlová (2016).

Výsledky dendrologického průzkumu a interpretace taxonomického složení byly plně využity při návrhu obnovy kompozice parku, zvláště pak při návrhu konkrétních osazovacích detailů.

Výchozí dendrologický potenciál parku

V souladu s uvedenými metodickými principy je dendrologický potenciál pro praktické využití definován následovně:

Dendrologický potenciál objektu je celková schopnost existujících dřevinných vegetačních prvků konkrétního objektu zajistit stabilitu cílové kompozice (stávající, změněné, nové).

Tabulka 5 Výchozí dendrologický potenciál parku (stav v roce 2004)

Dendrologický potenciál parku – distribuce hodnot (SH a VS)				
Věkové stadium (VS)	Sadovnická hodnota (SH)			
	2	3	4	5
1	vysoký dendrologický potenciál, bez rozhodujícího vlivu na aktuální kompozici 1383 ks (25,47 %)		nízký dendrologický potenciál, nedostatky v péstební péči 856 ks (17,62 %)	
2				
3				
4	vysoký dendrologický potenciál, přímý vliv na aktuální kompozici 1220 ks (25,11 %)		nízký dendrologický potenciál, aktuální rozpad kompozice 1399 ks (28,8 %)	
5				

Zdroj: vlastní výzkum.

Interpretace výchozího stavu parku

- Soubor stromů s vysokým dendrologickým potenciálem a současně přímým vlivem na aktuální kompozici představoval 25,1 % ze všech jedinců.
- Soubor stromů s nízkým dendrologickým potenciálem a současně přímým vlivem na aktuální kompozici představoval 28,8 % ze všech jedinců.
- Nízký dendrologický potenciál způsobený nedostatky v péstební péči byl stanoven u 17,6 % jedinců.

Realizace obnovy parku Kačina – výsledky

Detailní průzkumy založené na studiu archivních materiálů a terénním průzkumu prokázaly celkem pět na sebe navazujících etap vývoje parku, kterým předcházely úpravy v krajině do roku 1789.

- 1. etapa vývoje – založení klasicistní krajiny: časový úsek 1789–1822
- 2. etapa vývoje – dokončení úprav zámecké zahrady: časový úsek 1822–1839
- 3. etapa vývoje – dolesňování krajinných úprav: časový úsek 1839–1879
- 4. etapa vývoje – přelom 19.–20. století: časový úsek 1879–1946
- 5. etapa vývoje – socialistická etapa: časový úsek 1946–1989

- 9** Pohled v ose příkopu ha-ha v západní části parku. Samovolně vzniklý pás vegetace (o šířce cca 12 m) vytvářel nepřijatelnou pohledovou bariéru mezi parkem a navazující komponovanou krajinou směrem k oboře. Zdroj: foto Jana Kohlová (2008).

- 10** Pohled v ose příkopu ha-ha v západní části parku v průběhu realizace obnovy parku. Tento vegetační pás byl jednorázově odstraněn, a tím byla umožněna budoucí oprava příkopu ha-ha. Zdroj: foto Jana Kohlová (2008).

11 Pohled v ose příkopu ha-ha v západní části parku po realizaci záměru. V kompozici se nově uplatňují uvolněné duby. Zdroj: foto Jana Kohlová (2016).

V 1. etapě (viz výše) došlo k založení hlavních kompozičních os a kompozičních vazeb na krajinu⁹ a v 2. etapě došlo k dořešení bezprostředního okolí dostavěného zámku a k výstavbě ha-ha.¹⁰ Takto založená kompozice zůstala zachována do současné doby a v dalších etapách byla pouze zahušťována a uzavírána od okolní krajiny. Významným obdobím byla 4. etapa vývoje, kdy byl zámek skryt za vysázenými porosty po obvodu ha-ha, a byly tak zpřetřhány vazby na krajinu¹¹. Vypuštění Mikulášského rybníka nemělo tak velký vliv na kompozici území jako toto zalesňování.

Hlavní kompoziční osy od zámku byly postupně stírány a zcela zachovány zůstaly jen Novodvorská a Svatomikulášská alej. Starokolínská osa a osa na Kaňk zůstaly skryty v lesních porostech ve formě průseků. Alej k Mikulášskému rybníku byla zrušena, nicméně její stopa pokračující v lesních porostech za Mikulášským rybníkem je patrná až po hranici panství doposud (grafické schéma 2).

Zcela autentické je zachování umístění skupin stromů a solitér na místech, kde rostly v roce 1839, jak je znázorňuje stabilní katastr. Pouze několik nových skupin bylo vysázeno začátkem 20. století, ty však území nevhodně zahušťovaly, tak jako například porosty a skupiny stromů pod kočárovnou, dvě skupiny jírovců na čestném dvoře či alej jírovců od Mikulášské brány k zámku.

Zámecký park na Kačině je též unikátní nejzachovalejším a nejúplnějším ohrazením typu ha-ha v České republice. Ha-ha je technický vertikální prvek přírodně krajinářského parku, který nahrazuje oplocení či ohrazení pozemku, zabraňuje vstupu do takto

9 Plán krajinných úprav / mapa s návrhem nového parku a situací navrhované zámecké stavby na kačinské výšině, s. d. (asi 1793–96), bez podpisu (Ing. V. Dick?), graf. měř. sáhové, orientace k východu, 4 sekce, WDXIII/2488a, b, 2489, 2490.

10 Císařské povinné otisky stabilního katastru 1 : 2880 – Čechy, 1839.

11 Letecký snímek 1938, Vojenský topografický ústav, ev. č. 9069, 9071.

12 Porostní okraj „arboreta“ s malebnou skupinou akátů, která byla v kompozici potlačena zarůstajícím porostním okrajem. Zdroj: foto Jana Kohlová (2002).

13 Porostní okraj „arboreta“ s uvolněnou skupinou akátů, která zdůrazňuje terénní modelaci s přechodem do louky se solitérami. Zdroj: foto Jana Kohlová (2016).

vyhrazeného prostoru a přitom zachovává nerušené výhledy do krajiny („vidět, být viděn, ale zároveň chráněn od okolí“). Konstrukce ha-ha je často tvořena opěrnou zdí zapuštěnou pod úroveň terénu, popřípadě je navazující terén snížen uměle vytvořeným příkopem.

Na Kačině zeď ha-ha vyzdvihovala ze severu a jihu zámeckou zahradu se zámkem nad okolím, a vytvářela tak „zelený ostrov“ nad okolními poli a loukami. Prakticky celá stavba ha-ha zůstala zachována, avšak ve zdech a navazujících příkopech bylo vrostlé velké množství náletových stromů, které bylo nutno vykácet. Neobjasněný zůstává průběh ha-ha kolem arboreta, kde bylo pravděpodobně dřevěné oplocení a kde nebylo ha-ha nikdy dokončeno.

V blízkosti zámku a v místě rondelu (v oboře) byla založena arboreta. O druhovém složení arboret se můžeme domnívat, že se v nich vyskytovaly všechny v té době nově dovážené cizokrajné dřeviny. V nedalekých Nových Dvorech byla založena okrasná školka, ve které byly vysazovány okrasné dřeviny, jejichž seznam zachycují unikátní archivní materiály: Soupis rostlinného materiálu na Plánu školek v Nových Dvorech z roku 1794¹² a nabídka rostlinného materiálu novodvorských školek z roku 1833.¹³

Soupis z roku 1794 dokládá, že bylo v těchto školkách pěstováno 171 druhů dřevin. Z něj se můžeme dočíst, že zde byly pěstovány cizokrajné javory (*Acer pennsylvanicum*, *Acer monspessulanum*, *Acer saccharinum*, *Acer rubrum*), muchovník (*Amelanchier* sp.), papírovník čínský (*Broussonetia papyrifera*), katalpa (*Catalpa bignonioides*), břestovec západní (*Celtis occidentalis*), zmarlika Jidášova (*Cercis siliquastrum*), dřín květnatý (*Cornus florida*), dřezovec trojtrnný (*Gleditsia triacanthos*), jalovec viržinský (*Juniperus virginiana*), ořešák popelavý (*Juglans cinerea*), ořešák černý (*Juglans nigra*), habrovec viržinský (*Ostrya virginiana*), trnovec Kristův (*Paliurus spina-christi*), platan východní (*Platanus orientalis*), platan západní (*Platanus occidentalis*), hlohyně šarlatová (*Pyracantha coccinea*), škumpa jedovatá (*Rhus toxicodendron*), trnovník akát (*Robinia pseudoaccacia*), trnovník huňatý (*Robinia hispida*), jedlovec kanadský (*Tsuga canadensis*) aj.

Již v roce 1772 objednal Chotek z Tyrol modřínové semeno a dal je sít na svém panství. Téhož roku došla z Prahy zásilka kaštanovníku jedlého, který chtěl pěstovat kvůli plodům, ale také jako stavební dříví. Pěstování jedlých kaštanů pak zkoušel v různých částech svého panství, aby zjistil, kde se jim bude nejlépe dařit, a zásilek jedlých kaštanů přišlo ještě několik. Ve zprávě novodvorského zahradníka z let 1780–1781 se zachovalo poučení o pěstování kaštanovníků jedlých. V roce 1780 bylo v Praze zakoupeno 500 sazenic jírovce koňského a další rok ještě 200 sazenic. Dále od téhož roku se začaly v novodvorské bažantnici pokusně pěstovat moruše. Na jaře 1783 bylo vysázeno na Skalce a v kačinském revíru 2000 moruší, jejichž potomky lze vidět v porostech dodnes. V letech 1789–1790 dal Chotek vysázet v okolí Kačiny různé aleje s italskými, americkými a virginskými topoly, jasany, lipami, duby, jírovci a platany, čímž založil základní osnovu svým klasicistním krajinářským úpravám.¹⁴

12 „Soupis rostlinného materiálu na Plánu školek v Nových Dvorech z roku 1794“ / ÚTDU ČSAV, i. č. 05942, WDXIII 2507.

13 Berzeichniß inn- und ausländischer Bäume, Sträucher und Glashauser Pflanzen, welche in der Gärtnerey zu Neuhoft nächst Czaslau zu verkaufen sind, Czaslau 1833.

14 NOŽIČKA, Josef, Lesy na panství novodvorském (u Kutné Hory) do roku 1850, Lesnictví, 1961, 8, s. 771–782.

14 Čestný dvůr s výsadbou jírovců (*Aesculus hippocastanum*) a plošnou výsadbou šejřků (*Syringa* sp.) založenou počátkem 20. století. Stav vegetačních prvků před obnovou byl havarijní. Zdroj: foto J. Kohlová (2002).

15 Čestný dvůr po obnově se založeným letničkovým záhonem. Zdroj: foto J. Kohlová (2012).

Novodvorská alej – příklad systémové obnovy vegetačního prvku

Novodvorská alej je součástí jedné ze šestice hlavních klasicistních kompozičních os (ovčárecká osa) rozbíhajících se od zámku (za hranicemi parku) daleko do krajiny. V její trase byla již v barokní době cesta, která spojovala Nové Dvory se Svatým Mikulášem. V souvislosti s řešením nové krajinné úpravy prostoru mezi Novými Dvory a Svatým Mikulášem byla po roce 1789 vysázena alej tvořená monumentálním čtyřřadým stromořadím tvarovaných lip. Alej byla pravidelně tvarována hlavovým řezem s dobou opakování řezu vždy po 15 až 20 letech. Vždy po cca 40 letech docházelo k doplňování chybějících stromů novými výsadbami. Trvalá péče zahradníka byla přednostně zaměřena na to, aby alej plnila úlohu hlavní kompoziční pohledové osy, která opticky propojovala budovu kačinského zámku s tvrzí v Ovčárech (později cukrovar a další hospodářské objekty). Alej byla trvale udržována ve tvaru jakéhosi loubí tvořeného klenbou korun zapěstovaných ve výšce cca 5 metrů nad zemí. Maximální výška takto řezaných stromů nepřesahovala 10 metrů.

Poslední tvarovací řez korun lip v Novodvorské aleji byl prováděn po druhé světové válce. V té době rovněž byly dosázeny chybějící stromy v aleji. V padesátých letech 20. století byly parkově upravené plochy v zámeckém parku i v bezprostředním okolí aleje zalesněny a alej byla začleněna do lesního porostu. Vlivem nevhodného bočního zastínění odrůstajícím lesem a vlivem chybějící odborné péče zahradníka došlo za šedesát let k tomu, že bývalé tvarované stromy s původní maximální výškou kmenů šest až sedm metrů dosáhly výšek přes třicet metrů.

Jednou z variant, jak bylo možno řešit kritickou situaci aleje, bylo její vykácení a nové založení se zapěstováním tvarovaných stromů v původním duchu. Tím by však byl zničen biotop živočichů vázaných na velké kmenové dutiny zdejších stromů.

Po zvážení všech možností byla zvolena realizace sesazovacího řezu na stromech s dostatečným pěstebním potenciálem v kombinaci s dosadbou stromů do rozpadlých částí aleje. Tento realizovaný postup se i po 15 letech od začátku obnovy aleje zdá stále jako nejvhodnější a lze jej v obdobných případech doporučit. Základním přínosem tohoto postupu je prostorové potvrzení kompoziční osy, rozšíření biotopu živočichů vázaných na velké kmenové dutiny (ponechané původní stromy v aleji) a zajištění nové generace stromů v aleji.

Závěr

Výchozí stav parku byl v roce 2005 vyhodnocen jako potenciálně kritický a současně byl potvrzen aktuální rozpad kompozice parku. Na základě tohoto konstatování bylo přistoupeno k systémové obnově parku. Příprava obnovy parku byla započata zpracováním studie Regenerace zámeckého parku Kačina a navazujících dalších stupňů projektové dokumentace. Následně bylo přistoupeno k realizaci obnovy, která probíhala v několika etapách. V první etapě se podařilo obnovit a stabilizovat krajinářské úpravy z počátku 19. století, které spočívaly především v obnově dominantního postavení zámku v krajině, v obnově či pěstební stabilizaci autentických skupin stromů a solitér, ve vykácení náletových stromů v prostoru ha-ha, tak aby byla umožněna jeho postupná obnova. Velmi významná byla obnova arboreta včetně obnovy jeho taxonomické skladby z počátku 19. století. Obnova Novodvorské aleje a rozsáhlé úpravy v navazující oboře posílily dominantní působení zámku v krajině. Následně se započalo s obnovou cestní sítě na čestném dvoře zámku a v prostoru arboreta. Další velmi významnou etapou byla obnova první části ha-ha mezi kočárovnou a východním předpolím zámku.

Obnova parku Kačina je zachycena sadou fotografií, které dokumentují výchozí stav konkrétních míst a jejich proměnu do současnosti.

Prameny a literatura

Prameny

Císařské povinné otisky stabilního katastru 1 : 2880 – Čechy, 1839.

Letecký snímek 1938, Vojenský topografický ústav, ev. č. 9069, 9071.

Mapa novodvorského panství z roku 1734 (Jan Klucksperger).

Plán krajinných úprav / mapa s návrhem nového parku a situací navrhované zámecké stavby na kačinské výšině, s. d. (asi 1793–96), bez podpisu (Ing. V. Dick?), graf. měř. sáhové, orientace k východu, 4 sekce, WDXIII/2488a, b, 2489, 2490.

Soupis rostlinného materiálu na Plánu školek v Nových Dvorech z roku 1794. / ÚTDU ČSAV, i. č. 05942, WDXIII 2507.

Berzeichniß inn- und ausländischer Bäume, Sträucher und Glashaus Pflanzen, welche in der Gärtnerey zu Neuhof nächst Czaslau zu verkaufen sind, Czaslau 1833.

Literatura

BORUSÍK, Pavel – KOHLOVÁ, Jana, Regenerace NKP Kačina – část obora, Dokumentace pro stavební řízení, 2008.

Nařízení vlády č. 132/2001 Sb., o prohlášení některých kulturních památek za národní kulturní památky, ze dne 28. 3. 2001.

LEDR, Josef, Děje panství a města Nových Dvorů, Kutná Hora: Nákladem knihkupectví Karla Šolce 1884.

NOŽIČKA, Josef, Lesy na panství novodvorském (u Kutné Hory) do roku 1850, Lesnictví, 1961, 8, s. 771–782.

- PEJCHAL, Miloš – ŠIMEK, Pavel, Dendrologický potenciál, in: Potenciál v zahradní a krajinářské tvorbě, Luhačovice: SZKT 2001, s. 16–19.
- ŠIMEK, Pavel – KOHLOVÁ, Jana – BORUSÍK, Pavel, a kol., Dendrologický průzkum zámeckého parku Kačina, Lednice: Zahradnická fakulta MZLU v Lednici na Moravě 2004.
- ŠIMEK, Pavel – KOHLOVÁ, Jana – BORUSÍK, Pavel, a kol., Regenerace zámeckého parku Kačina – studie obnovy, Lednice: Zahradnická fakulta MZLU v Lednici na Moravě 2005.
- ŠIMEK, Pavel, a kol., Regenerace zámeckého parku Kačina, Dokumentace pro stavební řízení, Florart 2008.

SEKCE SPOLEČENSKOVĚDNÍ

Barokní tvář krajiny Novodvorská

The Baroque landscape of the Nové Dvory region

Martin Weber

Abstrakt: Práce přibližuje barokní podobu krajiny Novodvorská. Zásadní přeměna Nových Dvorů, centra novodvorského panství, je spojena s osobou Bernarda Františka Věžníka. Na přelomu 17. a 18. století zde vznikl jedinečný komplex barokních úprav, zahrnujících zámecký areál (s pozdějším rozšířením o klášterní rezidenci), městečko i okolní krajinu. Velkoryse pojaté úpravy předurčily obraz zdejší krajiny na celé další období až do příchodu Chotků v roce 1764. Tehdy se otevřela nová etapa rozvoje území, spojená s výstavbou zámku Kačina. Práce v kontextu historických souvislostí kriticky analyzuje a interpretuje dobové podklady přibližující z dnešního pohledu zastřenou a pouze torzovitě dochovanou tvář zdejší cíleně komponované krajiny. Jako východisko k jejímu poznání je v příspěvku představeno plátno zobrazující panoramatický pohled na Nové Dvory a okolní krajinu, jehož vznik lze datovat kolem roku 1700. S ohledem na vyobrazené skutečnosti plátno pravděpodobně zachycuje ideální návrh, tj. krajinářsko-architektonickou koncepci celého areálu. Jiný ze studovaných pramenů, kterým byla rukopisná mapa novodvorského panství Jana Glockspergera z roku 1734, nám společně s dalšími poznatky a v možnostech své výpovědní hodnoty potvrzuje skutečnou realizaci hlavních myšlenek výše uvedené koncepce.

Summary: The aim of this work is to inform about the Baroque form of the landscape of Nové Dvory. The transformation of Nové Dvory, the centre of a large eponymous estate, is linked to the personage of Bernard František Věžník. In late 17th and early 18th century, this entire area – including the chateau and its surroundings (with later extension to the monastic residence), a small town, and the surrounding landscape – were transformed by a unique complex of Baroque landscape modifications. The modifications, undertaken on a grand scale, have predetermined the shape of the local landscape for a long time, in effect until the arrival of the Choteks to the estate in 1764. That is when a new period of development of this area, one that was linked to the building of the Kačina Chateau, had started. The aim of this contribution is to offer, based on the historical context, a critical analysis and interpretation of contemporary sources that describe the – from our perspective – obscured and only fragmentally surviving outlook of the local composed landscape. As a starting point, the article includes a reprint of a panoramic view of Nové Dvory and its environs created around 1700. Given what is depicted, the panorama most likely captures the ideal proposed design, i.e., the Baroque–Classicist conception of the entire estate. Another important source, a hand-drawn map of the Nové Dvory estate by Jan Glocksperger from 1734, together with other evidence and within the limitations of its information value, confirms the implementation of the key aspects of the abovementioned landscape architecture design.

Klíčová slova: Nové Dvory; komponovaná krajina; barokní obraz krajiny; Bernard František Věžník; František Antonín Pachta z Rájova; Karel Josef Batthyany; Jean F. Trehet; Jan Glocksperger.

Keywords: Nové Dvory; composed landscape; Baroque depiction of landscape; Bernard František Věžník; František Antonín Pachta of Rájov; Karel Josef Batthyany; Jean F. Trehet; Jan Glocksperger.

Příspěvek byl vytvořen v rámci výzkumného projektu Historická kulturní krajina v ohrožení a její vize v kontextu soudobých proměn (kód projektu DH-23P03OVV006), financovaného z Programu aplikovaného výzkumu a vývoje Národní a kulturní identity (NAKI III) Ministerstva kultury České republiky.

Úvod

Nové Dvory jsou malé městečko (městys), ležící východně od Kutné Hory v rovinné krajině při soutoku Klejnárky a Vrchlice. Množství dochovaných památek a stop barokních úprav (obr. 1) přispělo v roce 1990 k prohlášení části Nových Dvorů za městskou památkovou zónu. V roce 1996 bylo širší území zahrnuto do krajinné památkové zóny Žehušicko.

V letech 2006–2011 probíhalo na Novodvorskú a Žehušickú řešení výzkumného projektu Implementace opatření Evropské úmluvy o krajině v intenzivně zemědělsky využívaných oblastech nesoucích stopy historických krajinářských úprav – pilotní studie Nové Dvory – Kačina.¹ Krajinná památková zóna Žehušicko byla dílčím předmětem zájmu projektu výzkumu a vývoje Ochrana a péče o historickou kulturní krajinu prostřednictvím institutu krajinných památkových zón.²

Příspěvek vychází z výsledků výše uvedených výzkumných prací, které prohlubuje o nové poznatky. V časovém období předcházejícím příchodu Chotků do Nových Dvorů v roce 1764 poodhaluje a připomíná vznik, vývoj a význam cílených úprav sídla a krajiny, tvořících barokní podstatu zdejší historické kulturní krajiny.

Formování novodvorského panství

Jedním z důsledků husitských válek na Kutnohorskú byl rozpad rozsáhlého majetku sedleckého kláštera v držení cisterciáků, ke kterému patřila i řada dvorů a vsí na Novodvorskú. Tento majetek držený v rukou Koruny i drobné šlechty měnil rychle majitele. V první polovině 16. století patřily vesnice na Novodvorskú k tehdy ještě neustálenému kolínskému panství.³

Novodvorské panství vzniklo jako spojená dědičná držba Kašpara Melichara ze Žerotína potvrzená souhlasem stavů a císaře Rudolfa II. na sněmu roku 1593.⁴ Stalo

1 Bližší informace o řešení a výsledcích: Projekt výzkumu a vývoje 2B06013 Implementace opatření Evropské úmluvy o krajině v intenzivně zemědělsky využívaných oblastech nesoucích stopy historických krajinářských úprav – pilotní studie Nové Dvory – Kačina, dostupné online: <<https://projekt-kacina.estranky.cz/>> [3. 11. 2023].

2 Bližší informace o řešení a výsledcích: Projekt výzkumu a vývoje NAKI DF12P01OVV001 Ochrana a péče o historickou kulturní krajinu prostřednictvím institutu krajinných památkových zón, dostupné online: <<http://www.kpz-naki.cz/>> [3. 11. 2023].

3 LIPSKÝ, Zdeněk – ŠANTRŮČKOVÁ, Markéta – WEBER, Martin, a kol., Vývoj krajiny Novodvorská a Žehušicka ve středních Čechách, Praha 2011, s. 35.

4 Karel Kuča klade počátek novodvorského panství již do roku 1552, kdy Nový Dvůr získal do dědičného držení Hynek Martinický z Chřenovic. Součástí tohoto majetku však nebyly níže uvedené vsi. Blíže: KUČA, Karel, Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, IV., Praha 2000, s. 380.

1 Centrální část Nových Dvorů na leteckém snímku z roku 2012. Zdroj: foto Martin Gajda.

se tak připojením vesnic Svatá Kateřina, Svatý Mikuláš, Svatý Jakub, Záboří, Církvice, Morašice, Lišice a Kobylnice k Novému Dvoru. Téhož roku byly přikoupeny též Ovčáry. Od tohoto roku již není v listinách uváděn Nový Dvůr (Novam villam), ale Nové Dvory (Novas villas). Toto jméno přešlo též na vesnici, která časem v okolí Nového Dvoru povstala. Do desek zemských byl výše uvedený majetek zapsán s výjimkou Morašic roku 1611. Kašpar Melichar ze Žerotína bydlel na Nových Dvorech, kde si z bývalé martinické tvrze,⁵ nacházející se patrně na místě nynějšího novodvorského zámku, vystavěl zámeček. Hlavní vchod a průčelí zámku byly obráceny ke Kutné Hoře.⁶

Přesnou podobu renesančního zámku se zahradou postaveného po roce 1593 a obnoveného po požáru v roce 1607 již nelze rekonstruovat. Patrně z něho pochází část obvodového zdiva nynějšího západního zámeckého křídla, která se dodnes nazývá Ve věži. První písemná zpráva o existenci zámku pochází až z roku 1628, kdy Kašpar Melichar ze Žerotína postoupil zámek a dvůr své manželce Elišce, rozené z Valdštejna.⁷

Žerotín držel na Nových Dvorech na tehdejší dobu výstavný aristokratický dvůr se zahradou. V jeho služebnictvu byly i osoby stavu šlechtického. V době Rudolfa II. zastával funkci kraječe, hejtmána kraje Čáslavského, rady dvorského a komorního

5 S názorem na předchozí existenci tvrze nesouhlasí Tomáš Šimek, který uvádí, že se v pramenech vztahujících se bezprostředně k Novým Dvorům až do konce 16. století tvrz ani zámek nepřipomínají. K roku 1588, kdy Nový Dvůr získal Kašpar Melichar ze Žerotína, se zde připomíná jen dvůr a ovčín. Viz ŠIMEK, Tomáš, et al., Hrad, zámek a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, VI., Východní Čechy, Praha 1989, s. 325.

6 LEDR, Josef, Děje panství a města Nových Dvorů, Kutná Hora 1884, s. 26–27; LIPSKÝ, Z. – ŠANTRŮČKOVÁ, M. – WEBER, M., et al., Vývoj, c. d., s. 36.

7 ŠIMEK, T., et al., Hrad, c. d., s. 325–326; LIPSKÝ, Z. – ŠANTRŮČKOVÁ, M. – WEBER, M., et al., Vývoj, c. d., s. 36.

soudu. Účastnil se často sněmů a dalších jednání. V rukou Žerotínů byly Nové Dvory 67 let (1569–1636).⁸

Již z dřívější doby jsou na území pozdějšího novodvorského panství zmiňována luka Kačínská, lokalita Na Kačinách a především rybníky. V popisu vesnic datovaném k roku 1553 jsou uváděny rybníky Svatojakubský, Svatomikulášský, Outěžal, Haltyřík a dále rybník Třebešický (na jehož místě je rybník Vrabcovský) a rybník Utopenec nad Církvicí.⁹ Na jiném místě je k roku 1588 zmiňováno též vybavení Nového Dvoru se vším příslušenstvím, ovčínem, stodolami, chlěvy, stájemi, zahradou naproti témuž dvoru a pastviště u něho plotem ohrazené až k rybníku Novodvorskému. Novodvorský (Svatoanenský) rybník zřídil Hynek Martinický z Chřenovic v letech 1553–1568. Významným stavebním počinem Karla ze Žerotína, který zasáhl do zdejší krajiny, byla výstavba struh k plavení dřeva pro potřeby kutnohorských dolů od Labe ke Skalce okolo roku 1580, tzv. Šífovky.¹⁰ Jedná se o jeden z nejstarších plavebních kanálů na našem území.¹¹

V průběhu třicetileté války (1618–1648) byl zdejší kraj vážně postižen nájezdy vojsk, pronásledováním obyvatel a dalšími útrapami. Řada gruntů byla opuštěna a zničena. Roku 1639 byl Švédy vypálen a pobořen i novodvorský zámek a u něho ležící pivovar. Sídlo panské správy se přesunulo do Ovčár.¹²

Bernard František Věžník a barokní koncept krajiny Novodvorka

Zbídačené panství koupil roku 1679 baron, později hrabě Bernard František Věžník z Věžník. Opustil své dosavadní sídlo v Třebešicích a připojil je k Novým Dvorům, kam po dostavbě nového zámku na místě původního zámku Žerotínů roku 1686 přesídlil. Z Nových Dvorů se opětovně stalo centrum panství. Do Ovčár byl přesunut novodvorský pivovar, pro jehož potřeby byla využita ovčárecká tvrz, jakož i ovčín.¹³

Bernard František Věžník z Věžník (1647 nebo 1651–1714) byl synem císařského rady a hejtmána Čáslavského kraje Václava Rudolfa Věžníka. Po studiích absolvoval kavaleristickou cestu po Evropě. V roce 1671 převzal majetkové dědictví po otci, v roce 1676 byl jmenován přísedícím dvorského a komorního soudu a roku 1679 hejtmánem Čáslavského kraje.¹⁴ Získal i hodnost císařského komorníka. V roce 1694¹⁵ byl pový-

8 Datace je uvedena podle pozdější rukopisné opravy Josefa Ledra vepsané do knihy. Ve výtisku se uvádí držba v délce 71 roků v rozmezí let 1569–1640. Viz LEDR, J., Děje, c. d., s. 31.

9 LEDR, J., Děje, c. d., s. 24; LIPSKÝ, Z. – ŠANTRŮČKOVÁ, M. – WEBER, M., et al., Vývoj, c. d., s. 36–37.

10 LEDR, J., Děje, c. d., s. 25; LIPSKÝ, Z. – ŠANTRŮČKOVÁ, M. – WEBER, M., et al., Vývoj, c. d., s. 36–37.

11 Bližší údaje o historii i současnosti plavebního kanálu jsou uvedeny v práci Petry Načeradské a Alfréda Schuberta. Blíže: NAČERADSKÁ, Petra – SCHUBERT, Alfréd, O staré vodní cestě ke kutnohorským dolům, Památky středních Čech, 2003, 17, 2, s. 56–61.

12 LEDR, J., Děje, c. d., s. 63; LIPSKÝ, Z. – ŠANTRŮČKOVÁ, M. – WEBER, M., et al., Vývoj, c. d., s. 39.

13 LEDR, J., Děje, c. d., s. 70.

14 Helena Sedláčková uvádí, že byl nejdéle sloužícím hejtmánem Čáslavského kraje a tento úřad zastával přes třicet let v letech 1680–1711. Viz SEDLÁČKOVÁ, Helena, Krajští hejtmáné v Čechách (1623) 1641–1849. Personální obsazení, Praha 2021, s. 231, 360.

15 V roce 1694 se také podruhé oženil, druhou manželkou byla Barbora Švihovská z Riesenberka. LEDR, J., Děje, c. d., s. 109.

2 Obraz zachycující panoramatický pohled na Nové Dvory a okolní krajinu, okolo roku 1700. Zdroj: Obecní úřad Nové Dvory. Foto Jiří Vidman.

šen do hraběcího stavu království Českého a v roce 1702 jmenován hrabětem Svaté říše římské a německé.¹⁶

Bernard Věžník pozvedl a rozšířil novodvorské panství. Nechal opravit a vystavět hospodářské dvory, zavedl ovčáctví a proměnil mnoho lesů v pole a louky. V Kačínách zřídil oboru na jeleny a bažanty a všestranně zveleboval zdejší krajinu. V nově založeném Bernardově usadil 10 chalupníků a v jeho okolí založil lesy. Kromě toho postavil nový mlýn v Ovčárech (mlýn zde býval již v 16. století), přikoupil dva dvory s pozemky v Chotusicích a 12 vinic u Pernštejnec. Roku 1705 přikoupil k panství ves Radvančice s lesy a roku 1709 kvůli lesům též ves Hetlín od Zbraslavického statku.¹⁷

Jedinečným činem Bernarda Věžníka byly koncepční a velkorysé úpravy jádra novodvorského panství z přelomu 17. a 18. století. Do unikátního celku kultivované barokní krajiny, tvořeného podle dobového programového a kompozičního rámce, byl pojat jak barokní zámecký areál (později rozšířený o klášterní rezidenci) a nově vznikající části městečka, tak i na barokních principech komponované části okolní krajiny. Jedná se zde o jedinečný příklad dobové krajinotvorby, učiněný s vědomím nedílného sepětí funkčního a estetického uspořádání.

Celková podoba tohoto celku je dnes v důsledku dalšího vývoje území poměrně zastřena a dochovala se pouze torzovitě. Informace o podobě sídla i krajiny můžeme čerpat z různých zdrojů – literatury, archivních pramenů, dochovaných stavebních objektů a částí krajiny.

Unikátním zdrojem informací je zde plátno zachycující panoramatický pohled na Nové Dvory a okolní krajinu (obr. 2).¹⁸ Obraz, jemuž dominuje zámecká rezidence se zahradou, podle mého názoru zobrazuje ideální a v hlavních myšlenkách i realizova-

16 LEDR, J., Děje, c. d., s. 127–128.

17 Tamtéž, s. 68.

18 Obraz (výška 726 mm, šířka 1742 mm) je adjustován v novodobém rámu a nachází se v budově Obecního úřadu v Nových Dvorech.

3 Detail centrální části Nových Dvůrů z panoramatického pohledu na Nové Dvory a okolní krajinu, okolo roku 1700. Zdroj: Obecní úřad Nové Dvory. Foto Jiří Vidman.

ný návrh, tzn. krajinářsko-architektonickou koncepcí celého areálu,¹⁹ zasazenou do širšího krajinného rámce zachycujícího území ke Kutné Hoře.

Při detailnějším pohledu (obr. 3) dominuje obrazu raně barokní zámecká rezidence vázaná hlavní osou na Sedlec a Kutnou Horu. Zámecká budova v raně barokním slohu má jedno patro a dvě nádvoří. Severní část je bez větších změn zachována dodnes. V přízemí západního křídla je průjezd navazující přímo na silnici do Kutné Hory. V severním křídle je vjezd do hospodářského dvora a v jižním křídle průjezd spojující severní část zámeckého komplexu s jižním arkádovým dvorem. V prvním patře severní části zámku byly umístěny obytné místnosti, přístupné z chodby, která na nádvořní straně obíhala všechna křídla zámku. Původně se část této chodby jako arkáda otvírala do severního nádvoří. Interiéry prvního patra zámku byly zdobeny štukou a nástěnnými malbami.²⁰ Jižní část zámeckého komplexu tvořilo vstupní arkádové nádvoří, dnes zachované jen v torzu. V jihovýchodním rohu nádvoří stál

19 Zatímco Josef Ledr považuje vyobrazení za skutečnost, ze které vychází i ve svém popisu Věžníkových úprav, Robert Šimůnek je na rozpacích, jestli jde spíše o krajinomalbu, kde se profánní prvek prolíná se sakrálním a současně s oslavou vrchnosti coby dobrého hospodáře, či o perspektivní plán (obrazovou mapu). Upozorňuje též na otázku, zda se jedná o reálný stav, nebo o stav proponovaný, realizovaný později, eventuálně nikdy. Viz LEDR, J., Děje, c. d., s. 71–73; ŠIMŮNEK, Robert, *Obraz šlechtického panství v Čechách 1500–1750*, Praha 2018, s. 159.

20 ŠIMEK, T., et al., *Hrady*, c. d., s. 325–326.

barokní kostel sv. Martina, který je dodnes východním arkádovým křídlem přímo spojen s bývalými obytnými prostory zámku. Podobné arkádové křídlo uzavíralo tento prostor i na západní a jižní straně. V jižním traktu byl další vstup do zámeckého areálu od náměstí. Vydlážděné náměstí s kašnou a Mariánským sloupem i přilehlou ulicí lemovala stromořadí z tvarovaných dřevin. Městečko uzavřené třemi branami zahrnovalo vedle starších objektů²¹ i nové domy pro úředníky a služebníky, kamennou jízďárnu, školu, radnici, dům lékárníka a špitál.

Na hlavní zámecký vstup od Kutné Hory navazoval geometricky uspořádaný nástupní prostor. Jeho plocha byla osově doplněna architektonicky ztvárněnými vodními plochami a tvarovanými stromy. Sochařskou výzdobou byly doplněny sloupky prolamovaného oplocení, mostků a bran vedoucích do zámku, bažantnice i městečka. Při umělém kanále byla situována do dnešních dnů částečně zachovaná vodárenská věž. Polootevřeným dvorem s oválným bazénem přecházela zámecká budova do rozlehlého hospodářského dvora doplněného tvarovanými stromy a na druhém nádvoří i velkým bazénem na středové ose. Osa dále pokračovala alejí ke starokolínské cestě. Z prvního patra zahradního průčelí vedla dvě dvouramenná schodiště do rozlehlých zahrad, z nichž se do dnešních dnů torzovitě zachovalo pouze jedno. Zahradní prostor byl osovou alejí tvarovaných stromů vedoucí od druhého, dnes nedochovaného schodiště rozdělen na okrasnou a užitkovou část. Parter reprezentační okrasné zahrady, nacházející se mezi zámeckou budovou a dominikánskou rezidencí s kostelem sv. Anny, byl geometricky uspořádanou sítí cest rozčleněn do osmi polí. Jednotlivá pole byla náročně umělecky dotvářena ornamentálními dekory z nízko stříhaných trávníků, neživých barevných materiálů a květin. Uplatňovaly se zde i nízko stříhané stálezelené plůtky a tvarované dřeviny rostoucí ve volné půdě i v nádobách. Nedílnou součástí zahrady byla bohatá sochařská výzdoba a vodní prvky v podobě umělecky ztvárněných bazénů s vodními stříky. V geometricky uspořádané užitkové a zásobní zahradě se vedle pěstebních ploch a zázemí zahradnického provozu nacházela i soustava skleníků včetně oranžerií k pěstování teplomilného ovoce. Při okraji užitkové zahrady byla situována do dnešních dnů torzovitě zachovaná sala terrena – pavilon nazývaný Saleta.

Dominikánská rezidence s kostelem sv. Anny byla z náměstí přístupná honosnou bránou, za kterou bylo vstupní nádvoří s dvouřadou stromovou alejí, nazývané portál. Východně k rezidenci přiléhala geometricky uspořádaná a umírněněji umělecky pojatá okrasná a užitková zahrada. Areál rezidence s kostelem sv. Anny nyní prochází rozsáhlou rekonstrukcí, k obnově přiléhající zahrady prozatím nedošlo.

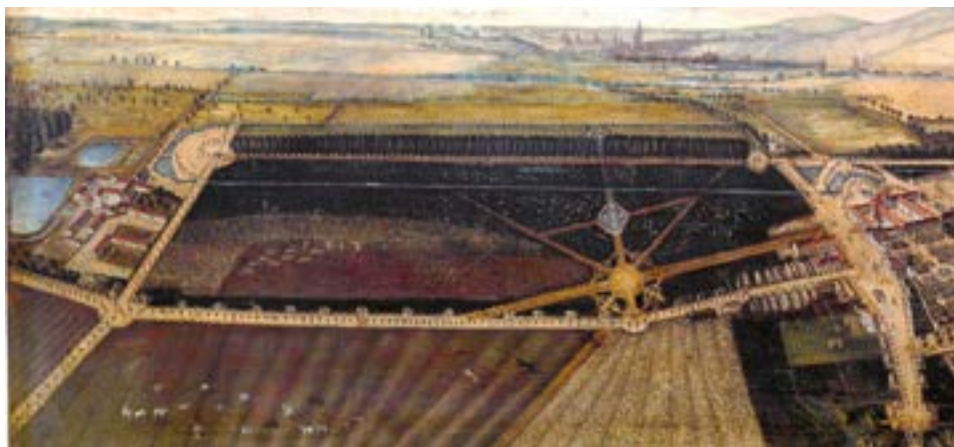
21 Karel Kuča se zamýšlí nad otázkou, proč nedošlo ke změně nepravidelné formy centrální části městečka v duchu formální kompozice. Sám si to vysvětluje respektováním stopy původního sídelního útvaru. Viz KUČA, K., Města, c. d., s. 384.

4 Detail zahrady u přístaviště a umělého kanálu do Novodvorského (Svatoanenského) rybníka z panoramatického pohledu na Nové Dvory a okolní krajinu, okolo roku 1700. Zdroj: Obecní úřad Nové Dvory. Foto Jiří Vidman.

Při pravém okraji obrazu (obr. 4) je zachycena další honosná barokní zahrada, v tomto případě zasazená do volné krajiny a směřující k přístavišti a vodní ploše na umělém kanálu do Novodvorského (Svatoanenského) rybníka. Honosnou branou se vstupovalo do geometricky organizované zahrady s parterem o šesti polích. Jednotlivá pole byla i zde náročně umělecky dotvářena. Tvarované stromy ve volné půdě tu byly situovány pouze po okrajích zahrady a doprovázely i plavební kanál. Nedílnou součástí zahrady byla bohatá sochařská výzdoba a vodní prvek v podobě umělecky ztvárněného bazénu na hlavní ose symetricky uspořádané zahrady. Programovým akcentem této zahrady byla možnost nastoupení k zábavné plavbě lodí po kanále a dále po hladině Novodvorského (Svatoanenského) rybníka. S výjimkou rybníční hráze vše ostatní zaniklo.

V levé polovině obrazu (obr. 5) je zachyceno uspořádání krajiny mezi Novými Dvory a Ovčáry. Nacházíme se zde v prostoru bývalé geometricky koncipované novodvorské bažantnice. Na tu pak navazovaly sádky v sousedství mlýna a dvora v Ovčárech. Pod Ovčáreckým rybníkem se rozkládala neformálním způsobem utvářená obora. Bažantnice byla členěna sítí alejí, cest, kanálů a průseků. Hlavní vstup do bažantnice se nacházel naproti zámku v Nových Dvorech a byl opatřen zdobnou bránou. Alejí lemovaná cesta následně přiváděla návštěvníky do prostoru náročně komponované hvězdy tvořené osmi paprsky cest směřujících na vybrané krajinné body. Dalším vstupem byla brána u vodárenské věže. Za ní procházela celou bažantnicí až k Ovčárům přímá cesta lemovaná alejí a doplněná na počátku a konci o kruhové bazény. Tato cesta byla i osou symetrie pro vedení okružního plavebního kanálu a architekto-

5 Detail novodvorské bažantnice mezi Novými Dvory a Ovcáry z panoramatického pohledu na Nové Dvory a okolní krajinu, okolo roku 1700. Zdroj: Obecní úřad Nové Dvory. Foto Jiří Vidman.

nicky upraveného nástupního prostoru u Ovcár. Zda byl prostor bažantnice doplněn i architektonicky ztvárněnými bazény, vodotrysky a další výzdobou zachycenou na dobovém vyobrazení, nemůžeme s určitostí tvrdit. Každopádně byla realizována podél cesty vedoucí z náměstí k Ovcárům jednostranná výstavba řemeslnických domků se zahradami. V bývalé bažantnici, která je dnes převážně tvořena lesním porostem, může pouze dobře poučený návštěvník vysledovat torzovitě zachované stopy bývalých úprav (prostor bývalé hvězdy, vodní kanál, zbytky alejí). Výjimkou z tohoto tvrzení je poměrně dobře dochované okolí hlavního vstupu se zdobným oplocením a rybník u Ovcár.

Datování ani autor obrazu nejsou s jistotou známi, z dostupné literatury se lze k datování díla alespoň přiblížit. Ledr viděl patrně stejný obraz Nových Dvorů, který se v té době nacházel v zámecké knihovně na Kačíně.²² Zmiňuje i podobný kus obrazu ve staré gruntovní knize z roku 1703, u něhož uvádí, že pochází z téhož roku,²³ ale není celý.

K pravděpodobnému tvůrci krajinářsko-architektonické koncepce se můžeme prozatím vyjádřit pouze na základě nepřímých důkazů a analogií. V souvislosti s Novými Dvory a hledáním místa pro kapli sv. Anny se uvádí, že bylo vyhlédnuto již roku 1695 dvěma nejmenovanými císařskými architekty.²⁴ Toto mohl být podnět, nebo výsledek zpracování krajinářsko-architektonické koncepce celého areálu těmito architekty, který je zobrazen na studovaném plátně. Slohové vyznění, náročnost i umělecká kvalita navrhovaných úprav, společně s dobrými vazbami Bernarda Františka Věžníka

22 LEDR, J., Děje, c. d., s. 77.

23 Robert Šimůnek klade s určitou mírou nejistoty vznik obrazu do období okolo roku 1700. Blíže: ŠIMŮNEK, R., Obraz, c. d., s. 160.

24 VLČEK, Pavel – SOMMER, Petr – FOLTÝN, Dušan, et al., Encyklopedie českých klášterů, Praha 1998, s. 390.

na císařský dvůr,²⁵ a časové souvislosti naznačují, že jedním z těchto architektů mohl být císařský zahradní architekt u rakouského dvora Francouz Jean F. Trehet (1654–1740).²⁶ Je uváděn jako žák slavného zahradního architekta Andrého Le Nôtra, nejvýznamnějšího tvůrce francouzských barokních zahrad z období vlády Ludvíka XIV. V roce 1686 byl povolán do služeb rakouského císaře Leopolda I., kde působil jako tvůrce a restaurátor tapiserií. Později se uplatnil i jako zahradní architekt, a to ve službách Leopolda I. a jeho následovníků. Podílel se na úpravách řady císařských zahrad ve Vídni a okolí, mj. Neue Favorita a Alte Favorita (Augarten). V letech 1695–1699 pracoval na návrzích a realizaci zahrad u letní rezidence Schönbrunn,²⁷ nově přestavované podle druhého návrhu Jana Bernarda Fischera z Erlachu. Trehet ve Vídni spolupracoval i s další šlechtou. Šlechtickým klientům radil v otázkách umění a vytvářel pro ně architektonické návrhy. Znamé je i jeho působení na Moravě²⁸ a v Čechách,²⁹ kde mj. pracoval pro Dietrichsteiny v Mikulově, Kounice ve Slavkově, Questenbergy v Jaroměřicích nad Rokytnou a Ludvíka Viléma Bádenského v Ostrově nad Ohří.

Nové Dvory v držení Františka Antonína Pachtý z Rájova a Karla Josefa Batthyany

Hrabě Bernard František Věžník zemřel 12. září 1714 v Praze, jeho tělo bylo převezeno do Nových Dvorů a pohřbeno zde v kostele sv. Anny, jeho srdce bylo pochováno v Církvici před Mariánským oltářem. Ve své závěti odkázal Nové Dvory a další majetky svému druhorozenému synovi Romédiovi, který však zemřel již v roce 1720. Na základě jeho závěti přešel majetek téhož roku na jeho matku (druhou manželku Bernarda Františka Věžníka), hraběnkou Barboru Věžníkovou, rozenou Švihovskou z Riesenberka.³⁰

V letech 1722–1728 byl pánem Nových Dvorů hrabě František Antonín Pacht z Rájova (?–1730), který byl v roce 1718 povýšen do panského stavu a v roce 1721 do stavu hraběcího v království Českém.³¹ S růstem společenského postavení rodiny a majetku rostla i záliba Pachtů v reprezentační architektuře. Na svých panstvích

25 O dobrých vazbách Věžníka u císařského dvora Leopolda I. mj. svědčí Leopoldem stvrzené povýšení Nových Dvorů na městečko, kterému udělil v roce 1701 právo trhu a městský znak, a osobní návštěva Josefa I. (syna a nástupce Leopolda I.) v Nových Dvorech v roce 1702, při níž byl Věžník jmenován hrabětem Svaté říše římské a německé. Podrobněji: LEDR, J., Děje, c. d., s. 73–77.

26 Blíže k dílu a osobnosti Jeana F. Treheta: PILLICH, Walter, Jean Trehet – ein französischer Künstler im Dienst des Wiener Hofes 1686–1740, in: Jahrbuch des Vereins für Geschichte der Stadt Wien, 12, Wien 1955/1956, s. 130–144; HAJÓS, Gejza, Der kaiserliche Spaliermacher und Garteningenieur Jean F. Trehet (1654–1740) ab 1686 in Wien, Die Gartenkunst, 2014, 26, 2, s. 287–311.

27 HAJÓS, Beatrix, Die Schönbrunner Schlossgarten: eine topographische Kulturgeschichte, Wien – Köln – Weimar 1995, s. 23.

28 HAJÓS, G., Der kaiserliche Spaliermacher, c. d., s. 301–303; KŘESADLOVÁ, Lenka – TLUSTÝ, Jaromír – OLŠAN, Jiří, „Na Dešti, na Péči, na Božím požehnání všechno záleží.“ Zahradníci a další osobnosti zahradnického oboru, jejich vliv na dobovou zahradní tvorbu na území ČR, Brno 2022, s. 14.

29 VOKURKA, Michal, Barokní krajinná tvorba na sasko-lauenburských panstvích 1635–1740, Praha 2022, s. 74–75.

30 LEDR, J., Děje, c. d., s. 106.

31 MAŠEK, Petr, Šlechtické rody v Čechách, na Moravě a ve Slezsku od Bílé hory do současnosti, II. díl, Praha 2010, s. 52.

nákladně přestavovali či nově budovali honosná sídla a nákladně upravovali krajinu v jejich okolí. Dali např. přestavět zámky Liblice, Liběchov a Bezno, zasloužili se o čtyři paláce v Praze, u Jihlavy nechali nově vybudovat lovecký Karlův zámek.³² V roce 1722 koupil František Antonín Pachta z Rájova od hraběnky Věžníkové část novodvorského panství a zbyvájící část (Třebešice a Radvančice) v roce 1725 od Josefa Jaroslava Věžníka (nejstaršího syna Bernarda Věžníka).

O tehdejších poměrech na Nových Dvorech uvádí Ledr: „Ačkoli hrabě Pachta panství ponejvíce z vypůjčených peněz na velké úroky a pod těžkými výminkami koupil, žil přece na Nových Dvořích s nádherou, před tím zde nevidanou. Držel mnoho služebnictva, zřídil zvláštní hudební sbor, pořádal drahé zábavy a podnikal rozličné stavby. Tak například ve zvláštním ohrazení panské zahrady dal stavěti od řemeslníků z Holandska povolanych velikou loď, kteráž zvláštními přístroji kanálem spouštěna byla na rybník Svatoannenský. Na lodi této držány na rybníce při hudbě rozmanité zábavy. Korunou vši tehdejší nádhery byly přípravy k uvítání císaře Karla VI. a císařovny Alžběty, kteří jedouce r. 1723 s arcivévodkyněmi Marií Terezií³³ a Marií Annou do Prahy ke korunovaci, v Nových Dvořích se zastavili. Večer kázal hrabě Pachta uspořádati osvětlení. Celá panská zahrada, dominikánská residence a celé městečko 15 000 svítilnami různobarevnými byly osvětleny. Veličenstva zdržela se zde přes noc. Druhého dne uspořádal hrabě Pachta pro Veličenstva a vysoké hodnostáře honbu na jeleny, kteréž následoval velikolepý oběd na galeriích zámeckých. Tu byl výběr pokrmů nejhledanějších, čemuž i sám císař s císařovnou se podívali. Při obědě hrála před galeriemi Pachtova výtečná hudba.“³⁴

Hrabě Pachta zakoupil panství na dluh. Splácení vysokých úroků, stavební náklady i rozmařilý život přesáhly již po několika letech jeho finanční možnosti. V roce 1727 byly dány Nové Dvory pod vynucenou úřední správu a následujícího roku 1728 byly prodány ve veřejné dražbě uherskému hraběti Karlu Josefu Batthyany.³⁵

V držení Karla Josefa Batthyany (1697–1772) byly Nové Dvory 36 let od roku 1728 do roku 1764. Jeho rod patřil ke staré uherské šlechtě. Hrabě byl především voják, zastával však i další funkce u habsburského dvora, kde se setkal i s Chotky. Byl oblíbencem Marie Terezie a jejího syna Josefa II. Sloužil nejprve v bojích proti Turkům, potom byl vyslancem dvora v Cařihradě, bojoval u Rýna. Od roku 1731 byl majitelem 31. pluku kyrysníků. V roce 1740 se stal tajným radou, byl mu udělen titul rytíře zlatého rouna. Byl bánem chorvatským, konferenčním ministrem a polním maršálem. Kromě čtyř uherských panství vlastnil i panství Dětenice v Čechách. V roce 1764 byl povýšen do stavu knížecího a učiněn hlavním hofmistrem u dvora císaře Josefa II.³⁶

I přes řadu povinností a spíše příležitostný pobyt hraběte Batthyany na novodvorském panství usiloval o zlepšení zdejších hospodářských poměrů. Za účelem zmapování

32 TVARUŽKOVÁ, Petra, Letohrádek Karlův zámek. Bakalářská diplomová práce. Brno: Seminář dějin umění Filozofické fakulty Masarykovy univerzity 2008, s. 8–9, dostupné online: <https://is.muni.cz/th/181042/ff_b/> [4. 12. 2023]. Autorka na též místě uvádí, že pojmenování Karlswald neboli Karlův les či zámek vzniklo na památku návštěvy Karla VI., který toto místo navštívil v září roku 1723 a při zpáteční cestě z pražské korunovace se zde zúčastnil honu v oboře hraběte Pachtu.

33 Pozn. autora: tehdy pětiletou.

34 LEDR, J., Děje, c. d., s. 132.

35 Tamtéž, s. 132–133.

36 Tamtéž, s. 134.

6 Mapa panství Nové Dvory od Jana Glockspergera, 1734. Zdroj: NZM, Muzeum českého venkova – zámek Kačina. Foto Jiří Vidman.

dominikálních i rustikálních pozemků nechal z Prahy povolát přísežného zeměměřiče Jana Glockspergera. Ten v roce 1734 vyhotovil rukopisnou mapu novodvorského panství (obr. 6),³⁷ kterou doplnil tabelárním soupisem.³⁸

Mapa představuje unikátní doklad o zdejší krajině. V možnostech své výpovědní hodnoty dokládá i reálnou podobu barokních úprav v okolí Nových Dvorů (obr. 7), a potvrzuje tak skutečnou realizaci hlavních myšlenek krajinářsko-architektonické koncepce zachycené na dříve popsaném panoramatickém pohledu na Nové Dvory a okolní krajinu. Kromě významných stavebních objektů a urbanistické osnovy městečka je zde čitelná formálně uspořádaná reprezentační i užitková zahrada se skleníky mezi zámekem a rezidencí dominikánů, a to včetně úprav jejího okolí, navazujícího přístaviště a kanálu pro plavbu lodí do Novodvorského (Svatoanenského) rybníka. Také uspořádání krajiny mezi Novými Dvory a Ovčáry odpovídá ve zjednodušené podobě v předchozí části popisovanému vyobrazení. Je tu zachycena geometricky členěná novodvorská bažantnice, včetně sádek a dvora v Ovčárech. Pod Ovčáreckým rybníkem se rozkládá obora. Bažantnice je členěna obrazu odpovídající sítí alejí a cest, včetně prostoru osmiramenné hvězdy. Mapa zachycuje i další cíleně komponované části

37 Originální k východu orientovaná mapa (výška 1975 mm, šířka 3044 mm) je adjustovaná v dobovém dřevěném rámu a nalézá se v Národním zemědělském muzeu, Muzeu českého venkova na zámku Kačina.

38 Státní oblastní archiv v Praze, fond: Velkostatek Nové Dvory, inv. č. 1, Měřičský protokol k mapě panství Nové Dvory od Jana Glockspergera z roku 1734, dostupné online: <<https://ebadatelna.soa-praha.cz/a/3637/1>> [3. 11. 2023].

7 Detail Nových Dvorů a okolní krajiny z mapy panství Nové Dvory od Jana Glockspergera, 1734. Zdroj: NZM, Muzeum českého venkova – zámek Kačina. Foto Jiří Vidman.

v navazující, na obraze nezachycené, krajině. Na hrázi Novodvorského (Svatoanenského) rybníka je pravděpodobný letohrádek a v přiléhajících Kačinských lukách leží velká a malá bažantnice. Od velké bažantnice vychází pod hráz rybníka Outěžal dvouřadá alej, křížící se v místě kruhového rondelu s alejí vedoucí od Nových Dvorů k Outěžalu a pokračující směrem k Huse a ke Svatému Mikuláši.

Po smrti Karla VI. nastoupila v roce 1740 na český trůn Marie Terezie. Následně se v letech 1740–1748 země ocitla ve víru válek o dědictví rakouské, které zasáhly i Novodvorsko. Dne 17. května 1742 se u Chotusic odehrála bitva mezi pruským králem Friedrichem II. a rakouským knížetem Karlem Lotrinským. Rakouská vojska, v jejichž řadách bojoval i hrabě Karel Batthyany, zde byla poražena. Chotusice byly zapáleny, Čáslav a Nové Dvory byly obsazeny pruským vojskem.³⁹ V srpnu 1750 proběhlo mezi Kolínem, Starým Kolínem a Novými Dvory velké cvičení rakouských vojsk. Osobně se ho zúčastnila i Marie Terezie se svým manželem, císařem Františkem Štěpánem Lotrinským. Hrabě Batthyany nabídl k pobytu císařského páru a jeho doprovodu novodvorský zámek. Batthyany s manželkou bydleli po dobu návštěvy v dominikánské rezidenci. Zde byli ubytováni i další dvořané, mj. Jan Karel Chotek, generál jízdy a pozdější majitel novodvorského panství, a jeho bratr, kancléř a majitel panství Veltrusy,

³⁹ Ještě před příchodem Prusů byly z panské zahrady v Nových Dvorech odvezeny do Uher staré pomerančové stromy, které celé stromořadí tvořily. Blíže: LEDR, J., Děje, c. d., s. 148.

Rudolf Chotek. Podobné cvičení se v Nových Dvorech odehrálo mezi 17. až 23. srp-
nem 1754. Za této poslední návštěvy, opět za účasti císařského páru, obdržely Nové
Dvory čestné jméno „Dvůr královský“ (Aula regia). Nové Dvory opětovně zasáhly
válečné události v průběhu sedmileté války (1756–1763). Prusové vedení Fridrichem II.
v roce 1757 obléhali Prahu, u Kolína bránil vévoda Bevernský rakouskému vojsku
vedenému hrabětem Daunem v postupu k Praze. Dne 5. června 1757 dorazili Prusové
k Novým Dvorům a část jich vtrhla i do městečka. Vojska způsobila v okolí mnoho
škod, rozložila se i v Nových Dvorech, které byly ušetřeny placení výpalného. Dne
13. června se u Kutné Hory opětovně ocitla vojska hraběte Dauna, Prusové ustoupili
ke Kolínu. V bitvě u nedalekých Chocenic byli 18. června 1757 Prusové poraženi.⁴⁰

Hrabě Batthyany se již roku 1754 rozhodl opustit svá panství v Čechách a pře-
sídlit do Rakouska, kde byl jmenován nejvyšším hofmistrem obou arcivévodů Josefa
a Karla. Po předchozích neúspěšných pokusech prodává 18. června 1764 panství Nové
Dvory hraběti Janu Karlovi Chotkovi a jeho manželce Marii Terezii, rozené hraběnce
Kottulínské.⁴¹ Příchodem Chotků se otevírá nová etapa rozvoje novodvorského panství
vrcholící přesunem panského sídla na nově vystavěný zámek Kačina. Cíleně kompo-
novaná krajina v jeho okolí již odráží propojení formálního a přírodně-krajinářského
pojetí úprav s využitím a dotvořením barokní osnovy.

Závěr

Z pohledu dnešního návštěvníka je barokní tvář zdejší cíleně komponované krajiny
dochovaná pouze torzálně a v celkovém vyznění je i poněkud zastřena v důsledku
pozdějších vývojových změn. Již s rozhodnutím Jana Rudolfa Chotka o vybudování
nového rodového sídla na Kačině v 90. letech 18. století a v souvislosti s jeho postupnou
výstavbou poklesl význam zámku v Nových Dvorech. Přesunem panského sídla na
nově vystavěný zámek Kačina se Nové Dvory dostávají do pozice správního a hospo-
dářského centra panství. To se společně s postupným odklonem od formálních kraji-
nářských úprav odráží jak na utilitární podobě zámeckého areálu, tak i okolní krajiny.
I když je částečně zachováno reprezentační a odpočinkové poslání zámeckých zahrad
a jejich uspořádání vychází z dřívějšího dispozičního členění, je postupně posilováno
jejich účelové využití v podobě zahradnického a školkařského provozu sloužícího jak
potřebám vlastního panství, tak další obchodní činnosti. Také okolní krajina podléhá
důležitým proměnám. Na jedné straně jsou významná sídla, velká, malá i novodvor-
ská bažantnice, jakož i hlavní aleje v rozdílně transformované podobě (jak fyzicky,
tak v podobě pohledových vazeb a os) včleněny do rozsáhlých krajinářských úprav
v okolí Kačiny a území je na mnoha místech cíleně zvelebováno. Na druhé straně
je z hospodářských důvodů již v roce 1775 vysušen a na pole přeměněn Novodvor-
ský (Svatoanenský) rybník, čímž zaniká významná součást barokního voluptuáru.
Další dobové události, mj. související se zánikem patrimoniální správy po roce 1848

40 Podrobněji k průběhu válečných událostí a cvičení na Novodvorsku> LEDR, J., Děje, c. d., s. 141–150;
LIPSKÝ, Z. – ŠANTRŮČKOVÁ, M. – WEBER, M., et al., Vývoj, c. d., s. 51–52.

41 LEDR, J., Děje, c. d., s. 150–151.

a pozemkové reformy ve 20. století, se nepříznivě odrazily v možnostech kontinuální péče o zdejší cíleně komponovanou krajinu. Památková péče po druhé světové válce se v rámci svých možností soustředila především na ochranu dílčích památek a k nim příslušejících areálů. K památkové ochraně rozsáhlejších částí sídla a krajiny přispělo až prohlášení Nových Dvorů za městskou památkovou zónu v roce 1990 a jejich zahrnutí do krajinné památkové zóny Žehušicko v roce 1996. I přes tyto snahy byla řada památkových hodnot v území narušena a krajina je doposud v převážné míře podřízena zájmům velkovýrobního obhospodařování. Až v posledních letech se podařilo poodhalit časem zastřenou tvář zdejší komponované krajiny. Snahou autora je povzbudit zájem příslušných orgánů, odborné i laické veřejnosti o toto území. Tento zájem, který se již dnes projevuje při obnově dílčích stavebních památek, může být podnětem i pro zahájení přípravy komplexní rehabilitace celého jádra Nových Dvorů a přilehlé krajiny.

Prameny a literatura

Prameny

NZM Praha, Muzeum českého venkova – zámek Kačina.

Obecní úřad Nové Dvory – foto Jiří Vidman.

Státní oblastní archiv v Praze:

- fond: Velkostatek Nové Dvory.

Literatura

HAJÓS, Beatrix, Die Schönbrunner Schlossgarten: eine topographische Kulturgeschichte, Wien – Köln – Weimar: Böhlau 1995.

HAJÓS, Gejza, Der kaiserliche Spaliermacher und Garteningenieur Jean F. Trehet (1654–1740) ab 1686 in Wien, Die Gartenkunst, 2014, 26, 2, s. 287–311.

KŘESADLOVÁ, Lenka – TLUSTÝ, Jaromír – OLŠAN, Jiří, „Na Dešti, na Pěči, na Božím požehnáni všechno záleží.“ Zahradníci a další osobnosti zahradnického oboru, jejich vliv na dobovou zahradní tvorbu na území ČR, Brno: Mendelova univerzita 2022.

KUČA, Karel, Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, IV., Praha: Libri 2000.

LEDR, Josef, Děje panství a města Nových Dvorů, Kutná Hora: Karel Šolc 1884.

LIPSKÝ, Zdeněk – ŠANTRŮČKOVÁ, Markéta – WEBER, Martin, et al., Vývoj krajiny Novodvorská a Žehušicka ve středních Čechách, Praha: Karolinum 2011.

MAŠEK, Petr, Šlechtické rody v Čechách, na Moravě a ve Slezsku od Bílé hory do současnosti, II. díl, Praha: Argo 2010.

NAČERADSKÁ, Petra – SCHUBERT, Alfréd, O staré vodní cestě ke kutnohorským dolům, Památky středních Čech, 2003, 17, 2, s. 56–61.

PILLICH, Walter, Jean Trehet – ein französischer Künstler im Dienst des Wiener Hofes 1686–1740, in: Jahrbuch des Vereins für Geschichte der Stadt Wien, 12, Wien 1955/1956, s. 130–144.

SEDLÁČKOVÁ, Helena, Krajští hejtmané v Čechách (1623) 1641–1849. Personální obsazení, Praha: Národní archiv 2021.

ŠIMEK, Tomáš, et al., Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, VI., Východní Čechy, Praha: Svoboda 1989.

ŠIMŮNEK, Robert, Obraz šlechtického panství v Čechách 1500–1750, Praha: NLN 2018.

- TVARŮŽKOVÁ, Petra, Letohrádek Karlův zámek. Bakalářská diplomová práce, Brno: Seminář dějin umění Filozofické fakulty Masarykovy univerzity 2008, s. 8–9.
- VLČEK, Pavel – SOMMER, Petr – FOLTÝN, Dušan, et al., Encyklopedie českých klášterů, Praha: Libri 1998.
- VOKURKA, Michal, Barokní krajinná tvorba na sasko-lauenburských panstvích 1635–1740, Praha: Academia 2022.

Internetové zdroje

- Měřičský protokol k mapě panství Nové Dvory od Jana Glockspergera z roku 1734, dostupné online: <<https://ebadatelna.soapraha.cz/a/3637/1>> [3. 11. 2023].
- Projekt výzkumu a vývoje 2B06013 Implementace opatření Evropské úmluvy o krajinně v intenzivně zemědělsky využívaných oblastech nesoucích stopy historických krajinnářských úprav – pilotní studie Nové Dvory – Kačina, dostupné online: <<https://projektkacina.estranky.cz/>> [3. 11. 2023].
- Projekt výzkumu a vývoje NAKI DF12P01OVV001 Ochrana a péče o historickou kulturní krajinu prostřednictvím institutu krajinných památkových zón, dostupné online: <<http://www.kpz-naki.cz/>> [3. 11. 2023].

Přírodně krajinářský „park“ Kamajka se stejnojmenným glorietem na chotkovském panství Nové Dvory

Kamajka landscape 'park' with an eponymous gloriette in the Nové Dvory Chotek estate

Pavel Novák

Abstrakt: Příspěvek se zabývá budováním přírodně krajinářské úpravy vrchu Kamajka Chotky na pronajaté parcele thunovského žehušického panství v letech 1796–1801. Navazuje tak na starší studii o výstavbě hameau v Radvančicích a pokusy o vybudování rozsáhlé obory v této lokalitě. Příspěvek se snaží najít odpověď na následující výzkumné otázky: Jak náročná po finanční i pracovní stránce byla přeměna pustého vršku s lomem na lesopark a jak drahé bylo vybudování gloriety a kolik to obnášelo lidské práce? Proč se vcelku drobná stavba jak v její zahradní, tak i stavební části protáhla na několik let? Jakých lidských i materiálních zdrojů pro obě stavby hrabě Jan Rudolf Chotek coby investor využíval? Jak po manažerské stránce zajistil proces výstavby a jak si cenil svých „manažerů“? Jaký byl osobní vklad Jana Rudolfa do stavby? Druhá sada otázek se týká uplatněného sortimentu rostlin, jejich původu, cen a množství použitého k výsadbě. Svým způsobem završující otázkou je: Proč to J. R. Chotek vlastně dělal a jaké místo má Kamajka v jeho ostatních stavebních aktivitách? K nejdůležitějším zjištěním patří skutečnost, že jde o první samostatný pokus Jana Rudolfa Chotka o tvorbu parku a o první stavební objekt, který opustil čínské vzory použité ve Veltrusích. Navíc Jan Rudolf zhotovil prvotní návrh gloriety rozvinutý do stavebně realizovatelné podoby neznámým architektem. Současně se jedná o první stavbu na cizím pozemku, kterou Jan Rudolf opticky kolonizoval širší okolí novodvorského panství.

Abstrakt: This article focuses on landscape architectural design of the Kamajka hill in the Thun's Žehušice estate rented by the Choteks, as it was implemented in 1796–1801. It follows up on an earlier study that dealt with the building of a hameau in Radvančice and with attempts to create a large deer park in this locality. The aim of the contribution was to answer the following questions: How demanding, in terms of finances and labour, was the transformation of a bare hill with a quarry into a forest park? How expensive was the construction of the gloriette and how much human labour was involved? Why did the work on the surrounding park and the structure of the gloriette take several years? What human and material resources did Count Jan Rudolf Chotek, as the investor, draw upon? How, in terms of management, did he organise the construction process and how did he value his managers? What was Count Jan Rudolf's personal contribution to the construction of the gloriette? A second group of questions pertains to the choice of plants, their origin, price, and the numbers of specimens planted. The in a sense ultimate question is: Why did Count Jan Rudolf actually do it and what is the position of Kamajka within the context of his other building activities? One of the most important findings was that this was his first independent attempt at creating a park and the first building that did not draw on the Chinese models used in Veltrusy. Moreover, Count Jan Rudolf prepared the first draft design of the gloriette himself: his plan was later developed into fully implementable blueprints by an unknown architect. This is also the first construction on someone else's land: by building where he did, Count Jan Rudolf optically 'colonised' wider surroundings of the Nové Dvory estate. The article is based both on existing

literature on the Choteks¹ and, especially, on a previously unused archival source in the form of recapitulation of financial costs of the project for particular years.²

Klíčová slova: Jan Rudolf Chotek; gloriety; přírodně krajinářská úprava Kamajka; rostlinný sortiment; náklady a mzdy.

Keywords: Jan Rudolf Chotek; gloriette; natural landscape park Kamajka; plant assortment; costs and salaries.

Příspěvek vznikl za podpory Ministerstva zemědělství, institucionální podpora MZE-RO0818.

Úvod

Krajinářské úpravy Chotků na Novodvorskú jsou již poměrně dobře známy, a to zejména zásluhou publikace Z. Lipského, M. Šantrůčkové, M. Webera a kol. Vývoj krajiny Novodvorská a Žehušicka ve středních Čechách. Této syntetizující práci předcházela řada dílčích studií. Další práce vznikaly v souvislosti s regenerací zámeckého parku na Kačíně. Ty nahlížely na krajinu Novodvorská jako na celek a jednotlivé krajinné úpravy s výjimkou zámeckého parku na Kačíně a zámeckého parku v Nových Dvorech zůstávaly stranou pozornosti. Výjimku představuje článek P. Nováka Zapomenutá chotkovská krajinářská úprava u Radvančic, který se zabývá úpravami v Sidoniině lese. Jedná se však o úpravu mimo vlastní Novodvorskú. Částečně si krajinářských úprav všímá i M. Vlček ve studii Realizované i nerealizované stavby zahradní architektury v kačinském zámeckém parku za Jana Rudolfa Chotka. Předkládaný článek zachycuje monografickým způsobem další z chotkovských krajinářských úprav, a to na vrchu Kamajka u Rohozce. Studie vychází jednak z literatury o Chotcích³ a jednak

-
- 1 Especially valuable for its informative value are: Josef Leder, *Děje města a panství Nové Dvory* (Kutná Hora 1884) and Ivo Cerman, *Chotkové, příběh úřednické šlechty* (Prague: NLN 2008). For a broader context of Chotek's gardens, parks, and landscape modification, see Pavel Novák, Eva Lukášová, Jana Hutťanová, and Stanislav Petráš, *Zahrady a parky hraběcího rodu Chotků* (Prague: NZM 2017). Vilemína's hill is discussed also by Martin Vlček in his study *Chotkovské realizované a nerealizované zahradní stavby*. I would like to thank Martin Vlček for drawing my attention to previously unused archival sources and considerable help with transcription of some poorly legible parts of the text.
 - 2 SOBA Prague, collection RA Chotek, inv. no. 1793, kt 115, *Přehled a vyúčtování prací na Kamajce v letech 1776–1801* [An overview and accounts of works at Kamajka in 1776–1801].
 - 3 Faktograficky cenná je zejména práce Josefa Ledra, *Děje města a panství Nové Dvory*, Kutná Hora 1884, a práce Iva Cermana, *Chotkové, příběh úřednické šlechty*, Praha 2008. Širší kontext v rámci chotkovských zahrad, parků a krajinářských úprav poskytuje práce NOVÁK, Pavel – Lukášová, Eva – HUTŤANOVÁ, Jana – PETRÁŠ, Stanislav, *Chotkovské zahrady a parky*, Praha 2017. Vilemínina pahorku si všímá i Martin Vlček ve studii: VLČEK, Martin, *Realizované a nerealizované projekty zahradních staveb v zámeckém parku na Kačíně za hraběte Jana Rudolfa Chotka*, *Prameny a studie*, 2013, 51, s. 122–138. Děkuji M. Vlčkovi za upozornění na nevyužitý archivní materiál i za nemalou pomoc při přepisování hůře čitelných partií textu. Nejnověji se krajinářskou úpravou Kamajky a dalšími stavbami s orientální tematikou zabývá práce: KŘESADLOVÁ, Lenka – LETÁ, Michaela, *Stavby s orientální tematikou v památkách zahradního umění v ČR*, Kroměříž 2021.

1 Benedikt Piringer, akvatinta Maurský pavilon na Kamajce u zámku Kačina.

z dosud nevyužitého archivního pramene – rekapitulace finančních nákladů na stavbu gloriety i krajinářskou úpravu za jednotlivá léta 1796–1801.⁴

Roku 1796 se hrabě Jan Rudolf Chotek rozhodl zalesnit holý, jen nálety porostlý vrch Kamajka s lomem, nedaleko za hranicemi s žehušickým panstvím Thun-Hohensteinů. Jelikož pozemek ležel na cizím panství, musel si ho pronajmout. Učinil tak nájemní smlouvou ze dne 14. října 1796, kdy si pronajal výměru 4 jiter a 390 čtverečných sáhů za roční obnos 37 zlatých 51 krejcarů a 5 zlatých za honitbu. V roce 1819 prohlásil Jan Rudolf nájem za dědičný, ale napjaté finanční poměry Chotků po smrti Jana Rudolfa donutily jeho vnuka a nástupce na Nových Dvorech v roce 1840 nájem vypovědět a Kamajka i s vybudovaným pavilonem a hájovnou připadla zpět Thun-Hohensteinům.⁵

Jan Rudolf Chotek, na jedné straně povzbuzen úspěchem při výstavbě „vesničky“ v Radvančicích a na straně druhé odrazen nezájmem sousedních panství odprodat mu pozemky na vybudování rozsáhlé obory, se rozhodl – jak je vidět z uzavřené smlouvy – stavět na cizím. Otázkou ale bylo, co stavět. V Radvančicích si vyzkoušel rustikální stavby z Anglie, Švýcarska i z Ameriky, pro Kačinu měl připraven projekt ruské chýše. Ve Veltrusích měl dvě stavby postavené podle čínských vzorů, a to Čínskou bažant-

4 SOA Praha, fond Rodinný archiv Chotků (dále je RA Chotků), k. č. 115, inv. č. 1793, Přehled a vyúčtování prací na Kamajce v letech 1776–1801.

5 LEDR, Josef, Děje města a panství Nové Dvory, Kutná Hora 1884, s. 160.

2 Kamajka na katastrální mapě, ČUZK. Zdroj: Císařské povinné otisky stabilního katastru 1 : 2 880 - Čechy, dostupné online: <https://ags.cuzk.cz/archiv/openmap.html?typ=cioc&idrastru=B2_a_6C_6503-1_4>

nici a dále Čínské paraplíčko – drobné kruhové sedátko. Obě stavby již zanikly.⁶ Ve veltruském parku však existovala i stavba inspirovaná jinými exotickými vzory než čínskými, a tou bylo Buyukdere, zahradní kompozice vybudovaná na místě zaniklého ostrova Korsika, jehož součástí byl i Turecký pavilon neboli Červený kabinet. Jednalo se o otevřený oválný altán nesený dvanácti sloupy, vybavený orientálním nábytkem.⁷ Jan Rudolf Chotek znal z literatury i některé stavby zahradní architektury inspirované arabským uměním. Jednou z nich byl pavilon Alhambra, jehož ideový vzor se nalézal ve španělské Granadě ve středověku ovládané Maury, vyobrazený v Chambersově knize o královských zahradách v Kew. Jan Rudolf Chotek si dokonce zhotovil dva neumělé návrhy pavilonu v Alhambře, z nichž jeden pro něho rozpracoval dnes nám již neznámý architekt.⁸ Zda to byl Matěj Humml, který pro Chotka budoval pavilony ve Veltrusích, nebo má spolupráce s G. Fischerem a následně J. P. Joendlem starší kořeny, než dosud známe, není jasné. Architektonický návrh je však zcela zřetelně dílem profesionálního projektanta. Provedené dílo se od návrhu v řadě detailů odlišuje. Skutečnou podobu gloriety na Kamajce známe z kresby hraběnky Marie Terezie Josefy von Turheim, která se stala vzorem pro akvatintu Benedikta Piringera. V časopise Podoubraví existuje i nekvalitní fotografie pavilonu na Kamajce z meziválečných let, kdy již byl pavilon značně poškozen.⁹

6 Zámek Veltrusy, dostupné online: <http://www.veltrusy.net/parkov-architektura/cs_CZ-4152.html> [11. 10. 2023].

7 KŘESADLOVÁ, L. – LETÁ, M., Stavby s orientální tematikou, c. d., kapitola Velcí stavebníci přelomu 18. a 19. století, s. 84.

8 VLČEK, M., Realizované a nerealizované projekty zahradních staveb, c. d., část věnovaná Kamajce na s. 127–130.

9 VLÁŠEK, Václav, Kamajka, Podoubraví, 1925, 2, s. 152–154.

Chronologie výstavby

Měsíc po podpisu smlouvy dorazili na Kamajku první dělníci, kteří zde ve dnech 13.–20. 11. 1796 vykopali základy pro nový gloriet.¹⁰ Jelikož nad skalním podloží byla jen tenká vrstva zeminy a nevelká šestiboká stavba o délce jedné strany 2,5 sáhu (4,74 m) byla vepsána do kružnice o průměru pěti sáhů (9,48 m), za týden to stihli.

Paralelně se zedníci a přidavači pracovali na Kamajce na podzim roku 1796 i tesaři. Ti prováděli některé přípravné práce. Zemní práce směřující k parkové úpravě zahájili ještě v roce 1796 i nádeníci.

S příchodem prosince nastala na Kamajce zimní přestávka. Po ní, 20. 1. 1797, nastoupili na stavbu nejprve tesaři, kterým nevdaly na rozdíl od zedníků mrazy, a pracovali zde až do 12. 11. 1797, kdy na hájovně založili trámové stropy a vztyčili krovy. Kromě vlastní tesařiny v roce 1797 tesaři rovněž také odlesnili celou Kamajku a mladé rovné dříví použili na lešení, zábradlí či násady k náradí. S mistry Slavíkem a Jiránkem pracovalo výjimečně až osm tovaryšů ve dvou partách, většinou však jen dva nebo tři pod jedním mistrem.

Zedníci nastoupili na stavbu podle zažitě tradice den po sv. Josefu, tj. 20. března 1797. Zprvu zde působilo jen 6–8 tovaryšů a až v srpnu roku 1797 k nim přibyl i zednický mistr. Od 23. 7. 1797 se začaly kopat i základy hájovny a následně se zde zdila hrubá stavba paralelně s gloriem. Zedníci měli k ruce 4–5 přidavačů. V letních měsících na obou stavbách pracovalo až deset tovaryšů pod dohledem jednoho mistra, na podzim se jejich počet snížil na 5–7. Zdilo se až do 30. 10. 1797, kdy byla dokončena hrubá stavba hájovny, kterou zedníci následně předali tesařům.

Na gloriem byly zednické práce ukončeny k 29. 10. 1797. Jen pro zajímavost: bylo spotřebováno 99 objemových sáhů, tj. 225,72 m³ lomového kamene a 6600 cihel, které pravidelně dováželi tři chotusičtí pomocníci.¹¹ V tomto roce bylo rovněž zhotoveno osm pískovcových sloupů.

Souběžně se zednickými pracemi probíhaly i práce zahradnické, resp. v prvopočátcích spíše jen terénní úpravy. Kamajka před zahájením stavby byla nevýrazným cca desetimetrovým kopečkem uprostřed téměř ideální roviny. To, že jde o samostatný vrchol na táhlém Kačinském hřbetě, dokládalo jen několik drobných jámových lomů, z nichž některé zasahovaly i samotný vrcholek kopce. Vegetaci tvořily náletové křoviny a mladé listnaté výmladkové stromky. Úprava Kamajky s sebou přinášela obrovské přesuny zemní hmoty. Část lomů bylo třeba zasypat, část naopak prohloubit a dotvořit násypem vrchol, na němž měl stát budoucí gloriet. Významným prvkem, jenž mu měl dodat dojem nedostupnosti a vznešené izolovanosti, byl obloukový most, který překračoval rokli oddělující vršek s gloriem od zbytku Kamajky. Dobová vyobrazení lze sice chápat jako romantizující, zveličující skutečné rozměry, ale pokud by pod

10 Veškeré práce na Kamajce, jejich popis, množství odpracovaných dnů, počet pracovníků, denní mzdy a celkové účtované částky za jednotlivé práce vycházejí z: SOA Praha, RA Chotků, k. č. 115, inv. č. 1793, Přehled a vyúčtování prací na Kamajce v letech 1796–1801. Jednotlivě na něj až na výjimky není v dalším textu již odkazováno.

11 Tamtéž, vyúčtování za rok 1797, položka stavební materiál a jeho dovoz.

3 Kamajka, návrh Alhambry Jana Rudolfa Chotka.

mostkem nemohl projít vzpřímený člověk, a ještě lépe člověk v sedle, pak by gloriety ztratil svůj půvab a stal by se karikaturou na podobné stavby. Zřejmě bylo využito jednoho z lomů, který odděloval vršek s gloriety, a zatímco obě strany rokle byly uměle navezeny, dno bylo pravděpodobně odlámáno, aby zde mohl vzniknout patřičný výškový rozdíl. Situaci poněkud usnadňovala skutečnost, že se jednalo o obloukový most s vyšší podchodnou výškou.¹² Tyto zemní práce, postupně v roce 1797 rozšířené o úpravu záhonů a výsadbu části rostlin a jejich zalévání, trvaly od 23. října až do 29. prosince 1796 a po Vánocích od třetího ledna 1797 až do závěru prosince téhož roku.

Zemní a zahradnické práce řídil zahradnický tovaryš z Nových Dvorů Karel Černý a měl k ruce až 10 nádeníků, kteří zde v tomto počtu pracovali téměř po celý rok. Dovoz zeleně zabral 74 potažních dní, dovoz vody dalších 86 dní, paradoxně ochrana a vyvazování vysazených rostlin pouhé tři dny.

V roce 1798 se po Josefu opět vrátili do hájovny zedníci a prováděli omítky a další práce uvnitř stavby. Stavbu vedl i tentokrát mistr Svoboda, který měl k ruce dva až šest tovaryšů. Zednické práce na hájovně byly dokončeny 22. července 1798. Jednou z posledních zednických prací na hájovně bylo postavení komínu.

Na gloriety se začalo znovu pracovat až po 16. červenci 1798. Vedle zdění se zde i omítalo, štukovalo a zdily se pilastry, výklenky apod. Práce trvaly jen do 4. 10. 1798. Kromě mistra zde práci našlo u hrubého zdění až 11 tovaryšů, u dokončovacích prací již jen dva až čtyři. V této době také tesaři dodělali na gloriety tesařské konstrukce

12 Tento typ mostů byl označován jako čínský, přestože s Čínou neměl nic společného.

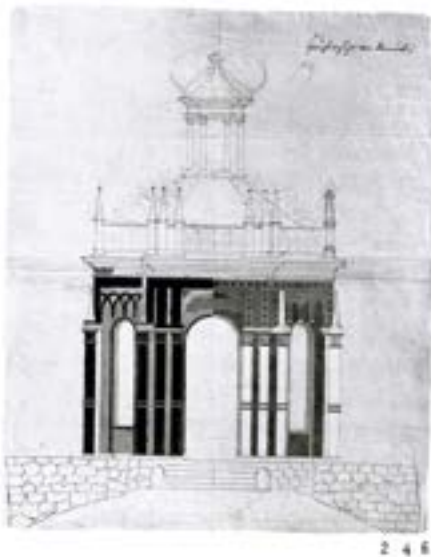
4 Kamajka v Podoubraví, 1925, 2, s. 152.

včetně stropů a krovů. Od roku 1798 se začaly na stavbě ve zvýšené míře uplatňovat i další profese zaměřené na dokončovací práce, jako byli kováři, zámečníci, truhláři či sklenáři. Ti na rozdíl od zedníků, přidavačů, tesařů a nádeníků pracovali v úkole, tj. předkládali faktury za dohotovené práce za předem sjednanou cenu.

V roce 1798 také byla kutnohorským studnařem Josefem Hajdukem vyhloubena šest sáhů, tj. 11,38 m, hluboká studna a byla vybavena rumpálem a okovem.

Rok 1799 byl rokem výjimečným. Kromě dokončení studny ustaly veškeré stavební práce. Intenzivně se však od počátku ledna až do samého konce roku pracovalo na krajinářských úpravách. Důvod přerušení stavby neznáme. Na základě paralel se stavbou zámku Kačina však můžeme předpokládat, že šlo o úsporné důvody. Jan Rudolf Chotek byl v této době již „penzista“ bez jakéhokoliv úředního angažmá, a tudíž bez stálého platu, odkázaný na výnos svých panství. Představoval prototyp šlechtice – vysokého státního úředníka, který považuje za neadekvátní osobně se angažovat ve správě panství. Řízení velkostatků nechával na úřednících.

Již roku 1778 byla zřízena funkce inspektora panství Veltrusy, která se postupně rozšířila na všechny chotkovské velkostatky. V Praze byla zřízena ústřední pokladna. Inspektor Antonín Meckel začal po úřednících vyžadovat měsíční hlášení a sestavování ročního rozpočtu a ročních účtů, které s nimi při pravidelné roční revizi prodjednával. Na každý velkostatek se Meckel dostal obvykle jedenkrát v roce. Jak Meckel stárnul, jeho činnost ochabovala, a proto byla předána roku 1812 rottenhanovskému

5 Projekt neznámého autora – boční pohled na gloriet.

vrchnímu inspektorovi Poschlovi.¹³ Přestože se popisovaný vývoj odehrává daleko za časovou hranicí výstavby Kamajky, je poučné ho v krátkosti sledovat. V roce 1813 zavedl Poschel pravidelné týdenní konference a hlášení z nich a po úřednících vyžadoval zlepšovací návrhy týkající se provozu na jejich úseku. Zprávy z konferencí byly zasílány J. R. Chotkovi. Jak napsal přední znalec ekonomiky chotkovských velkostatků Jiří Tywoniak, „je až s podivem, že Jan Rudolf Chotek nepoznal, že Poschel nemůže stačit na řízení a kontrolu složité ekonomie jednotlivých velkostatků. Poschel nebyl vůbec hospodářským odborníkem – u hraběte Rottenhana byl činný v jeho textilních manufakturách – proto mohli úředníci snadno úřadovat po svém, jen když se předkládaly předepsané výkazy apod.“¹⁴ Je do jisté míry paradoxem, že teprve v roce 1819, po smrti Poschela, donutila zhoršující se finanční situace J. R. Chotka si najmout skutečného odborníka a na panstvích provést důkladnou revizi baronem Karlem Puteanim, který následně převzal ústřední správu velkostatků. Jeho revize zjistila rozsáhlé schodky v řadě provozů.

Nyní zpět do roku 1798. Tento rok, resp. jeho půlrok, důležitý pro vývoj vegetace, a tudíž i výnosy polních plodin, které tvořily jádro Chotkových příjmů, byl vůbec

13 J. R. Chotka zajímaly výsledky hospodaření pouze z hlediska peněz na stavbu. Do řízení velkostatku zasahoval jen tehdy, byla-li některému z úředníků prokázána zpronevěra. Zemědělskou ekonomikou se systematicky začal zabývat až ve druhém desetiletí 19. století, kdy se snažil pomocí odborné revize zjistit skutečný stav chotkovského hospodaření. Od této doby až do smrti spolupracoval s významnými zemědělskými ekonomy. Srov. TYWONIAK, Jiří, Ústřední správa chotkovských velkostatků, Sborník archivních prací, 1975, 23, s. 14.

14 Tamtéž, s. 14.

6 Projekt neznámého autora – boční pohled na gloriety.

nejteplejším v historii měření počasí v našich zemích.¹⁵ I když neznáme údaje o srážkách, můžeme předpokládat, že se jednalo o rok suchý, a proto neúrodný. Navíc se v roce 1799 počítalo s návštěvou architekta Schurichta na Kačíně a se zahájením stavebních prací na zámku. Rovněž ve Veltrusích pokračoval až do počátku 19. století náročný stavební program při budování zahradních staveb, které výrazně krátily finanční prostředky potřebné na budování Kamajky.

V roce 1800 zedníci s přidavači pracovali na gloriety spíše zvenčí. Vyzdili až k hlavní římse silné sloupy, vybudovali venkovní přístupové schodiště a položili dlažbu včetně okapového chodníčku, v interiéru pouze přestukovali strop. Pracovali zde jen v srpnu a září. Kromě zedníků tu pracoval ještě novodvorský kovář Josef Růžička, který zhotovil řadu kramlí a skob, mimo jiné svazujících sloupy s vlastní stavbou. Zhotovil rovněž řetěz k okovu studny. Vedle nich však po celý rok na Kamajce pracovali zahradniční nádeníci.

Zedníci se vrátili na gloriety až 15. března roku 1801 a pracovali zde do 26. září téhož roku. Prováděly se především dokončovací práce, jako byla dlažba podlah. Zajišťovaly se osazené rámy oken a dveří a připravovaly se omítky pod malbu a rovněž se odlévaly zdobné prvky ze sádky. Hlavní slovo na stavbě měli v tomto roce malíři, lakýrníci, natěrači, klempíři, truhláři, sklenáři a také soustružník. Kromě stavebních prvků jsou zmíněny i dva zařizovací předměty, a tím byl velký – zřejmě centrálně umístěný – divan se 64 soustruženými příčkami a velký koberec. Bylo zde také několik váz na pyramidálních podstavcích. Zajímavé je, že Vlášek pro meziválečné období

¹⁵ Teploty se pravidelně v pražském Klementinu měřily od roku 1775, srážky až od roku 1804. Teplotně tento rok překonal až rok 2023. Pro srovnání: od dubna do září bylo v Klementinu nejtepleji za posledních 243 let, dostupné online: <<https://ct24.ceskatelevize.cz/domaci/2620007-od-dubna-do-zari-bylo-v-klementinu-nejtepleji-za-poslednich-243-let>> [11. 10. 2023].

uvádí jako zařizovací předměty pohovky podél zdí, které zřejmě představují mladší vybavení. Od něj rovněž víme, jak uvnitř gloriety vypadal. Nad okny byl namalován slon, nosorožec jednorohý, velbloud a lev. Jednotlivá zvířata symbolizovala křesťanské ctnosti. Lev sílu a odvalu, slon střídmost, cudnost a trpělivost, velbloud skromnost, umírněnost a houževnatost a konečně nosorožec (jednorožec) moc a trpělivost. Mezi nimi byly namalovány zkřížené prapory v barvách Chotků a Thun-Hohensteinů.¹⁶ Zatímco stavba sama zvala návštěvníka do španělské Granady, výmalba exotických zvířat až do subsaharské Afriky. Veškeré práce na gloriety i parku byly ukončeny symbolicky o Vánocích roku 1801. Jako jedna z posledních prací byl realizován zlatý nápis na hlavní rímse gloriety, jímž Jan Rudolf Chotek věnoval stavbu Marii Wilhelmině Thun-Hohensteinové.

Kdysi holý vršek rozbrázděný kamenolomy dostal nový vzhled. Na vršku se tyčil krásný glorieta v maurském stylu s korouhví na střeše, k němuž se dalo dojít buď přes obloukový most nad skalnatou roklinou, nebo po schodišti z opačné strany.¹⁷ Kolem vlastního gloriety vznikl malý parter z nižších křovin, na něž navazovala síť cest křivých se po úbočích vrchu Kamajka. Směrem na Chotusice stála na úpatí návrší nová hájovna. Kolem ní se rozkládala užitková zahrada. Vlastní návrší obklopovaly plochy luk, případně pole oddělená od širší krajiny pásy pečlivě vybraných a upravených stromů a remízů. K zahradnické charakteristice Kamajky se ještě vrátíme.

Pracovní náklady jednotlivých řemesel

Nyní se budeme zabývat otázkou stavebních nákladů na vybudování tohoto letohrádku a přilehlého parku.

Nejprve se zaměříme na mzdy jednotlivých budovatelů pavilonu a parku. Nejlépe placeni byli specializovaní řemeslníci, jejichž práce byla natolik složitá, že nešla jednoduchým způsobem nacenit. Takovéto práce se realizovaly v úkole podle předem sestaveného a vlastníkem panství odsouhlaseného rozpočtu. Týkalo se to především kovářů, zámečnicků, truhlářů, sklenářů, malířů aj. Profese, jejichž práce byla z větší části stereotypní, byly zaměstnávány v denní mzdě. Typicky se jednalo o zedníky, přidavače, tesaře a některé další.¹⁷ Zedníci pracovali na stavbě gloriety a hájovny v letech 1796–1798 a 1800–1801 celkem 1042,5 „člověkodnů“. Jedná se o jeden pracovní den jednoho člověka, který byl různě dlouhý podle ročního období. V moderní době jsme se s jeho obdobou mohli setkávat do 60. let v JZD, kde se práce počítala na pracovní jednotky.

Zedníkům k ruce byli přidavači, kteří vedle navázení materiálu nebo míchání malty dělali i některé přípravné či dokončovací práce samostatně – např. broušení omítek. Ti, opět s výjimkou roku 1799, odpracovali na stavbě Kamajky celkem 700 pracovních jednotek. Pro dnešního zedníka je poměr více zedníků a méně přidavačů nezvyklý. Dnes, aby byl zedník plně vytížen, měl by mít k ruce dva přidavače. Zednické práce si

16 VLÁŠEK, V., Kamajka, c. d., s. 153.

17 Fotografie zobrazující nízkoúhelnou kamennou klenbu v publikaci LIPSKÝ, Zdeněk, a kol., Vývoj krajiny Novodvorská a Žehušicka ve středních Čechách, Praha 2011, s. 86, dole neukazuje most, který byl zhotoven ze dřeva, což lze doložit úcty. Zde se jedná zřejmě o část zdiva souvisejícího se základy stavby.

řídil zednický mistr, který měl k ruce dva až jedenáct tovaryšů. Po celou dobu stavby se na stavbě neukázal jediný učedník.

Mzda mistra a tovaryše nebyla příliš rozdílná. Mistr bral za celý den 27 krejcarů, tovaryš 24. Prakticky identická byla mzda u tesařských mistrů a tovaryšů. V některých případech zde bral mistr 30 krejcarů, běžná sazba byla 27 krejcarů. Tesařský tovaryš bral tolik co zednický. Tovaryšská mzda byla 24, u jednodušších prací 21 krejcarů. Zedničtí přidavači brali stejně jako nádeníci, kteří vykonávali zemní a zahradnické práce. Obvyklá mzda, podle náročnosti, u těchto profesí činila 8–10 krejcarů, vzácně i 12 krejcarů za pracovní den. Ostatní profese byly placeny od odvedené práce a je těžké je poměřovat se zedníky, tesaři či zahradníky. Zahradníků bylo obvykle naráz zaměstnáno i více než deset, v krajních obdobích roku jen dva až tři. Zatímco zedničtí mistři byli na stavbě zprvu dva a později již pouze jeden, u tesařů pracovaly na stavbě vždy dvě party, každá se svým mistrem. Přidavače si úkolovali zedníci, zahradní nádeníky po celý rok a po celou výstavbu řídil jediný zahradnický tovaryš, který bral úhrnný roční plat 120 zlatých. I ten se v jednotlivých letech lišil podle odpracovaných dnů a po přepočtu na dny pak se nacházel v rozmezí 27–30 grošů.

Po celou dobu stavby Jan Rudolf, přestože ještě nebyla na chotkovském panství dokončena reluce robotních prací na peněžní dávku, nevyužil jedinkrát robotní práce poddaných. Využíval výhradně místní řemeslníky. Nejvzdálenější byl heřmanoměstecský zednický mistr Vašíček. Ostatní mistři byli buď přímo z Nových Dvorů, nebo z nejbližšího okolí. To samé platí i o specializovaných řemeslnících. U zřejmě nejnáročnější řemeslné práce – výroby divanu se 64 soustruženými špruslemi a řady zdobných předmětů – využil kutnohorského soustružníka Jana Růžičku. Přece však existovala jedna práce, kterou nesvěřil místním, a tou byla konečná výmalba vyhlídkového altánu cizokrajnými zvířaty. Tuto prestižní práci svěřil pražskému malíři Vincencovi.

Zedníky zajišťoval Janu Rudolfovi Chotkovi novodvorský polír Kačiny, Andreas Moser a bral si za to tovaryšský groš, tj. jeden groš za jednoho sjednaného zaměstnance ročně.¹⁸ U ostatních profesí nechal jejich mistrům a u zahradníků tovaryši Černému ve výběru zaměstnanců volnou ruku.

Na Kamajce se pracovalo obvykle již druhý den po Novém roce a končilo se někdy až na Silvestra, jindy den před Štědrým dnem. Pracovalo se šest dní v týdnu. Zedníci mohli vzhledem k počasí pracovat až od Josefa, tj. od druhé půlky března, ostatní profese nezávislé na počasí po celý rok.

Pro stavbu je charakteristické, že v srpnu většina řemeslníků a nádeníků na několik dní až týden vynechala, jako by měli dovolenou. Důvod lze spatřovat ve faktu, že i nezemědělstí obyvatelé venkova, případně jejich rodiče, měli svá drobná políčka, která bylo nutno sklídit. Někteří, především nekvalifikovaní, zaměstnanci byli zřejmě dosud povinni robotou, kterou si museli v době žní odpracovat. Na sebe navazující profese musely spolu práce koordinovat, a tak se stalo, že po několika dnech v libovolném měsíci roku museli dělníci práce pro nepřipravenost zanechat a nastoupit až o několik dnů později, kdy bylo vše připraveno. Zda byli v mezidobí využiti na jiných stavbách Jana Rudolfa, pro nedostatek pramenů nevíme. Při dokončovacích pracích se výrazněji angažoval Jan Rudolf Chotek, který průběh stavby nepravidelně kontroloval. Pře-

18 Andreas Moser vedl v následujících letech stavbu zámku Kačina.

sekávány byly podle jeho pokynů dlaždice, nechával zhotovit jiná, zřejmě jemu se více zamlouvající, kování apod. Potvrzuje se, že to byl angažovaný a pro podřízené nepříjemný investor, který si utvářel názor na jednotlivé prvky až v průběhu stavby a někdy vyžadoval okamžité změny.

Celkovou pracovní náročnost gloriety a jej obklopujícího parku pro základní profese, tj. pro zedníky, přidavače, tesaře a nádeníky v pracovních jednotkách („člověkodnech“), které můžeme při pouze mírném zjednodušení nazvat zahradníky, ukazuje následující tabulka 1.

Tabulka 1 Pracovní náročnost gloriety vyjádřená v pracovních jednotkách.

	1776–97	1798	1799	1800	1801	Celkem
zedníci	407,5	435	0	182	55,5	1080
přidavači	363,75	291,75	0	50,5	23,5	729,5
tesaři	232,5	231,5	0	0	18,5	482,5
zahradníci	3434,5	1107	1539	916	351,5	7348
celkem	4438,25	2065,25	1539	1148,5	449	9690

Zdroj: SOA Praha, RA Chotků, k. č. 115, inv. č. 1793, Přehled a vyúčtování prací na Kamajce v letech 1796–1801, fol. 304–319.

Poznámka: Tabulka nezobrazuje práci profesí provedenou v úkole, resp. placenou za odvedené dílo.

Krajinářské úpravy

Obrátme nyní pozornost k zahradním úpravám na Kamajce. Zde nám účty poskytují jen malou oporu. Každý rok je totiž zápis až na detaily shodný. Obsahuje zemní práce, jako je vyrovnávání terénu, navážení úrodné zeminy, budování záhonů, cest a především výsadbu rostlin. Jelikož plocha parku není v účtech nijak členěna, nelze zjistit, které části parku se budovaly dříve a které později. K dispozici máme počty pracovních jednotek v průběhu jednotlivých let, jež vypovídají o intenzitě prací. Největší intenzitu mají práce v počátečním roce, resp. v letech 1796–1797, kdy byla odpracována téměř polovina jednotek vynaložených na celou krajinářskou úpravu v letech 1796–1801. Má to svoji logiku, neboť hrubé terénní úpravy se dělaly nejdříve. Postup prací však můžeme posuzovat i podle rostlinného materiálu vysázeného v jednotlivých letech.

Na Kamajce bylo vysázeno celkem 62 druhů stromů a keřů.¹⁹ 31 taxonů připadalo na stromy a rovněž 31 na keře, přičemž pouze sedm druhů představovaly jehličnany. Jednalo se o smrk ztepilý, jedlí bělokorou, modřín opadavý, borovici lesní a vejmutovku, jalovec virginský a zerav východní. Z keřů pouze dva připadaly na půdopokryvné druhy, jako byl barvínek větší a vrba plazivá. Z hlediska původů jednotlivých druhů připadala největší část na druhy volně rostoucí v Evropě. Sem počítáme i několik keřů a stromů rostoucích původně ve Středomoří a na Balkáně v čele s kaštanovníkem setým. Z Ameriky pocházelo jen 14 stromů a keřů, zatímco z Asie pouhé čtyři. Z uvedeného je patrné, že Janu Rudolfovi Chotkovi šlo o pestrost a jistou vyváženost stromů a keřů,

¹⁹ Tamtéž, taxony jsou uvedeny latinsky, pro některé z nich nelze dohledat jejich český ekvivalent. V jiných případech je jeden a týž druh označen několika latinskými názvy. Seznam taxonů viz příloha.

a nikoliv o co nejširší využití exotů, jak tomu bylo v arboretu na Kačině. Nešlo mu rovněž o to předvést, co jeho školky (a lesy) vyprodukují. V jeho novodvorské školce sv. Notburgy bylo v roce 1794 zaznamenáno cca 174 druhů okrasných, lesních a ovocných dřevin.²⁰ Zde se uplatnila jen o málo více než jedna třetina. Místem prezentace druhového bohatství chatkovských krajinářských úprav vysoce přesahující možnosti novodvorské školky sv. Notburgy byl tzv. Jacquin Platz v kačinském parku pojatý jako pomník J. N. Jacquinovi. V něm rostlo téměř 300 druhů tuzemských i exotických dřevin.²¹

Existují dva plány Kamajky, první z nich zachycuje stav lokality před začátkem úprav, druhý znázorňuje provedené krajinářské úpravy.²² Nejde však o autorskou projektovou dokumentaci, ale o obecný plán zachycující změny v terénu po dokončení úprav. Předpokládáme, že na plánu krajinářské úpravy na Kamajce se nepodílel žádný nám známý zahradní architekt a že úpravy navrhl samotný investor Jan Rudolf Chotek. Velmi pravděpodobně vznikaly jednotlivé části kompozice přímo během výsadby, jak to známe ze stavby zámku Kačina, a to na základě výroku Jana Rudolfa Chotka, zda se líbí, či nelíbí.²³ Nelze vyloučit, že mu do jisté míry s výběrem stromů pomáhala i jeho přítelkyně, pro kterou gloriét budoval, hraběnka Wilhelmina Thun-Hohensteinová. Nejvíce bylo vysázeno jeřábu ptačího – 2923 ks. Rovněž dalšího jeřábu – muku – bylo vysázeno 2172 ks. Jiným oblíbeným stromem byla borovice lesní, které zde bylo vysázeno 2520 kusů. Z listnatých stromů pak lípa s 1805 kusy a dub s 1305 kusy.²⁴ Jak černých, tak i topolů vlašských černých zde bylo vysázeno 678 a 672 kusů. Z keřů byla oblíbena líska obecná, jíž zde rostlo 2520 kusů, ptačí zob s 2172 kusy a především dřín, jehož zde bylo vysázeno dokonce 3702 kusů, tj. nejvíce ze všech taxonů.

Naopak zcela okrajově zde byly zastoupeny jiné druhy stromů a keřů. Z keřů po šesti kusech zde rostly rakytníky řešetlákovité, zimolezy ovíjivé, pámelníky červeno-plodé a šeříky perské. Po osmi zde bylo škump lysých a topolů bílých – lind. Rostlo zde rovněž pouze deset vejmutovek a trnovníků huňatých. Ořešáků královských bylo vysázeno jen dvanáct, stejně jako jalovců virginských. Úhrnem bylo na Kamajce vysázeno 30 060 kusů dřevin, vzhledem k ploše Kamajky ohromný počet.²⁵

20 Ústav dějin umění AV ČR (dále jen ÚDU AV ČR), Sběrka grafiky a plánů, inv. č. 05942, stará signatura W-D-XIII/2507, Plán a seznam dřevin ze školky sv. Notburgy v Nových Dvorech z roku 1794 (Nothburga Baumschule. [Jahr] 1794).

21 SOA Praha, fond RA Chotků, k. č. 115, inv. č. 1793, Alphabetisches Verzeichnis der im botanischen runden Platze dermalen gepflanzten Baumen, und Sträuchen. [Jahr] 1801.

22 Ústav dějin umění AV ČR, v. v. i., oddělení dokumentace, sbírka staré plánové dokumentace W-D-VIII 1497 a W-D-VIII 1496.

23 Z průběhu stavby zámku je znám případ, kdy si Jan Rudolf Chotek nechal v pánské pracovně vybudovat alkovnu pro lůžko a následně ji nechal vybourat, či v chodbách levé kolonády nechal strhnout stůpy, které odsouhlasil, ale nyní se mu zdály příliš hrubé. Stavebně historický průzkum zámku Kačina, 1982, s. 35.

24 Je charakteristické, že v archivním materiálu je uvedeno jen rodové, nikoliv druhové jméno dřeviny. Nevíme tak přesně, které druhy lip, dubů, borovic apod. zde nechal J. R. Chotek vysadit. V několika případech je uveden stejný rod dvakrát. Pokud tam chybí poznámka o velikosti stromků, mohlo by to naznačovat, že se jedná o různé druhy v rámci daného rodu. Vzhledem k absenci doplňujících údajů to nelze ani potvrdit, ani vyloučit.

25 Při přepočtu na jednotku plochy, do níž jsou zahrnuty pouze zalesněné části Kamajky (parcela č. 486 k. n. v k. ú. Rohozec u Žehušic o výměře 20 112 m²), vychází hustota výsadby 1,5 rostliny na 1 m² lesní plochy. Plocha převzata z katastrálních map Státní správa zeměměřictví a katastru, dostupných online: <<https://cuzk.cz/>> [11. 10. 2023], počty rostlin z Přehledu a vyúčtování prací na Kamajce, SOA Praha, RA Chotků, k. č. 115, inv. č. 1793.

Zajímavé je rozložení výsadeb v čase. Naprostá většina stromů a keřů byla vysázena do roku 1798, který byl mimořádně teplý a pravděpodobně také suchý, takže část stromů a keřů uschla a bylo je nutno nahradit novými. Na to se zaměřovaly výsadby v závěrečných letech budování krajinářské úpravy. Sucha postihla 37 druhů již vysázených stromů a keřů. Více než dvě třetiny výsadeb uschly u pěti taxonů, z nich nejvíce (86 %) u zeravu východního, 72 % jeřábů ptačích a překvapivě 70 % borovic lesních. Mezi polovinou a dvěma třetinami výsadeb uschlo u dalších šesti taxonů a u jiných pěti uschlo mezi jednou třetinou a polovinou již vysázených stromů a keřů. Nicméně i v tomto období se na Kamajce objevilo několik zcela nových taxonů, jako byl jalovec virginský či zimolez, šeřík perský, tavolník bílý, ostružiník vonný či barvínek větší.²⁶

Z hlediska zdrojů využíval Jan Rudolf Chotek téměř výlučně rostliny rostoucí na jeho panství. Z lesních školek umístěných porůznu v jednotlivých lesních revírech vyzvedával mladé stromky, které poté vysazoval na Kamajce. Z těchto zdrojů pocházely více než tři čtvrtiny stromků. Semena některých stromů, jako byly např. smrk či olše, na Kamajce vysel. Tato forma osázení Kamajky však byla okrajovou.²⁷ Zbývající necelou čtvrtinu sazenic méně běžných druhů dodala chotkovská novodvorská školka. Na Kamajce rovněž vysadil 40 velkých stromů s balem. Jednalo se o jeřáby ptačí následované co do množství duby, lípami a olšemi. Byly přesazeny z blíže neurčené botanické aleje.²⁸ Jinak byly stromy dováženy z Kladrub (mimo chotkovské panství), z Morašic, z „hor“ – za ně označoval Jan Rudolf Chotek radvančickou část Novodvorského panství – a pochopitelně z Nových Dvorů.

Budováním Kamajky vznikl nový voluptuární objekt rodu Chotků, který byl zaveden na voluptuární účet Chotků, kde již byla řada staveb a krajinných úprav sloužících nikoliv k hospodaření, ale k potěše panstva.²⁹ K nejdražším stromům a keřům patřily ty s balem. Bez ohledu na druh stály dva zlaté. Ze sazenic k nejdražším patřil žanovec měchýřník za 1,45 zl., dále ruj vlasatá za 36 krejcarů a např. též modřín za 30 krejcarů, břestovec za 45 krejcarů, borovice vejmutovka za 1 zlatý 30 krejcarů, trnovník huňatý za 1 zlatý 20 krejcarů či růže za 30 krejcarů. Naopak k nejlevnějším patřily jíva či dřín za 2 krejcare, dřišťál či líska obecná za 3 krejcare. Dub, lípa, borovice, topol černý vlašský či smrk a jedle stály 15–20 krejcarů.³⁰

26 Vlastní výpočty z počtu kusů vysázených v jednotlivých letech v Přehledu a vyúčtování prací na Kamajce.

27 Celkem bylo oseto 7 strychů, tj. 1,4 hektaru, ale vzhledem k obtížnosti kombinovat výsev a výsadbu muselo jít o místně oddělený lesík již v rovině při okraji Kamajky, oddělený polem a loukou od samotného návrší.

28 Na plánu novodvorské školky jsou vyjmenovány jednotlivé zde pěstované druhy rostlin. Celá školka je však rámována stromy tvořícími alej, ke kterým není žádný popis. Je možné, že se jedná právě o tyto stromy.

29 Voluptuární účty byly vedeny pro soukromý majetek hraběte, resp. jeho rodiny. Financování oprav a údržby voluptuárního majetku probíhalo ze soukromých zdrojů, tj. vedených odděleně od účtů velkostatků. Ty pocházely rovněž z výnosů velkostatku a představovaly naturální podobu soukromých příjmů hraběte, vedle nichž mu byla taktéž z výnosů velkostatku vyplácena ještě apanáž v peněžní formě. Ceny na naturálních účtech byly shodné s cenami, které účtoval velkostatek cizím osobám. O co vyšší byly soukromé příjmy majitele velkostatku z jeho provozu, o to méně mohl velkostatek investovat do svého rozvoje. Jelikož úředníci velkostatku nemohli dost dobře odmítnout požadavky jejich zaměstnavatele na voluptuární výdaje (pokud k tomu neexistovalo rozhodnutí soudu), vznikalo permanentní napětí a skryté vnitřní zadlužování velkostatku.

30 SOA Praha, fond RA Chotků, k. č. 115, inv. č. 1793, Popis a vyúčtování prací na Kamajce v letech 1796–1801, fol. 304–319. Rozptyl cen jednotlivých druhů sazenic v letech 1796–1801 byl nepatrný.

Výsadbu, zalévání a následnou péči o stromy a keře prováděli zahradniční nádeníci za denní mzdu 10–12 krejcarů. Významnou položku při budování Kamajky představovala i práce potahů při dovozu rostlin a zejména při dovozu vody.

Celá přírodně krajinářská úprava Kamajky měla promyšlenou kompozici. Na nevýrazném vršku stál šestiboký glorieta umístěný na vyvýšené vyhlídkové terase, do něhož se vstupovalo přes malou předsíň. Až k zemi sahajícími okny gloriety bylo vidět skrze vršky stromů a v jejich prolukách v dálce jednotlivé vesnice obklopující Kamajku i širokou Časlavskou kotlinu a hřeben Železných hor na obzoru. Na pahorek s glorietalem se dalo dostat přes obloukový dřevěný, bohatě zdobený mostek, kde již byl za nízkými keři tvořícími bezprostřední parter gloriety vyhlídkový pavilon. Druhý, příkřejší přístup ke gloriety byl z chotusické strany od hájovny. Po obvodu kopce bylo spirálovitě vedeno několik cest s odbočkami, po nichž bylo možno dojít k slavnostnímu nástupu, tj. k mostku, nebo k zadnímu schodišti ke gloriety. Tento způsob vedení křivolakých cest s neustále se měnícími scenériemi se stal typickým rysem anglo-čínských zahrad.³¹ V podstatě celý vrchol pahorku byl pokryt skupinami stromů a keřů umožňujících návštěvníkovi stále nové a nové pohledy na glorieta. Z terasy s glorietalem bylo vidět do vzdáleného okolí. Na úpatí Kamajky se rozkládaly zčásti ze severu a z východu pásy luk, za nimiž již byla poddanská pole obyvatel Rohozce. Louky s remízky byly i za políčkem před hájovnou a za polem západně od hájovny. Celá Kamajka působila dojmem malého ostrova zapomenutého mezi poli. Kamajka představovala samostatný lesní revír. Byl ze všech revírů nejmenší a na zdejší hájovně obvykle dosloužil již v důchodu některý z chotkovských hajných.

Krajinářskou úpravu Kamajky je třeba zařadit do krajinářských úprav Chotků na Novodvorskú. Jejich ranou fází představují okrašlovací a zalesňovací snahy Jana Karla Chotka a jeho syna Jana Rudolfa z let 1776–1782.³² Na ně navazovaly počátky kačinského parku, kde byly v roce 1789 vysázeny páteřní aleje a stromové skupiny v blízkém okolí vodní nádrže s vodovodní věží v lokalitě, která později dostala jméno Templ. Další výsadby provázely vodní přivaděč od Outěšalu k Templu a především rondel – památník J. N. Jacquina, situovaný vlevo od novodvorské cesty. I když přesné datování neznáme, muselo jít o období mezi rokem 1789 a rokem 1806, kdy byla zahájena stavba zámku. To bylo na dlouhá léta v této lokalitě vše.

Zřejmě zde leží důvod, proč své zahradně architektonické ambice Jan Rudolf Chotek uspokojoval jinde. V letech 1794–1796 nechal postavit hameau v Sidoniině lese u Radvančic. V letech 1796–1801 krajinářsky upravil Kamajku. Roku 1798 po uzavření

31 OLIVOVÁ, Lucie, Orientální vlivy v evropském zahradním umění čínské zahrady a krajina v literatuře a dobových ilustracích, in: KŘESADLOVÁ, Lenka – LETÁ, Michaela, Stavby s orientální tematikou v památkách zahradního umění v ČR, Kroměříž 2021, s. 41.

32 „I celá vůkolní krajina velmi získala. V letech 1776–1782 dal hr. Jan Karel, hlavně ku ponoukání syna svého Jana Rudolfa, každoročně mnoho sazenic stromových a semen z Prahy, Vídně, Pardubic a Zbivořova, pak cizozemské exotické rostliny z Berlína a St. Srbiště do Nových Dvorů přivéztí a je pod dozorem kutnohorského lékaře MDr. Fr. Třebického (zetě direktora Novodvorského Fr. ze Steinsdorfu) důkladného tehdy oboru toho znalce, na poli za špitálem, v nově zřízené botanické školce, pak v bažantnici, v remísech a v Zábořských, Kateřinských a Bernardovských lesích vysázeti. Až z Londýna došlo mnoho zámořských semen stromových, které zatím v hrncích pěstovány byly.“ LEDR, Josef, Děje panství a města Nových Dvorů, Kutná Hora 1884, s. 156.

smlouvy se sedleckým opatem nechal osázet haldy na Kaňku směrem ke Kačině stromy a založil zde rozsáhlé aleje. Na Kaňku se postupně angažoval až do roku 1815. V roce 1799 a následujících letech spojil vrch Skalku u Třebešic s výhledovým altánem alejí spjatou s kostelíkem sv. Bonifáce v Loších. Tato úprava byla v roce 1806 protažena již na majetku města Čáslavi topolovou alejí až do Čáslavi. Teprve po dokončení hrubé stavby Kačiny mohlo být ztvárněno nejbližší okolí zámku výsadbami skupin stromů, keřů a zřejmě i arboreta v té době končícího až u zámecké budovy. Zkušenosti z dílčích krajinářských úprav v širším okolí Kačiny Jan Rudolf Chotek nejspíš zužitkoval při dokončovacích pracích v parku na Kačině.

Arboretum na umělém kopečku Jacquinhügel vzniklém navážkami z výkopů základů Kačiny vykazuje svojí kompozicí i skladbou vegetace značnou podobnost s Kamajkou. Jeho vznik není přesně datován, ale nabízí se, že umělá vyvýšenina vznikla z výkopu základů zámecké knihovny, případně levé kolonády zámku, kde se začalo pracovat až v roce 1809. Je tedy mladší než krajinářská úprava na Kamajce. Vilemínin glorieta zde zastupovala Viničná chýše, z níž bylo vidět do Čáslavské kotliny včetně patronátního románského kostela sv. Jakuba ve stejnojmenné vsi. Původně zde však měl stát Dionýsův chrám. K chýši se stoupalo ze strmější strany po širokých jezdeckých schodech, z dalších stran byly vedeny obloukovitě cesty kopírující z jedné strany ha-ha příkop a z druhé vnitřní hranu pahorku. Mezi nimi rostly skupiny stromů a keřů a malá vinice s vínem určeným pro hraběcí stůl. Příchozím se tak pohled na Viničnou chýši neustále proměňoval. Výsadby v tomto prostoru dostaly ideový program malé botanické zahrady domácích i exotických dřevin.

Naproti tomu „velká“ botanická zahrada či arboretum vzniklo zřejmě souběžně s budováním krajinářských úprav na Kamajce v samém závěru 18. století v prostoru vlevo od Novodvorské aleje.³³ Měla tvar dvou soustředných kruhů s bazénem uprostřed prořezaných osmi paprsky křížících se cest. Rostlo zde přibližně 300 druhů tuzemských i exotických dřevin. Minimálně částečný výběr vysázených druhů pochází z návrhu Jana Rudolfa Chotka, který si zde vyzkoušel opět jinou podobu krajinářských úprav. Vlastní stavbu památníku uprostřed kruhu se sochou Jacquina však již Jan Rudolf nestihl zrealizovat.

Vlášek v meziválečném období detailně popisuje na Kamajce druhy rostoucích stromů, keřů i bylinného patra. Mezi nimi uvádí velké množství javorů, které zde v době zakládání Kamajky prokazatelně nerostly. Je zřejmé, že někdy ve druhé polovině 19. století či počátkem 20. století zde došlo, tentokrát již v režii Thun-Hohensteinů, k novým rozsáhlým výsadbám.³⁴

Finanční náklady stavby gloriety a krajinářských úprav na Kamajce

Z finančního hlediska nebylo budování gloriety a jej obklopující přírodně krajinářské úpravy levnou záležitostí. Náklady po jednotlivých druzích ukazuje následující tabulka 2.

33 Z roku 1801 existuje seznam, podle něho již byla minimálně část vysázena a Jan Rudolf Chotek navrhoval, které další druhy stromů a keřů tam dosadit.

34 VLÁŠEK, V., Kamajka, c. d., s. 152.

Tabulka 2 Náklady na stavbu gloriety, ostatních staveb a vybudování přírodně krajinářského parku na Kamajce po jednotlivých druzích nákladů (ve zlatých)

Položka rozpočtu	1796/97 zl. kr.	1798 zl. kr.	1799 zl. kr.	1800 zl. kr.	1801 zl. kr.	Celkem zl. kr.	% celkových nákladů	% stavební náklady	% zahradnické náklady
zedníci	218,13	205,19	0	49,0	28,14	500,46	4,75	13,00	
přidavači	82,33	55,30	0	10,55	4,42	153,30	1,46	3,99	
tesaři	104,37	92,45	0	5,0	15,19	217,41	2,06	5,65	
kovář	1,30	38,59	11,38	26,36	5,55	84,30	0,80	2,19	
kameník	0	20,58	0	0	34,26	55,24	0,52	1,43	
truhlář	0	8,22	0	0	130,20	138,44	1,31	3,60	
zámečník	0	10,48	0	0	42,27	53,15	0,50	1,38	
sklenář	0	12,10	0	0	28,20	40,30	0,38	1,05	
studnař	0	0	11,82	89,20	0	101,42	0,96	2,63	
malíř	0	0	0	0	457,28	457,28	4,34	8,94	
natěrač	0	0	0	0	53,45	53,45	0,51	1,04	
soustružník	0	0	0	0	13,26	13,26	0,13	0,26	
klempíř	0	0	0	0	459,40	459,40	4,46	8,98	
stavební materiál	334,20	579,27	0	53,18	167,56	1135,01	10,78	22,19	
dovoz materiálu	198,31	162,29	0	14,36	8,50	385,26	3,66	7,53	
náklady staveb	939,44	1186,47	23,2	248,45	1450,48	3850,48	36,12		
nádeníci (zahradníci)	577,46	188,2	267,31	167,32	64,3	1265,40	12,02		19,16
stromky a keře ze školky	1054,56	533,10	446,28	207,10	126,18	2369,10	22,50		35,90
lesní stromky a keře	420,18	273,34	392,38	196,20	137,20	1419,10	13,48		21,52
stromy s balem	34,0	0	0	7,48	0	41,48	0,39		0,63
dovoz stromů	92,30	78,45	95,0	32,0	16,0	314,15	2,38		4,76
dovoz vody	104,30	88,45	84,35	98,40	70,40	447,05	4,25		6,78
povýsadbová péče	3,45	1,35	0	5,26	1,20	12,06	0,11		0,18
zahradnický dozor	150,0	120,0	126,0	72,0	72,0	540	5,13		8,19
nájem Žehušic	37,51	37,51	37,51	37,51	37,51	189,15	1,80		2,87
náklady parku	2475,36	1322,00	1450,03	794,21	522,59	6598,29	64,01		
celkem	3462,28	2512,51	1472,17	1034,41	2047,44	10530,01	100	100	100
% z celkových nákladů	32,88	23,86	13,98	9,82	19,44	100			

Zdroj: SOA Praha, RA Chotků, k. č. 115, inv. č. 1793, Přehled a vyúčtování prací na Kamajce v letech 1796–1801, fol. 304–319.

Poznámka: Náklady zaokrouhleny na celé krejčary. V součtech jsou samostatně sčítány zlaté a k nim připočteny krejčary po šedesáti. Z tohoto důvodu nesedí aritmetický součet, který je na rozdíl od mince v desítkové soustavě. Ze stejných důvodů nesedí zcela přesně procenta jednotlivých položek a jejich součty.

Z tabulky je patrné, že celá stavba gloriety, hájovny, studny i s vybudováním přírodně krajinářské úpravy stála 10 530 zlatých a 1 krejcar. Máme možnost srovnání s předchozí podobnou chotkovskou stavbou, kterou bylo hameau v Radvančicích, které přišlo na 40 000 zlatých. Zde však šlo o zhruba desítku rustikálních staveb s jedním letohrádkem a o minimum krajinářských úprav. Na druhé straně však na prostá většina staveb byla v Radvančicích dřevěná, zatímco na Kamajce se jednalo již o vysokou architekturu zhotovenou z nespalitelného materiálu. Z tabulky je zřejmé, že budování „parku“ přišlo Jana Rudolfa Chotka o něco draž než stavba gloriety i s hospodářskými stavbami. Konkrétně park si vyžádal 6598 zlatých a 29 krejcarů, tj. 64,01 % celkového rozpočtu, a gloriety a další stavby 3850 zlatých a 48 krejcarů, tj. 36,12 % z celkového rozpočtu. Z parkového rozpočtu tvořil přes 58 % rostlinný materiál a přes 19 % stály terénní úpravy. Ze stavební části rozpočtu tvořil více než 22 % stavební materiál a následně práce jednotlivých řemeslníků. Přes 13 % stála práce zedníků, tesařů necelých 6 % a klempířů a malířů téměř 9 % stavebních nákladů. Ti na rozdíl od zedníků a tesařů pracovali na stavbě pouze jediný rok, a to výhradně na gloriety. Tabulka rovněž názorně ukazuje ekonomickou krizi roku 1799, kdy byla prakticky zastavena stavba a pracovalo se jen v parku, a také nástup jednotlivých specializovaných profesí koncentrující se do posledního roku stavby.

Zbývá se zamyslet nad tím, proč, resp. pro koho tuto stavbu vlastně Jan Rudolf Chotek vybudoval. Klíčem je nápis na hlavní římse:

WILHELMS HUGEL DEM FROHEN LAENDLICHEN GENUSSE
NACHBARLICHER EINTRACHT WAR DIESER LUSTORT GEWIDMET
DOCH ES VERSCHWAND VOR SEINER VOLLENDUNG DIE FREUNDIN
DEREN GEIST DIESE GEGEND BELEBTE ALS DAUERENDES DENKMAL
DER INNIGSTEN FREUDSCHAFT SEY ER NUN EDLEN GEWEIHT.

(Radostnému venkovskému prožitku sousedské svornosti bylo toto zábavné místo věnováno. Ale zmizela před jeho ukončením přítelkyně, jejíž duch oživoval tuto krajinu. Jako trvalý pomník nejupřímnějšímu přátelství buď ono jen šlechetným posvěceno.)³⁵

Gloriet, který není v archivních dokladech nikde pojmenován, Jan Rudolf Chotek věnoval své přítelkyni hraběnce Wilhelmině Thun-Hohensteinové, paní na Žehušicích, jako důkaz nehynoucího přátelství.³⁶ Ona se však dokončení stavby nedožila. Kamajka tak má pro novodvorské panství obdobný význam jako Chrám přátelství přátel zahradního umění ve Veltrusích. Zde však šlo o přátelství obecně, resp. o přátelství k ženě, které nemělo nic společného s láskou, ale s úctou.

35 Tamtéž.

36 Hraběnka Maria Wilhelmina Thun-Hohenstein, rozená u Urfeldu (1744–1800), byla od roku 1761 manželkou zakladatele klášterecké větve Thun-Hohensteinů, k níž panství Žehušice náleželo, Františka Josefa Thun-Hohensteina (1734–1800). Byla vynikající klavíristkou, podporovala mladého Mozarta a Beethoven ji dedikoval některé skladby. Haydn ji prohlásil za nejlepší aristokratickou klavíristku, kterou kdy slyšel.

Kamajka má však na panství rodu Chotků ještě jeden význam, který nebyl nikdy zvýrazňován. Jan Rudolf Chotek se marně snažil rozšířit rodová panství. Jediným jeho územním ziskem na panství Nové Dvory byl dříve samostatný statek Hlízov, který přikoupil v roce 1791. Vedle něj získal pouze některé jednotlivé pozemky, jako byla louka Oselka u Nových Dvorů, kde uspořádal středověký rytířský turnaj. Jeho pokus vybudovat rozsáhlou oboru zahrnující vedle jádrového území Sidoniina lesa u Radvančic i značnou část ledečských a křesetických lesů a lesů města Kutné Hory (červenohranovické panství) skončil nezdarem pro nezáměr oslovených majitelů pozemky odprodat.³⁷ Jan Rudolf, aby alespoň opticky zvětšil své panství, tak začal okolní krajinu „kolonizovat“ prostřednictvím budování pomníků na propůjčených pozemcích jiných vrchností. Tyto pronajaté pozemky pak vymezovaly hranice chotkovské krajiny, která rázem získala na velikosti, a bylo ji možno srovnávat i s takovými dominii, jako byla liechtensteinská Lednice s Valticemi. Zklamání, kdy jeho potomci pronajaté pozemky nevykoupili, nebo i pracně získané pozemky, jako byl např. vrchol Kaňk s rodinným mauzoleem, prodali, se naštěstí Jan Rudolf Chotek nedožil.

Závěr

Závěrem zrekapitulujme odpovědi na otázky položené v úvodu. Stavba gloriety včetně nákladů na krajinářskou úpravu stála 10 034 zlatých a 15 krejcarů. Z toho gloriety a vedlejší stavby stály 4288,13 zlatých a krajinářská úprava 5746,02 zlatých. V pracovních jednotkách, tj. dnech odpracovaných jednou osobou, si stavby vyžádaly u základních stavebních profesí 2262 pracovních jednotek a „park“ 7348. Pracovní náklady byly u staveb vyšší o práce prováděné v úkole, resp. za předem odsouhlasený rozpočet. Drobná stavba mohla být včetně krajinářské úpravy vybudována minimálně za o rok, či spíše dva kratší dobu. Důvodem, proč se stavba protahovala, byl náročný stavební program ve veltruském parku, který vyžadoval značné investice. Ty byly schopny výnosy všech chotkovských velkostatků jen stěží pokrýt. Bezprostřední příčinou byl pak neúrodný rok 1798, který výrazně omezil disponibilní zdroje. Finančními zdroji na stavby byly výhradně příjmy velkostatků, neboť v dané době byl Jan Rudolf bez jakékoli úřední funkce. Lidské zdroje tvořili místní řemeslníci a nádeníci. Kromě malíře Vincence Jan Rudolf Chotek nezaměstnával řemeslníky mimo chotkovská panství. Nikdy nepoužíval robotní práci, ač mohl, neboť ještě nebyla dokončena reluce robot na peněžní dávky. Práci zajišťoval pomocí mistrů jednotlivých řemesel. Zedníky mu zajišťoval novodvorský polír Andreas Moser, který později stavěl Kačinu. Zahradníky, resp. nádeníky, kteří zahradnické práce prováděli, svěřil novodvorskému zahradnickému tovaryši Karlu Černému. Jeho plat byl obdobou platu řemeslnických mistrů, tj. 27, max. 30 krejcarů za den. Moserovi platil za vyhledávání zedníků tovaryšský groš, tj. jeden groš za zedníka a zaměstnaného v daném roce. Rovněž materiál, ať již kámen, cihly, stavební dříví či sazenice rostlin, pocházel z chotkovských zdrojů. Jan Rudolf se při výstavbě gloriety výrazně angažoval. Sám navrhl výchozí skicu gloriety, příležitostně na stavbu osobně dohlížel a v průběhu výstavby nechal upravit některé

37 Blíže: NOVÁK, Pavel, Chotkovská obora – plány a skutečnost, Prameny a studie, 2014, 53, s. 154–155.

stavební detaily podle svých představ. Podle popisů výsadeb na Kačině uváděných Ledrem, kdy hrabě osobně vysazoval leckterou rostlinu, můžeme předpokládat, že podobně se přičinil i na Kamajce. Na Kamajce bylo vysázeno celkem 62 druhů stromů a keřů, přesně polovina stromů a polovina keřů. Zcela dominovaly evropské, resp. v Čechách rostoucí druhy, amerických exotů zde bylo vysazeno 14 druhů, asijských pouze čtyři. Celkem zde bylo v jednoduché, avšak promyšlené kompozici křivolace se klikaticích cest, které vedly z přední strany k mostku a ze zadní ke schodišti terasy gloriety, vysázeno 30 060 kusů stromů a keřů, které umožňovaly vidět gloriety vždy z jiné perspektivy.

Pokusme se nyní o zařazení Kamajky do kontextu ostatních zahradních staveb a krajinářských úprav na Novodvorsku. Z hlediska rozsahu krajinářských úprav můžeme srovnávat především tři krajinářské úpravy, kterými byla Kamajka, vrch Skalka u Lochů a rodové mauzoleum na Kaňku. Do jisté míry sem patří i Pavilon dryád neboli Hučadla u Hetlína a Templ u Utěšenovic, o němž ale nevíme vůbec nic.

Gloriet patří k nejzdařilejším stavbám zahradní architektury nejenom na Novodvorsku, ale v rámci všech chotkovských panství. Se samotnou krajinářskou úpravou je to složitější.

Podobnou kompozici měl vrch Skalka se stejnojmenným pavilonem. Zde chyběl mostek, zato tu prudkým svahem od jezu na Klejnarce (dnes odtěženo lomem) vedly k pavilonu klikaticí se stezky s vylámanými schodišti. Použitý rostlinný sortiment neznáme, dodnes se dochovaly jen běžné dřeviny. Zřejmě mladší součástí kompozice byl i třešňový sad.

Pro krajinářskou úpravu na Kaňku byly charakteristické dlouhé lipové a modřínové aleje navádějící pohled směrem od Kačiny, ale i od Kutné Hory a Hlízova k rodovému památníku se zdálky viditelným pylonem na návrší nad vlastním památníkem s dórkými sloupy. Z méně běžných dřevin se dodnes zachovaly mohutné borovice černé a jediný jeřáb prostřední. U této krajinářské úpravy známe i jeden z hlavních důvodů její realizace, a tou byla snaha Jana Rudolfa Chotka zkrášlit dosud holé haldy po středověkém dolování na úbočích Kaňku novou výsadbou.

Hučadla byla velmi hodnotným pavilonem přístupným z břehů rybníka Vidlák schodištěm. Dominantním prvkem bylo vedení potoka pod stavbou, v jejíž zaklenuté podlaze byl vynechán prostor krytý mříží, odkud se linul hukot. Krajinářská úprava se omezovala na vedení toku bezejmenného potoka a zřízení „napouštěcího“ rybníka „Reservo“. Objekt byl zasazen v jehličnatém lese zřejmě buď s minimálními, nebo vůbec žádnými dosadbami.

Rozsáhlá korespondence s botaniky a zahradními architekty Jana Rudolfa Chotka svědčí o jeho desetiletí trvajícím hlubokém zájmu o zahradní umění. Nezůstával přitom jenom u teorie, průběžně ji doplňoval praxí v podobě vysazování alejí, remízů a výše uvedených krajinářských úprav, díky nimž získalo Novodvorsko název České elderádo. Z jednotlivých krajinářských úprav je patrné, že Jan Rudolf Chotek se na nich učil, resp. vyzkoušel si vždy něco nového. Z Veltrus měl rozsáhlé zkušenosti s výstavbou různých zahradních staveb, na Novodvorsku tyto zkušenosti rozšiřoval o vybudování jednotlivých staveb v jiném architektonickém duchu. Kamajka je příkladem, kdy nechal na základě vlastního návrhu inspirovaného odbornou literaturou vystavět pavilon v maurském slohu. Využil zde i principu anglo-čínských zahrad vedení

cest tak, aby poskytovaly vždy nové a nové úhly pohledu na centrální objekt – zde vyhlídkový gloriét. Ohledně použitého rostlinného sortimentu jde o jedinou dosud známou realizaci s výjimkou kačinského arboreta, kde známe podrobně, co zde bylo vysázeno. Tak jak to učinil již Ledr v případě kačinského parku, je zřejmé, že Jan Rudolf na základě nastudovaných znalostí a již získaných zkušeností sám navrhl druhovou skladbu výsadeb na Kamajce. Vzhledem k rozsahu krajinářské úpravy šlo o druhově velmi bohatou výsadbu srovnatelnou pouze s kačinským arborem. Vzhledem k sortimentu, který měl k dispozici ve vlastních školkách, mu nešlo o to, vysadit vše, co měl, ale pouze o určitý výběr. V tom tkví hlavní rozdíl od kačinského arboreta, kde vysázel prakticky celý sortiment pěstovaný Chotky ve vlastních školkách.

Kamajský gloriét měl v zahradní architektuře Chotků dvojí význam. Jednak byl pomníkem přátelství k Marii Wilhelmině Thun-Hohensteinové a jednak představoval jakýsi ostrov v cizím panství, jímž opticky Jan Rudolf zvětšoval chotkovské panství.

Po vypovězení nájemní smlouvy v roce 1840 využívalo až do roku 1848 Kamajku panstvo z Žehušic. Později park, který byl obklopen selskými polními honitbami, osiřel a začal chátrat. Atmosféře místa nepřispěl ani nedaleký lom, kde se těžila do roku 1933 rula.³⁸ Chátrání urychlilo období socialismu, kdy gloriét vytrvale devastovali vojáci z nedalekého letiště v Chotusicích, takže byl před polovinou 60. let srovnán se zemí. Dnes již nelze v terénu najít ani základy stavby. Terén je souvisle porostlý ostružiníkem a nálety javorů, v nichž proběhla první probírka s ponecháním vytěžené dřevní hmoty na místě.

Prameny a literatura

Prameny

Státní oblastní archiv Praha:

- fond Rodinný archiv Chotků.

Literatura

CERMAN, Ivo, Chotkové. Příběh úřednické šlechty, Praha: Nakladatelství lidové noviny 2008.

ŠANTRUČKOVÁ, Markéta, Orientální inspirace v zámeckém parku Kačina, in: KŘESADLOVÁ, Lenka – LETÁ, Michaela, a kol., Stavby s orientální tematikou v památkách zahradního umění v ČR, Kroměříž: NPÚ 2021, s. 135–137.

LEDR, Josef, Děje města a panství Nových Dvorů, Kutná Hora 1884.

LIPSKÝ, Zdeněk – ŠANTRUČKOVÁ, Markéta – WEBER, Martin, a kol., Vývoj krajiny Novodvorská a Žehušicka ve středních Čechách, Praha: Karolinum 2011.

NOVÁK, Pavel, Chotkovská obora – plány a skutečnost, *Prameny a studie*, 2014, 53, s. 152–160.

NOVÁK, Pavel, Zapomenutá chotkovská krajinářská úprava u Radvančic na Kutnohorsku, *Prameny a studie*, 2013, 51, s. 111–121.

NOVÁK, Pavel – LUKÁŠOVÁ, Eva – HUTŤANOVÁ, Jana – PETRÁŠ, Stanislav, Zahrady a parky hraběcího rodu Chotků, Praha: NZM 2017.

38 LIPSKÝ, Z., a kol., Vývoj krajiny Novodvorská a Žehušicka, c. d., s. 85.

TYWONIAK, Jiří, Ústřední správa chatkovských velkostatků a její archiv, Sborník archivních prací, 1975, 23, s. 3–105.

VLÁŠEK, Václav, Kamajka, Podoubraví, 1925, 2, s. 152–154.

VLČEK, Martin, Realizované a nerealizované projekty zahradních staveb v zámeckém parku na Kačíně za hraběte Jana Rudolfa Chotka, Prameny a studie, 2013, 51, s. 122–138.

Internetové zdroje

Zámek Veltrusy, dostupné online: <http://www.veltrusy.net/parkov-architektura/cs_CZ-4152.html> [11. 10. 2023].

Příloha: Soupis druhů rostlin vysázených v přírodně krajinářském parku na Kamajce³⁹

barvínek větší	krušina olšová	škumpa lysá
bez hroznatý	křídlatec trojlistý	štědřenec odvislý
borovice lesní	lípa	tavola kalinolistá
borovice vejmutovka	líška obecná	tavolník bílý
brslen evropský	modřín	tavolník vrboolistý
břestovec západní	moruše bílá	tavolník vroubkovaný
bříza	olše	topol balzámový
čilimník černající	ořešák královský	topol bílý – linda
čimišník stromovitý	osika	topol černý
dřín obecný	ostružiník vonný	topol kanadský
dřišťál obecný	pámelník červenoplodý	topol vlašský
dub	ptačí zob obecný	trnovník akát
jalovec virginský	rakytník řešetlákovitý	trnovník huňatý
jasan ztepilý	ruj vlasatá	vrba jíva
jedle	smrk	vrba nachová
jeřáb muk	střemcha obecná	vrba plazivá
jeřáb ptačí	svída bílá	zerav východní
jílovec maďál	svídlina obecná	zimolez
kalina obecná	šeřík obecný	zimolez ovíjivý
kaštanovník setý	šeřík perský	žanovec měchýřník
klokoč zpeřený	škumpa koželužská	

39 SOA Praha, fond RA Chotků, inv. č. 1793, kt. 115, fol. 304–319, popis a vyúčtování prací na Kamajce v letech 1796–1801.

Herbářové sbírky milosrdných bratří českomoravské provincie

The herbaria collection of the Merciful Brothers in the Bohemian-Moravian Province

Dana Surá, Tereza Štorková, Jarmila Neugebauerová, Aleš Jezdinský

Abstrakt: Článek představuje tři herbáře z lisovaných rostlin vytvořené Joachimem Ramschissem, Norbertem Boccim a Menandrem Fekétem, členy řádu milosrdných bratří, ve druhé polovině 18. a na počátku 19. století. Příspěvek obsahuje informace o autorech a další souvislosti týkající se vzniku i podrobné popisy všech tří děl. Dále také uvádí, jak bylo s jednotlivými herbáři nakládáno v historii, a jejich aktuální dostupnost pro (odbornou) veřejnost. Tento přehled může být přínosný pro další výzkum především v oblasti botaniky, zahradnictví či historie.

Summary: This article presents three herbaria created by Joachim Ramschissel, Norbert Boccius, and Menander Fekéte, members of the Order of Merciful Brothers, in the second half of the 18th and in early 19th centuries. The paper contains information about the creators of the herbaria, the context of their origins, and a detailed description of each of the works. It also describes the history of each of the individual herbaria and their current availability to the (professional) public. This overview may prove useful for further research, especially in the fields of botany, horticulture, or history.

Klíčová slova: herbáře; Hospitálský řád svatého Jana z Boha; milosrdní bratři; Joachim Ramschissel; Norbert Boccius; Menander Fekéte.

Keywords: herbarium; Hospitaller Order of Saint John of God; Merciful Brothers; Joachim Ramschissel; Norbert Boccius; Menander Fekéte.

Příspěvek vznikl v rámci řešení projektu financovaného z Programu na podporu aplikovaného výzkumu v oblasti národní a kulturní identity na léta 2023 až 2027 (NAKI III) Ministerstva kultury ČR s názvem Historie užívání a pěstování léčivých rostlin jako součást národní a kulturní identity (identifikační kód DH23P03OVV044).

Úvod

Znalost léčivých rostlin byla vždy základním kamenem péče o nemocné. Proto dřívější lékaři a lékárníci používali jako pomůcky herbáře, které byly známy již ve starověku. Tyto naučné knihy o léčivých rostlinách představovaly celé rostliny a jejich orgány (list, květ, kořen či plod). Většinou byly psány v latině a kromě popisů rostlin často obsahovaly i jejich léčebné účinky.

Ve středověku byly léčivé rostliny a byliny zapisovány do herbářů (nazývaných také zelináře neboli bylináře), jež měly lékařský charakter a shrnovaly medicínské znalosti své doby. Byly velmi ceněny a často opisovány. Mezi nejznámější herbáře v českých zemích patří latinský *Herbarius* od lékaře Křišťana z Prachatic († 1439) z roku 1416.¹

S rozšířením knihtisku se z původně rukopisných herbářů vyvinuly herbáře tištěné a ilustrované, které zprvu navazovaly na tradici rukopisných herbářů, v níž jednotlivé rostliny byly popsány a uvedeny možnosti jejich využití, včetně receptu. Mezi herbáře tohoto typu lze započítat *Mattioliho herbář*. Pietro Andrea Mattioli (1501–1577) byl italský botanik, jenž napsal komentář ke spisu *De materia medica* od antického učenca a lékaře Pedania Dioskúrida z Anazarby, jehož pětidílná encyklopedie o bylinném lékařství se používala do 15. století. Následně vytvořil svůj vlastní herbář, ilustrovaný černobílými dřevořezy, jež při každém novém vydání aktualizoval.² Kniha byla natolik významná, že byla přeložena do mnoha národních jazyků, včetně češtiny.³ Ovšem první český tištěný herbář vytvořil bratrský lékař Jan Černý (cca 1456–1530) a pojmenoval ji *Knieha lekarska kteraz slowe herbarz: aneb zelinarz* (1517). Obsahuje 429 dřevořezů rostlin a ve své době, až do vydání již zmíněného Mattioliho herbáře, byla nejpopulárnější lékařskou knihou. Postupem času tištěné herbáře zeslabovaly svou vazbu na medicínu a orientovaly se především na botanické užití.⁴

1 KUBÍČKOVÁ, Petra, Zahrada zdraví. Botanické knihy šesti století ve sbírkách Vědecké knihovny v Olomouci, Olomouc 2021, s. 11–16.

2 HEJNOVÁ, Miroslava, Pietro Andrea Mattioli 1501–1578: u příležitosti 500. výročí narození. In occasione del V centenario della nascita, Praha 2001, s. 4–26.

3 O český překlad s názvem *Herbarz: ginak Bylinář, welmi wžitečný, a figurami pieknymi y zřetedlnymi, podlé praweho a jako ziwého zrostu Bylin, ozdobeny, y také mnohymi a zkssenymi Lékarzstwijnmi rozhognieny, gessto takowy nikdá w ziadnem Yazyku prwé wydán nebyl: od Doktora Petra Ondřege Matthiola Senenského, Nayjasniegssjho Arcyknižete Ferdynanda etc., přednjho žiwotnjho Lékaře, nayprw v Latinské Ržeči sepsaný, a giž pro Obecné dobré Obywatelow Králowstwij Českékého, na Čžeskau Ržech, od Doktora Thadeásse Hágka z Hágku, přeložený, a wúbec wssechnem wydaný. Staré město Pražské MDLXII.*, se zasloužil v roce 1562 Tadeáš Hájek z Hájku (cca 1525–1600). HEJNOVÁ, M., Pietro Andrea Mattioli, c. d., s. 4–26.

4 KUBÍČKOVÁ, P., Zahrada zdraví, c. d., s. 14–17.

Kromě výše zmíněných rukopisných či tištěných herbářů byly jednou z nejčastějších používaných souborů lisovaných sušených rostlin,⁵ které se přibližují dnešnímu pojetí.⁶ Tyto sbírky označované jako *herbarium vivum* či *siccum* vznikaly již nejméně od středověku, avšak ve větší míře se začaly rozšiřovat od 16. století.⁷ Sušené rostliny byly do herbářů vleповány či vsívány na jednotlivé stránky a byly opatřeny jménem, popřípadě opět popisem využití a receptem. Pojmenování rostlin bylo uváděno v lidových názvech nebo ve starém latinském jmenosloví do zavedení Linnéovy nomenklatury, kdy se jména rostlin začala přibližovat dnešnímu názvosloví.

Jak již bylo zmíněno, herbáře byly používány jako vzdělávací příručky botaniků, lékárníků a lékařů. Nebylo tomu jinak ani v případě milosrdných bratří.

Hospitálský řád svatého Jana z Boha (zkráceně milosrdní bratři) vznikl ve Španělsku ve druhé polovině 16. století. Za zakladatele je považován sv. Jan z Boha, vlastním jménem João Cidade, jenž založil v Granadě azylový dům, kde pečoval o nemocné a umírající. Jeho počínání rezonovalo v soudobé společnosti a postupně kolem Jana z Boha začalo vznikat společenství. Třebaže neaspiroval na založení řádu, jeho spolupracovníci se po jeho smrti (1550) zasloužili o jeho vytvoření. Jan z Boha je považován za průkopníka ošetrovatelské péče, neboť poskytoval komplexní péči. Oproti své době, která se primárně zaměřovala na duši, se jako jeden z prvních zaměřil na tělo, jež bylo opomíjeno. Právě skrze péči o tělo se snažil přiblížit k duši člověka. Z toho důvodu řádové heslo zní „*Per corpus ad animam*“ – *Tělem k duši*.

Hlavním posláním řádu byla péče o nemocné bez ohledu na jejich sociální zázemí, povolání či konfesi. Milosrdní bratři pečovali bezplatně o nemocné, jimiž byli výhradně muži. Na konci 16. století byl řád papežem Sixtem V. schválen, následně se velmi rychle rozšířil po Evropě. Kvůli zvyšujícímu se počtu konventů bylo zapotřebí vytvořit správnou jednotku, která měla dohlížet na řádný chod jednotlivých domů. Tímto dohlížecím orgánem se stala provincie, v jejímž čele stál volený provinciál.⁸ Ten jednotlivé kláštery navštěvoval, kontroloval a v případě problémů zajišťoval jejich nápravu.

Do střední Evropy přišli bratři na počátku 17. století. Na své valtické panství řád pozval Karel I. z Lichtenštejna, který se s řádem seznámil v Itálii, kde působil jako vy-

5 Herbářem nemusí být pouze sbírka sušených rostlin a bylin, ale také sbírka sušených mechorostů, semen, plodů nebo dřeva.

6 Herbářové sbírky jsou vytvářeny i v současnosti. Sušené rostliny musí být opatřeny tzv. herbářovou etiketou neboli schedou, na níž je uvedeno jméno rostliny, datum sběru, lokalita a jméno sběratele.

7 Nejstarším na našem území dochovaným herbářem s vylišovanými rostlinami je pravděpodobně tzv. Broumovský herbář (1595), jež se nyní nachází ve sbírkách Muzea Broumova. SKRUŽNÁ, Jarmila, a kol., *Hortus siccus (1595) of Johann Brehe of Überlingen from the Broumov Benedictine monastery, Czech Republic, re-discovered*, *Archives of Natural History*, 2022, 49, s. 319–322.

8 Původně na území střední Evropy vznikla jediná germánská provincie, ta byla oficiálně schválena papežem Alexandrem VII. v roce 1659. Kvůli velké oblibě řádu a jeho expanzi se roku 1781 rozdělila na provincii německou a rakousko-uherskou. Z ní se v roce 1856 vydělily uherské kláštery, což zapříčinilo vznik rakousko-české provincie, jež následně fungovala 62 let do rozpadu Rakouska-Uherska na nástupnické státy, kdy se osamostatnila také československá provincie řádu. V důsledku dalších politických událostí roku 1939 vznikla provincie českomoravská, která se však kvůli snižujícímu se počtu bratří v roce 2010 sloučila s rakouskou provincií, ovšem z důvodu zachování jisté autonomie je označována jako provinční delegatura.

slanec císaře Rudolfa II. Postupně v českých zemích vzniklo devět špitálů⁹ ve městech Valtice (1605),¹⁰ Praha (1620), Nové Město nad Metují (1692), Těšín (1700), Prostějov (1733), Kuks (1743), Brno (1747), Letovice (1750) a Vizovice (1781).¹¹

Pro kvalitní péči o pacienty bylo zapotřebí mít vyškolený personál. Bratři byli již od dokončení noviciátu vzděláváni jako ošetřovatelé. Pro jejich výuku vznikla chirurgicko-ošetřovatelská škola ve Valticích (1746–1855). V této dvouleté škole se vyučovala anatomie, nižší chirurgie, botanika, ošetřování nemocných apod. Díky vysoké kvalitě výuky byla škola uznána jako přípravné učiliště pro studium na univerzitě a během svého fungování se zde vyučilo 240 bratří ošetřovatelství.¹²

Pro zkvalitnění studia byla založena odborná knihovna, která kromě teologických děl obsahovala i díla věnovaná lékařství, filozofii, botanice, právu, historii aj.¹³ Pro studium botaniky a farmacie byly využívány herbáře. Knihovna měla ve svém fondu nejméně dva herbáře sestavené ze sušených a vylisovaných rostlin – a to od Norberta Boccia a Joachima Ramschissla. Každý herbář tvořilo několik svazků, Bocciov tři a Ramschisslův dva. Herbáře byly součástí někdejší valtické knihovny, stejně jako další svazek, který byl pravděpodobně využíván jen pro vylisování a uschování rostlin pro výsledné herbáře.¹⁴ S opatrováním rostlin pro herbáře mohly ovšem souviset i další spisy dochované mezi písemnostmi řádu.¹⁵

Aktuálně se v řádových sbírkách v Brně nacházejí tři různé herbáře, kromě zmiňovaných od Joachima Ramschissla a Norberta Boccia je to herbář Menandra Fekéteho.

9 Pro řád bylo minulé století značně hektické. Během této doby postupně přicházel o své řádové domy. Nejprve přišel o těšínský konvent, který připadl Polsku během utváření hranic nástupnických států v roce 1920. Posléze následovalo krátké období relativního klidu, které ukončila mnichovská dohoda. Touto dohodou bratři přišli o valtický a kukský klášter, které museli opustit, jelikož spadaly do zabraného území. Kvůli zajištění chodu a zabránění rabování byl valtický klášter předán rakouským milosrdným bratřím. V roce 1941 byl řád v Protektorátu Čechy a Morava rozpuštěn. Byla mu zakázána činnost a zabaven veškerý majetek, včetně řádových archivů, které byly uloženy do státních archivů. Po pádu třetí říše byly řádu navraceny všechny kláštery. Bratři se vrátili téměř do všech domů s výjimkou kukského kláštera, do nějž byli už při svém založení pouze pozváni, nikdy jej tudíž nevladnili. Po únorovém převratu v roce 1948 se začalo pracovat na plánu zrušení řeholních domů a ten se uskutečnil v dubnu 1950. Akce K a Ř byly zaměřeny na mužské a ženské kláštery, ty musely být vyklizeny, veškeré majetky byly zabaveny a řeholníci izolováni od společnosti. Výjimečné postavení mezi řády měli milosrdní bratři, spolu s některými ženskými řeholemi, kvůli nedostatku kvalifikovaných ošetřovatelů a jejich nenahraditelnosti v nemocnicích a ústavech pro přestárlé. I přes tuto nenahraditelnost byly řádové nemocnice ze státně (1949), konventy rozpuštěny a působení bratří u pacientů bylo postupně omezováno. Po roce 1989 byly bratřím navraceny pouze konventy Vizovice, Prostějov, Nové Město nad Metují a Brno.

10 Valtice původně spadaly pod Dolní Rakousy, než po rozpadu Rakouska-Uherska připadly k Československu.

11 BOGAR, Benedikt, Milosrdní bratři, Praha 1934, s. 109.

12 PODSEDNÍK, Hubert, Milosrdní bratři. Valtice-Feldsberg 1605–2005. Brno 2005, s. 33–35.

13 První zmínka o knihovně se objevuje až v roce 1746 při vzniku zvláštní profesury, při níž se zrodila již zmíněná ošetřovatelská škola. Pro ni bylo zapotřebí vybudovat specializovanou knihovnu. Ta byla slavnostně vysvěcena a otevřena 20. března 1763.

14 První je uložen v Řádové knihovně milosrdných bratří (dále jen ŘK MB), fond Valtice, sign. Ph1604. Ve zdobených bílých kožených deskách se nacházejí převážně vlepené rostliny s rejstříkem. Některé jsou volně vloženy. Herbář je anonymní, ale předpokládá se, že by jeho autorem mohl být Norbert Boccius.

15 Příkladem může být kniha uložená v Národním archivu v Praze, fond Milosrdní bratři – provincialát a konvent, Praha, inv. č. 972, kn. č. 642, která kromě portrétu Norberta Boccia obsahuje též jmenný rejstřík rostlin, pěstovaných v jeho zahradě.

1 Ramschissel, Joachim: Herbarium vivum. Erster Theil, fol. 16–17. Zdroj: foto Adéla Vosičková.

Ramschisslův herbář

Nejstarším herbářem vlastněným řádem je nedávno objevené dvousvazkové dílo *Herbarium vivum* (obr. 1) od Joachima Ramschissla (cca 1719–1763). Bratr Joachim se narodil okolo roku 1719 ve Štýrském Hradci. Do noviciátu vstoupil obláčkou¹⁶ roku 1740 v Praze a o tři roky později působil ve vídeňském klášteře.¹⁷ Na provinční mezikapitulě v Praze (1751) byl zvolen zástupcem noviců ve Valticích, kde působil až do své smrti. Během svého řádového působení vystudoval v Bologni medicínu a díky svému vzdělání se stal prvním učitelem valtické ošetrovatelské školy.¹⁸ Na této škole vyučoval celých 17 let, až do své smrti 13. března 1763.¹⁹

16 Obláčka je obřad, při němž nově přijatý člen řádu poprvé obléká řeholní oděv, přijímá řeholní jméno a stává se novicem.

17 Řádový archiv milosrdných bratří v Brně (dále jen ŘA MB), fond Praha, inv. č. 14, Katalog členů řádu milosrdných bratří vedený konventem v Praze (1614–1835), pag. M.

18 Kromě herbáře Ramschissel opatřil pro své studenty i lékařské knihy, které získal darem od rodu Kinských, což dokládají knihy s jeho vlastnickou poznámkou: *Munificentia Kýnskýana fratribus studentibus chirurgiae S. Ordinis S. Joannis Dei ex Provincia Germanica 1746 ad usum Fr: Joachimi Ramschissl eiusdem S. Ordinis...* [zbytek textu přelepen]. ŘK MB, fond Valtice, sign. M1609. Na dobročinnost Kinských odkazuje dochovaných 34 knih s erbovním supralibros rodu a obdobnou vlastnickou poznámkou.

19 ŘA MB, fond Praha – dodatky (neinv.), Životní data členů řádu milosrdných bratří v Praze u sv. Šimona a Judy od založení konventu r. 1620 až do zřízení Československé provincie 2. prosince 1919, s. 369. ŘA MB, fond Valtice, inv. č. 10, Sacristanbuch Fratrum Misericordiae ad Sanctum Augustinum in Feltsperg, nep.

2 *Rosa, Rosmarinus, Ricinus* aj. Ramschissel, Joachim: *Liber secundus Herbarii vivi. Anderter Theil*, fol. 540–541. Zdroj: foto Adéla Vosičková.

Herbář vytvořil během svého působení ve Valticích jako vyučovací pomůcku. První svazek má název „*Herbarium vivum, worin ordine alphabetico alle in Österreich, sowohl in Land, Feldern und Gärten, als auch in Gebürg, Alpen, und Wässern blühende Kraüter, Stauden und Bäume mit ihrer Blühe, Blätter und Stengl in natura sovill möglich entworffen sein, collectum a F. Joachimo Ramschissl Ordinis S. Joannis Dei Fratrum Misericordiae professo*“ a je složen ze 404 stran.²⁰ Druhý svazek se nazývá „*Liber secundus Herbarii vivi. Anderter Theil*“ a tvoří jej 421 stran.²¹ Ani jeden z nich neobsahuje jmenný rejstřík. Rozměry obou svazků jsou 37 × 24 × 10 cm, jsou vázány v hnědé kůži s dvěma bílými koženými tkanicemi.

Vylisované rostliny jsou vlepeny pravděpodobně škrobovým lepidlem a přelepeny tenkým papírovým štítkem. Oboustranně jsou rozmístěny vylisované rostliny různých druhů s uvedením jména v latině, příležitostně i v němčině. Tyto názvy jsou uvedeny vedle téměř každé rostliny. Některé rostliny byly jen volně vloženy, a jeden exemplář byl dokonce namalován. Ramschissel lisoval rostliny včetně květů a výjimečně i s jejich kořeny. Místo ani datum sběru není uvedeno.

Rostliny v herbáři, které lze identifikovat, jsou dodnes řazeny mezi léčivé, například proskurník (*Althaea*), srdečník (*Leonurus*), nebo kořeninové – kopr (*Anethum*). V herbáři jsou uloženy i rostliny jedovaté – rozpuk (*Cicuta*), domácí dřeviny – olše (*Alnus*) a také rostliny dnes pěstované a známé jako okrasné (obr. 2), jakými jsou růže

20 ŘK MB, fond Valtice, sign. M1603_1.

21 ŘK MB, fond Valtice, sign. M1603_2.

(*Rosa*), rozmarýn (*Rosmarinus*), skočec (*Ricinus*) a jiné. Jsou to rostliny z různých stanovišť, včetně horských poloh.

Svazky Ramschisslova herbáře byly součástí řádové knihovny ještě za první republiky. Osud herbáře po roce 1938 je neznámý, buď byl ukrýván, nebo převezen do bezpečí. Po zabavení majetku nacisty v roce 1941 byla většina archiválií uložena do státních archivů, avšak žádný z moravských herbářů se v nich neobjevil.

Ramschisslův herbář byl tak na dlouhá léta ztracen, než byl objeven během vyklízení prostor řádového domku v Letovicích.²² Zde bratři působili do té doby, než zemřel bratr Jan Severin Skačan (1930–2017), poslední ze starších bratří.²³ Již na podzim 2016 se započalo s postupným vyklízením prostor. V jedné místnosti byla knihovna, v níž bylo ukryto hned několik cenností, o nichž mladší bratři neměli ani ponětí. Starší bratři tuto informaci skryli před nově příchozími, aby ochránili nejen předměty, ale i bratry. Mezi těmito skvosty byl i Ramschisslův herbář, zakládací listina pražského konventu a mnoho dalších historických dokumentů. Veškerý letovický inventář byl převezen a uložen v brněnském klášteře.

Ramschisslův herbář byl uložen do řádového depozitáře, odkud byl v srpnu 2019 vyjmut a dán na ošetření k Barboře Pachtové. Herbář byl nafocen a volné rostliny byly připevněny na samostatné archy.²⁴ Rostliny v obou svazcích jsou na své stáří v poměrně dobrém stavu.

V budoucnu plánuje nynější převor br. Martin Macek, OH, zajistit identifikaci rostlin herbáře, opatřit jej jmenným rejstříkem a zdigitalizovat ve vyšším rozlišení pro badatelské účely.

22 Jedním z mála domů, kde některý z řádových bratří setrval během komunismu, byly Letovice. Bratřím tu byl neustále zmenšován prostor působnosti a opakovaně byli vyslýcháni Státní bezpečností (StB), až byli vytlačeni do nedalekého domku. Z původních vlastníků nemocnice se tak stali platícími nájemníky. Po roce 1989 bratři sice žádali stát o vrácení letovické nemocnice, ale nebylo jim vyhověno.

23 POSPÍCHAL, Vít, *Opouštíme Letovice*. Hospitalita ale zůstává, Hospitalita, 2017, 4, s. 7–8.

24 SURÁ, Dana, *Ramschisslův herbář*, Hospitalita, 2020, 1, s. 21.

3 Portrét Norberta Boccia. Uložen v klášteře milosrdných bratří v Brně. Zdroj: foto Dana Surá.

Bocciův herbář

Nejznámějším herbářem v řádových sbírkách je dílo Norberta Jana Adama Boccia (1731–1806). Jan Adam Boccius se narodil vojenskému lékaři Janu Adamu Bocciovi a jeho ženě Marii Magdaleně, roz. Reisenpichlerové, ve městě Temešvár, nacházejícím se nyní v Rumunsku. V roce 1737 se celá rodina přestěhovala do Vídně, avšak bez otce, který zemřel krátce po narození Jana Adama.²⁵

Základní vzdělání Jan Adam získal ve Znojmě a následně studoval anatomii v Praze. Zde se seznámil s řádem milosrdných bratří, jenž se specializoval na péči o nemocné. V Praze roku 1748 vstoupil do řádu a při oblačce přijal řeholní jméno Norbert. Necelý rok po ní složil jednoduché sliby a za dva měsíce byl přeložen do Valtic (1749), kde prožil většinu svého života.

25 LYČKA, Daniel, Převor valtického konventu milosrdných bratří Norbert Adam Boccius – nová zjištění – březen/duben 2019, dostupné online: <<https://www.katzelsdorfsky-zamecek.cz/news/prevor-valtickeho-konventu-milosrdnych-bratri-norbert-adam-boccius-nova-zjisteni-brezen-duben-2019/>> [3. 7. 2023].

Chybí přesnější informace o jeho působení v letech 1749 až 1760. Jan Lužný ve své práci uvádí, že vystudoval medicínu a chirurgii ve Vídni, kde získal diplom lékaře.²⁶ To se však zatím nepodařilo potvrdit. Na obraze uloženém v brněnském konventu (obr. 3) není u jeho jména uveden žádný titul, avšak na ostatních obrazech představených se uváděly jejich nejvýznamnější pozice i dosažené vzdělání. Je tudíž pravděpodobnější, že byl chirurgem, avšak bez dokončeného vzdělání.

Během generální kapituly v Římě 27. dubna 1760 byl zvolen převorem v dnešní italské Gorizii. Byl jím pouze jedno funkční období, a to tři roky, následně byl poslán do Valtic jako podpřevor a profesor na chirurgicko-ošetřovatelské škole, kde se stal roku 1778 i ředitelem.²⁷

Díky bohatým zkušenostem a organizačním schopnostem byl vybrán jako převor valtického kláštera (1766). Boccius byl velmi vzdělaným a schopným lékařem, správcem i botanikem. Během svého života byl ještě několikrát zvolen valtickým převorem a v roce 1784 mu byla svěřena role řádového provinciála, kterým byl dlouhých 13 let. Zemřel na sešlost stářím 14. července 1806, ve věku nedožitých 76 let.

Během svého působení ve Valticích započal s ambiciózním projektem vytvořit herbáře, které by se používaly jako učební pomůcky, ale také jako předmět prezentace řádu. Vytvořil tak třísvazkové dílo s názvem *Herbarium vivum vel collectiones botanicae factae a F. Norberto Boccio S. Ordinis S. Ioannis de Deo et conventus Feldspersensi pro tempore priore anno MDCCLXVI*.

Všechny tři svazky, nesoucí stejné pojmenování, obsahují dohromady 1216 dokonale vylisovaných rostlin, které byly přilepeny na ruční papír, nejspíš škrobovým lepidlem. Rostliny byly vlepovány jednotlivě nebo ve skupinách na jednotlivé listy, kde Boccius udržoval exempláře jednotlivých druhů spolu.²⁸

Svazky jsou vázány v hnědé kůži zdobené v rozích náročným kováním s puklami a čtyřmi kovovými sponami po obvodu, z nichž se zachovaly pouze části s očky. První dva svazky jsou složeny z 205 listů a poslední ze 122 listů. Třetí díl navíc obsahuje 46 stran s abecedním seznamem všech druhů, které se nacházejí v celém souboru. Pro lepší orientaci byly listy očíslovány. Rozměry tří svazků jsou 50 × 35 × 15 cm.

Při sestavování herbáře využíval Boccius své chirurgické dovednosti a preciznost při úpravě rostlin před vylisováním. Mnoho rostlin, které se nachází v tomto díle, by nebylo možné kvůli jejich velikosti do herbáře umístit. Příkladem může být orobinec (*Typha*), jehož květenství by se do herbáře bez seříznutí nemohlo vejít (obr. 4). Velké květy nebo květenství některých rostlin byly před vylisováním rozděleny na jednotlivé části a po vysušení znovu složeny dohromady. Mnoho do té doby vytvořených herbářů obsahovalo vyobrazení rostliny s popisem využití, avšak v případě Bocciova herbáře tomu tak není. Vylisované rostliny jsou popsány jmény používanými před publikováním Linnéhova díla (*Species Plantarum*), což znesnadňuje identifikaci rostlin podle platné nomenklatury. Místo ani datum sběru není uvedeno.

26 LUŽNÝ, Jan, P. Norbertus Adamus Boccio – lékař a botanik, *Acta Universitatis Agriculturae*, 1989, ročník IV, č. 2, s. 103–107.

27 LYČKA, Daniel, Norbertus Adamus Boccio (Das Leben und Werk des Feldsberg Priors), in: JELÍNEK, Petr, a kol., *Germanische Provinz des Hospitalordens des Hl. Johannes von Gott bis 1780. Teil I.*, Cieszyn 2018, s. 163–172.

28 ŘK MB, fond Valtice, sign. Ph1503_1, Ph1503_2 a Ph1503_3.

4 *Typha*. Boccius, Norbert Adam: Herbarium vivum. Tomus III., fol. 40. Zdroj: foto Dana Surá.

Jména rostlin na štítcích byla pojata dekorativně, stejně jako květináče, ve kterých byly vylišované rostliny umístěny. Náměty dekorů květináčů vynikají svým zpracováním detailů v duchu rokoka. Část květináčů má jednoduchý akvarelový dekor a část je zdobena kolorovanými rytinami znázorňujícími kláštery, zámky či celé seriály o koních, lovu apod.²⁹ Tyto nádoby dle řádové tradice vyzdobili bratři Bauerové – Josef, František a Ferdinand.³⁰ Ti zdělili talent po svém otci a po jeho smrti se jich ujal právě Norbert Boccius. Ten je vychovával, vzdělával a nechal je pracovat i na svých herbářích. Kromě dekorativních květináčů jsou u některých rostlin vlepeni také vylišované motýly a vážky, aby byla dokreslena atmosféra celého výjevu.

29 SURÁ, Dana, Dějiny a katalog historické knihovny valtického konventu řádu milosrdných bratří. Nепublikovaná bakalářská práce, Olomouc: Katedra historie Filozofické fakulty Univerzity Palackého 2015, s. 54–56.

30 Tito talentovaní bratři se proslavili nejen jako vynikající malíři, ale také botanikové. Nejstarší bratr Josef (1756–1831) působil jako dvorní malíř Lichtenštejnů ve Vídni a od roku 1806 i jako ředitel knížecích galerií. Prostřední František (1758–1840) byl jmenován botanickým malířem anglického krále Jiřího III. při Royal Botanic Gardens Kew poblíž Londýna. Nejmladší bratr Ferdinand (1760–1826) cestoval po světě s různými botanickými výpravami a expedicemi. Navštívil Benátky, Turecko, Řecko a Austrálii. Z posledních dvou navštívených destinací vytvořil publikace *Flora Graeca*, která byla opatřena kolorovanými ilustracemi rostlin, a *Flora Austriaca*, v níž se kromě rostlin nachází i skici živočichů. LACK, H. Walter, Ein Garten für die Ewigkeit. Der Codex Liechtenstein, Bern 2000, s. 81–92.

V herbáři se nacházejí rostliny léčivé a užitkové, planě rostoucí i pěstované. Také se zde objevují okrasné a exotické druhy. Většina rostlin běžně rostla v okolí Valtic, Mikulova a Pálavy.³¹ Exotické exempláře³² pravděpodobně získával Norbert Boccius od knížete z rodu Lichtenštejnů, se kterými měl velmi dobré vztahy, jelikož byl osobním lékařem knížete Františka Josefa I., jehož doprovázel na cestách po jeho panstvích i v cizině.³³ Další exempláře získával na svých vizitačních cestách po řádové provincii.

Rostliny všech tří svazků jsou v poměrně dobrém stavu, u mnohých je dodnes zachována zelená barva listů i barva květů, avšak menší část rostlin nese stopy poškození. Herbář byl po nástupu komunistů k moci uschován v tajné místnosti v brněnském konventu nad oratoří. Po roce 1989 byl herbář uložen v kapitulní síni a od roku 2014 v depozitáři. V listopadu 2016 byl zdigitalizován, a tím zpřístupněn badatelům.³⁴ odborné veřejnosti je dostupný na fotografiích a zcela výjimečně i fyzicky.³⁵

Fekéteho herbář

Poslední a zároveň nejmladší herbář je dílem Menandra Josepha Fekéteho (1799–1843). Toto dílo je unikátní tím, že bylo vytvořeno na objednávku provinciála Magnobona Grünese (1771–1844). Joseph Fekéte se narodil 17. února 1799 v Nitře v tehdejších Uhrách. Do noviciátu byl přijat v Prešpurku (nynější Bratislavě), kde při oblačce 23. července 1819 přijal řeholní jméno Menander. Slavné sliby složil 10. listopadu 1822 opět v Prešpurku a po celý svůj život působil v Uhrách.³⁶

Fekéte vytvořil třídílný herbář na deskách nazvaný: *Herbarium vivum vel collectio plantarum, quae pro usu pharmaceutico destinatae sunt*. Na prvním listu se pak nachází věnování a autorské určení: *Ex complacentia A. R. ac eximii Patris provincialis Magnoboni Grünes dono dedit bibliothecae venerabili conventui Pragensi F. Menander*

31 KOUKAL, Vítězslav, a kol., Valtice a řád milosrdných bratří. Historie a osobnosti, Praha 1995, s. 24–25.

32 V herbáři se nachází například list papáji, několik kaktusů, a dokonce i ananas.

33 NOVÁK, Zdeněk, Lednicko-valtický areál v širších evropských souvislostech a se stavbami Josepha Hardtmutha jako prostředí pro odborné zahradnické vzdělávání, Prameny a studie, 2019, 65, s. 177.

34 Od zpřístupnění herbářů badatelům vznikly dvě diplomové práce na půdě Mendelovy univerzity v Brně. Práce Kláry Welterové Botanické zhodnocení sortimentu rostlin historického herbáře (2021) a Dominiky Linhové Bocciův herbář – identifikace sortimentu rostlin historického herbáře (2021) se zabývají identifikací rostlin podle rejstříku a fotografií.

35 Boccius během svého života stvořil ještě jednu sérii herbářů, jež vytvářel mezi lety 1776 až 1804. Během těchto let zhotovil 14svazkový herbář s akvarelovými realistickými ilustracemi. První díl byl pojmenován *Liber regni vegetabilis retinens plantas ad vivum pictas ab admodum reverendo ac venerabili patre Norberto Boccius ordinis S. Joannis de Deo actuali priori Feldsbergensi collectae et a Josepho, Francisco et Ferdinando Bauer* a zbylé díly již jen jako *Hortus botanicus*. Téměř encyklopedické dílo obsahuje 3100 rostlinných druhů s jejich latinskými jmény dle Linnéova systému. Každý svazek je opatřen jmenným rejstříkem. Po dokončení byly malované herbáře darovány knížeti Aloisi I. Josefovi z Lichtenštejna, řádovému mecenáši, který na oplátku nechal zřídit nadaci na dvě postele ve valtickém špitálu a uhradil náklady za tvorbu posledních dvou dílů. Dnes je tato evropsky unikátní sbírka uložena v sídle Lichtenštejnů ve Vaduzu. LACK, H. W., Ein Garten, c. d., s. 94–117.

36 ŘA MB, fond Praha, inv. č. 12, Katalog členů řádu milosrdných bratří vedený konventem v Praze (1739–1837), pag. 61. Catalogus Ordinis S. Joannis de Deo seu FF. Misericordiae Provinciae S. Michaelis Archangelii Germanico-Hungaricae 1836, Pragae 1836, s. 31.

5 *Arundo frangula*. Fekéte, Menander: Herbarium vivum vel collectio plantarum, quae pro usu pharmaceutico destinatae sunt. Tomus primus, fol. 85. Zdroj: foto Dana Surá.

*Fekete artis pharmaciae magister pro tempore provisor Quinque Ecclesiensis 1841.*³⁷ Jak dlouho na něm pracoval a kde sbíral rostliny, není uvedeno. Jeho práce obsahuje kolekci rostlin určených pro farmaceutické účely.³⁸ Jelikož působil jako magistr farmacie a provizor konventu v Pětikostelí (Pécs), byl požádán provinciálem o vytvoření herbáře a jeho následně darování pražskému konventu. Zemřel dva roky po předání objednaného herbáře 20. ledna 1843 jako podpřevor v Pécsi.³⁹

Herbář byl svázan do hnědé polokožené vazby se čtyřmi zelenými hedvábnými tkanicemi. Fekéte svůj herbář uspořádal abecedně a pro lepší přehlednost jej opatřil papírovými tenakly.⁴⁰ První svazek obsahuje rostliny začínající na písmena A–G, druhý H–R a třetí S–X. Dohromady čítají 1604 stran s necelými čtyřmi sty rostlinami. První díl obsahuje 596 stran, druhý 593 stran a třetí 415 stran. Na konci každého svazku je sepsán rejstřík. Pouze v prvním dílu byl navíc vložen specifický rejstřík, v němž jsou rostliny tohoto dílu uspořádány abecedně podle tříd. Rozměry třísvazkového díla jsou 40 × 30 × 10 cm.

37 ŘK MB, fond Praha, sign. 681, 682, 683.

38 Fekéte nasbíral různé druhy rostlin, kupříkladu několik druhů chrp (*Centaurea*), lipnic (*Poa*), jetelů (*Trifolium*), topolů (*Populus*) či vrb (*Salix*). Samozřejmě tu nechybí exempláře jako levandule (*Lavandula*), kopřiva (*Urtica*), šťovík (*Rumex*) či šalvěj (*Salvia*).

39 ŘA MB, fond Praha, inv. č. 14, Katalog členů řádu milosrdných bratří vedený konventem v Praze (1614–1835), pag. BI.

40 Tenakl je čtenářská nepohyblivá záložka stupňovitě nalepovaná na vnější okraj stran.

Rostliny byly pojmenovány podle Linnéova systému, většina z nich byla pak navíc opatřena štítkem s označením (obr. 5). Vysušené a vylisované rostliny byly všity, část vlepena a některé volně vloženy. U každého exempláře je ručně psaný latinský název, popřípadě i jeho německá varianta psaná v kurentu.

Herbář se od druhé světové války nacházel v depozitu Národního archivu v Praze. Po roce 1945 byli bratři vyzváni, aby si archivy převzali. Tam, kde si o ně fyzicky či písemně nepožádali, byly nakonec zestátněny. Výjimku tvoří pražský konvent, který si o ně písemně požádal, ale již je nestihl fyzicky převzít.⁴¹ V důsledku toho Fekétoho dílo nebylo zahrnuto mezi knihy řádové knihovny, jež byly odvezeny a následně byly v roce 1956 uloženy do Památníku národního písemnictví.⁴²

Herbáře byly uloženy v Národním archivu až do roku 2018, kdy byly převezeny do řádového archivu v Brně. Ve fondu milosrdných bratří byl pouze druhý a třetí svazek. První díl byl na dlouhá léta ztracen, až v roce 2018 byl nalezen v pozůstalosti bývalého zaměstnance nemocnice Na Františku, kterému byl dán do úschovy. Dědicové podle názvu zjistili, že kniha dříve patřila milosrdným bratřím, a tak se ji rozhodli vrátit. Podle vloženého lístku lze usuzovat, že bylo s herbářem manipulováno ještě v roce 1959. V tomto roce se někdo pokusil o české označení rostlin. K jednotlivým rostlinám vložil štítky s českými jmény. Po zkompletování sady byl herbář v únoru 2019 zdigitalizován a nyní čeká na důkladnější prozkoumání. Rostliny všech tří svazků jsou v poměrně dobrém stavu, až na některé menší části rostlin, jež se odlamují.

Závěr

V řádu mají herbáře nezastupitelnou úlohu – byly určeny jako pomůcky na léčení lidí, jež bylo hlavním posláním řádu. Herbáře byly využívány jako zdroj poučení pro lékárníky, ošetřovatele a sběrače bylin – není divu, že první dva sloužily pro valtickou školu, poslední byl vytvořen lékárníkem v Pěsci pro řádové spolubratry v Praze. V době, kdy herbáře suchých rostlin se stávají záležitostí přírodovědců (Linné, ale i malovaný Bocciův herbář pro Lichtenštejny), se vlastně jedná o pomalu zanikající funkci herbáře.

Herbáře přečkaly většinu 20. století ukryty, a proto je převážná část herbářů ve vědeckých kruzích téměř neznámá. V posledních letech jsou tyto dobové herbáře zkoumány, jelikož jsou to díla s velkým historickým i vědeckým významem, dokládající, kromě jiného, i rostliny používané před více než 260 lety.⁴³

41 SURÁ, Dana, Klášterní nemocnice řádu milosrdných bratří v Letovicích a její knihy nemocných (1784–1803). Nepublikovaná diplomová práce, Olomouc: Katedra historie Filozofické fakulty Univerzity Palackého 2018, s. 36–37.

42 ŽABKOVÁ, Kateřina, Dějiny a katalog knihovny pražského konventu řádu milosrdných bratří. Nepublikovaná bakalářská práce, Olomouc: Katedra historie Filozofické fakulty Univerzity Palackého 2019, s. 21.

43 Další výzkum by měl být zaměřen na pokračování identifikace a ověření jmen rostlin podle platné nomenklatury. Otázkou však stále zůstává původ herbářovaných rostlin. Jsou mezi nimi i rostliny dnes používané jako okrasné. Postrádáme dobové recepty a lze se jen domnívat, které z vylisovaných rostlin byly reálně používány při léčení. Hodnota všech tří herbářů netkví jen v počtu a kvalitě vylisovaných rostlin, ale přesahuje do historie lékařství, botaniky a zahradnictví, především v oblasti dnešního Lednicko-valtického areálu, v případě moravských herbářů.

Prameny a literatura

Prameny

Národní archiv v Praze:

- Milosrdní bratři – provincialát a konvent, Praha.

Řádový archiv milosrdných bratří v Brně:

- fond Praha,
- fond Valtice.

Řádová knihovna milosrdných bratří v Brně:

- fond Valtice,
- fond Praha.

Catalogus Ordinis S. Joannis de Deo seu FF. Misericordiae Provinciae S. Michaelis Archangeli Germanico-Hungaricae 1836, Pragae 1836, 79 s.

CŽERNÝ, Jan, Knieha lekarska kteraz slowe herbarz: aneb zelinarz: welmi vziteczna: z mnohych knih latinskych, y zskutecznych praczij wybrane: poczina se sstiatnie, Norimberk 1517.

MATTIOLI, Pietro Andrea – HÁJEK Z HÁJKU, Tadeáš, Herbarz: ginak Bylinář, welmi vžitečný, a figurami pieknymi y zřetedlnymi, podlé praweho a jako ziwého zrostu Bylin, ozdobeny, y také mnohymi a zkssenymi Lékarzstwijmi rozhognieny, gessto takowy nikká w ziadnem Yazyku prwé wydán nebyl: od Doktora Petra Ondřege Matthiola Senenského, Nayjasniegssjho Arcyknižete Ferdynanda etc., přednjho žiwotnjho Lékaře, nayprw v Latinské Rzeči sepsaný, a giž pro Obecné dobré Obywatelow Králowstwij Českého, na Českau Rzeč, od Doktora Thadeásse Hágka z Hágku, přeložený, a wůbec wssechnem wydaný, Praha 1562.

Schematismus Ordinis Sancti Joannis de Deo seu FF. Misericordiae, Provinciae Austriaco-Hungaricae pro Anno post Christum natum MDCCCXLIII., Viennae 1843, XLI s.

Literatura

BOGAR, Benedikt, Milosrdní bratři, Praha 1934.

HEJNOVÁ, Miroslava, Pietro Andrea Mattioli 1501–1578: u příležitosti 500. výročí narození. In occasione del V centenario della nascita, Praha 2001.

KOUKAL, Vítězslav, a kol., Valtice a řád milosrdných bratří. Historie a osobnosti, Praha 1995.

KUBÍČKOVÁ, Petra, Zahrada zdraví. Botanické knihy šesti století ve sbírkách Vědecké knihovny v Olomouci, Olomouc 2021.

LACK, H. Walter, Ein Garten für die Ewigkeit. Der Codex Liechtenstein, Bern 2000.

LUŽNÝ, Jan, P. Norbertus Adamus Boccusius – lékař a botanik, Acta Universitatis Agriculturae Lednice, 1989, ročník IV, č. 2, s. 103–107.

LYČKA, Daniel, Norbertus Adamus Boccusius (Das Leben und Werk des Feldsberg Priors), in: JELÍNEK, Petr, a kol., Germanische Provinz des Hospitalordens des Hl. Johannes von Gott bis 1780. Teil I., Cieszyn 2018, s. 163–172.

NOVÁK, Zdeněk, Lednicko-valtický areál v širších evropských souvislostech a se stavbami Josepha Hardtmutha jako prostředí pro odborné zahradnické vzdělávání, Prameny a studie, 2019, 65, s. 171–199.

PODSEDNÍK, Hubert, Milosrdní bratři. Valtice-Feldsberg 1605–2005, Brno 2005.

POSPÍCHAL, Vít, Opouštíme Letovice. Hospitalita ale zůstává, Hospitalita, 2017, 4, s. 7–8.

- SKRUŽNÁ, Jarmila, a kol., Hortus siccus (1595) of Johann Brehe of Überlingen from the Broumov Benedictine monastery, Czech Republic, re-discovered, Archives of Natural History, 2022, 49, s. 319–340.
- SURÁ, Dana, Dějiny a katalog historické knihovny valtického konventu řádu milosrdných bratří. Nепublikovaná bakalářská práce, Olomouc: Katedra historie Filozofické fakulty Univerzity Palackého 2015.
- SURÁ, Dana, Klášterní nemocnice řádu milosrdných bratří v Letovicích a její knihy nemocných (1784–1803). Nепublikovaná diplomová práce, Olomouc: Katedra historie Filozofické fakulty Univerzity Palackého 2018.
- SURÁ, Dana, Ramschislův herbář, Hospitalita, 2020, 1, s. 21.
- ŽABKOVÁ, Kateřina, Dějiny a katalog knihovny pražského konventu řádu milosrdných bratří. Nепublikovaná bakalářská práce, Olomouc: Katedra historie Filozofické fakulty Univerzity Palackého 2019.

Internetové zdroje

- LYČKA, Daniel: Převor valtického konventu milosrdných bratří Norbert Adam Boccius – nová zjištění – březen/duben 2019, dostupné online: <<https://www.katzelsdorfsky-zamecek.cz/news/prevor-valtickeho-konventu-milosrdnych-bratri-norbert-adam-boccius-nova-zjisteni-brezen-duben-2019/>> [3. 7. 2023].

Průhonický park a škola malířsko-krajinářské kompozice – úvodní studie

Průhonice Park and the school of artistic landscape composition – An introductory study

Zdeněk Novák, Roman Zámečník, Jana Kohlová, Markéta Šantrůčková

Abstrakt: Tým výzkumných pracovníků Národního zemědělského muzea a Botanického ústavu Akademie věd ČR zahájil v roce 2023 práci na pětiletém výzkumném projektu Průhonický park a škola malířsko-krajinářské kompozice, obdivovaný a odmítaný vzor pro krajinářskou tvorbu 20. století, který byl finančně podpořen Ministerstvem kultury v rámci Programu NAKI III – program na podporu aplikovaného výzkumu v oblasti národní a kulturní identity na léta 2023 až 2030. Ambicí projektu je připomenout zapomenutou specifickou metodu tvorby zahradního prostoru pomocí zásad malířsko-krajinářské kompozice. Úvodní studie se soustředí na představení cílů projektu, na přiblížení vědecké hypotézy a na popis dosavadního stavu poznání předmětu vědeckého zájmu. Ukazuje hlavní vědecké metody výzkumu a podrobně se zaměřuje na představení plánovaných výsledků projektu s cílem podnítit odbornou diskusi na toto téma. Mezi hlavní modelové objekty pro popis této specifické metody tvorby zahradního prostoru patří Lednický zámecký park, kde se počátkem 19. století tato metoda zrodila, a Průhonický park, při jehož zakládání na konci 19. století byla metoda E. E. Silva-Taroucou zdokonalena a stala se vůdčím inspiračním zdrojem tvorby pro další zámecké parky. Cílem projektu je nalezení nových metod a prakticky uplatnitelných postupů efektivního režimu péče a strategického rozvoje Průhonického parku a dalších obdobných, doposud neprozkoumaných nebo jen málo prozkoumaných historických zahrada a parků s obdobnými kompozicemi.

Summary: In 2023, a team of researchers from the National Museum of Agriculture and the Botanical Institute of the Czech Academy of Sciences has started work on a five-year research project whose title can be translated as ‘The Průhonice park and the school of painterly landscape composition – An admired and despised model of landscaping in the 20th century’. The aim of the project is to present to modern readership the almost forgotten specific method of creating garden spaces based on the principles of landscape composition used by painters. The introductory study introduces the goals of the project, describes the key hypotheses, and offers an overview of existing state of knowledge of this particular subject. It also presents the chief research methods and planned project outcomes with the aim of inspiring a discussion on this subject.

Klíčová slova: malířsko-krajinářská zahrada; přírodně krajinářská zahrada; krajinářský park; Průhonický park; rešerše stavu poznání; Silva-Taroucovy principy; rostlinogeografické scenerie.

Keywords: painterly landscaped garden; natural landscape garden; landscape park; Průhonice Park; current state of knowledge; Silva-Tarouca's design principles; phyto-geographical sceneries.

Příspěvek vznikl v rámci řešení výzkumného projektu Průhonický park a škola malířsko-krajinářské kompozice, obdivovaný a odmítaný vzor pro krajinářskou tvorbu 20. století (identifikační kód projektu: DH23P03OVV026), financovaného z Programu NAKI III – program na podporu aplikovaného výzkumu v oblasti národní a kulturní identity na léta 2023 až 2030 Ministerstva kultury.

Úvod

Ministerstvo kultury finančně podpořilo výzkumný projekt *Průhonický park a škola malířsko-krajinářské kompozice, obdivovaný a odmítaný vzor pro krajinářskou tvorbu, 20. století*, který společně v letech 2023–2027 řeší Národní zemědělské muzeum a Botanický ústav Akademie věd České republiky. Projekt se zabývá identifikací kulturně-historických hodnot českého zahradního a krajinářského umění. Cílem je, aby jeho výsledky byly využity při specifikaci rozvojových strategií a při definování režimu péče o historické zahrady a významné objekty krajinářské architektury. Při tom se konkrétně zaměřuje na identifikaci a interpretaci zapomenuté specifické metody tvorby zahradního prostoru podle zásad malířsko-krajinářské kompozice.¹ Dalším cílem je nalezení nových metod a prakticky uplatnitelných postupů efektivního režimu strategického rozvoje a péče o unikátní památku zahradního umění prohlášenou za národní kulturní památku – Park a zámek v Průhonicích, zapsanou v Seznamu světového dědictví jako součást sériové památky Historického centra Prahy pod názvem Průhonický park,² a o další obdobné, doposud neprozkoumané nebo jen málo prozkoumané historické zahrady a parky s podobnými malířsko-krajinářskými scénériemi, a to pro zachování odkazu českého zahradního umění a krajinářské architektury.

Projekt se zabývá nalezením nových nebo zdokonalením již existujících metod a prakticky využitelných postupů konzervace a restaurování malířsko-krajinářských scénérií a kompozic Průhonického parku, využitelných v obdobných malířsko-krajinářských scénériích a kompozicích jiných našich historických zahrad a parků. Projekt se věnuje dopadu Silva-Taroucovy metody nejen na české historické zahrady a parky, ale i na další evropské památky zahradního umění. Konkrétně chce doložit, jak Průhonický park, založený podle malířsko-krajinářských principů, resp. Silva-Taroucova metoda tvorby zahradního prostoru, ovlivnil (inspiroval) naši i evropskou zahradní kulturu.

Stav výzkumu a pramenů, použité metody

Výzkumný projekt *Zahradně-architektonická tvorba v kontextu realizace cílů národního obrození během 1. Československé republiky*³ měl ambici prokázat hypotézu, že naše

1 Popsal ji E. E. Silva-Tarouca a po něm v duchu této tvorby pracoval také prof. Dr. Ing. Jaromír Scholz, dr. h. c., i když metodu takto nenazývali.

2 Blíže viz UNESCO World Heritage Centre 1992–2023, Historic Centre of Prague, dostupné online: <<https://whc.unesco.org/en/list/616>> [9. 8. 2023].

3 Projekt byl financován Ministerstvem kultury v rámci Programu aplikovaného výzkumu a vývoje národní a kulturní identity, identifikační kód projektu DF13P01OVV0031.

1 Zámek Průhonice se zrcadlením na vodní hladině Podzámeckého rybníka. Pohled od jihovýchodu.
Zdroj: foto Roman Zámečník (2022).

zahradní a krajinářská tvorba dospěla ke svému národnímu výrazu.⁴ Tento projekt, ač přinesl řadu pozoruhodných výsledků,⁵ však stanovenou hypotézu nepotvrdil, neboť se zabýval spíše výsledky tvorby českých zahradních architektů (Josef Vaněk, Josef Kumpán, Josef Miniberger, Otokar Fierlinger) než jejich inspiracemi. Jiný výzkumný projekt, *Hardtmuth: od uhlu k tužkařskému impériu*,⁶ upozornil na specifikum tvorby prostoru podle zásad malířské perspektivy a naznačil potřebu jejího dalšího zkoumání, a to ve vazbě na národní kulturní identitu.⁷ V rámci řešení výzkumného projektu *Krajina pro chov a výcvik ceremoniálních kočárových koní v Kladrubech nad Labem*⁸ bylo mj. doloženo, že metoda tvorby zahradního prostoru podle zásad malířsko-krajinářské kompozice byla na počátku 20. století aplikována v parku Mošnice, který je součástí

4 Z výsledků výzkumu plyne, že zahradní a krajinářská tvorba v Československu byla tvorbou inter-nacionální, tzn. srovnatelnou nejen s okolními zeměmi.

5 STEINOVÁ, Šárka – ZÁMEČNÍK, Roman – OTTOMANSKÁ, Stanislava, *Zahradní umění první Československé republiky a její zahradníci*, Praha 2017.

6 Projekt byl financován Ministerstvem kultury v rámci Programu na podporu aplikovaného výzkumu a experimentálního vývoje národní a kulturní identity na léta 2016 až 2022 (NAKI II) Ministerstva kultury, identifikační kód projektu DG18P02OVV003.

7 Podrobně viz NOVÁK, Zdeněk – ZÁMEČNÍK, Roman, *Joseph Hardtmuth a krajinářská zahrada*, *Prameny a studie*, 2020, 67, s. 43–98; KREJČÍŘÍK, Přemysl – NOVÁK, Zdeněk, *Joseph Hardtmuth v zámeckém parku v Lednici*, Praha 2022.

8 Projekt byl financován Ministerstvem kultury v rámci Programu na podporu aplikovaného výzkumu a experimentálního vývoje národní a kulturní identity na léta 2016 až 2022 (NAKI II) Ministerstva kultury, identifikační kód projektu DG20P02OVV012.

- 2 Schéma barevného působení dřevin na půdorysu průhledu Hlavní vyhlídka – zámek. Na půdorysu je patrné komponované rozmístění barevně působících dřevin ve střední části průhledu v prostoru Lektínového zálivu, Podkarasáku a Podzámeckého rybníka, které kontrastuje s pozadím z jehličnatých skupin na svazích Alpina a na svazích nad Podkarasákem. Zdroj: Jana Kohlová a autorský kolektiv (2023).

národní kulturní památky Hřebčín v Kladrubech nad Labem a zapsaný v Seznamu světového dědictví.⁹ ¹⁰ Také výstupy dalšího výzkumného projektu, *Kulturní krajina jako prostor pro společenskou reprezentaci a relaxaci vybraných aristokratických rodů v období od 17. do počátku 20. století*,¹¹ prokázaly, že v Lednickém zámeckém parku,¹² tedy na našem území, vznikl na počátku 19. století specifický způsob tvorby zahradního prostoru, výrazně odlišný od způsobů používaných v soudobé Evropě (zejména Anglii a Německu).¹³

Popis uplatnění principů malířské perspektivy v zahradních úpravách nebyl v soudobé světové literatuře dosud nalezen. Rakouská a německá¹⁴ literatura a německé překlady anglické literatury sice používají termíny malebná (malířská)¹⁵ krajina (der malerische Landschaft) nebo malebná (malířská) zahrada nebo park (der malerische Garten, der malerische Park),¹⁶ nicméně termín vychází spíše ze zdůvodnění Humpryho Reptona, proč volí termín garden landscaping,¹⁷ tedy z jeho inspirace krajinářstvím jako specifickou oblastí malířství. Navíc originální název díla Johna D. Hunta zní *The Picturesque Garden in Europe*, tedy Malebná zahrada v Evropě. Z obsahu knihy plyne, že se zabývá dějinami anglické zahrady od jejích inspirací v dopisech Plinia Mladšího přes její proměny (zahrada anglická, anglo-čínská, krajinářská, picturesque, gardenesque, přírodně krajinářská) a její (jejich) vlivy na kontinentální Evropu. Tomuto souboru dává pouze „nový“ název (picturesque, v německém překladu malerische), čímž vlastně jen vyvolává další zmatek v pojmech. Je symptomatické, že se v knize nepíše nic o Lednickém nebo Průhonickém parku a dílo Silva-Taroucy tam není citováno. Totéž platí i o knihách Gézy Hájose.

9 Blíže: UNESCO World Heritage Centre 1992–2023, Landscape for Breeding and Training of Ceremonial Carriage Horses at Kladruba nad Labem, dostupné online: <<https://whc.unesco.org/en/list/1589>> [9. 8. 2023].

10 Blíže: NOVÁK, Zdeněk – MACHEK, Jiří – ZÁMEČNÍK, Roman, Krajina pro chov a výcvik ceremoniálních kočárových koní v Kladrubech nad Labem = The Landscape for Breeding and Training Ceremonial Carriage Horses in Kladruba nad Labem, Praha 2021.

11 Projekt byl financován Ministerstvem kultury v rámci *Programu aplikovaného výzkumu a vývoje národní a kulturní identity (NAKI)*, identifikační kód projektu DF13P01OVV001.

12 Lednický zámecký park je součástí Lednicko-valtického areálu, zapsaného od roku 1996 na Seznamu světového dědictví; dostupné online: <<https://whc.unesco.org/en/list/763>> [9. 8. 2023].

13 Srov. NOVÁK, Zdeněk, Zahrada Evropy: osudy zahradního umění na Moravě pohledem 21. století, Praha 2017.

14 Schneider cituje, že termín malerisch použila Luisa Gothein při popisu květinových záhonů v Muskau, rozhozených bez řádu a plánu v trávníku, jednou jako roh hojnosti, jednou jako hvězda, jednou jako květinový koš nebo květinová pyramida, bez vztahu k okolí a samotné květiny ve své směsi a tlačenici vypadají ošklivě a malicherně; LANDAU, Paul – SCHNEIDER, Camillo – FOERSTER, Karl (Nachwort), *Der deutsche Garten. Ein Jahrtausend Naturerleben*, Berlin 1928, s. 309. GOTHEIN, Marie Luise, *Geschichte der Gartenkunst*, Jena 1914, používá termín malerisch ve svém díle relativně často, od popisů zahrad Dálného východu až po popis Central Parku v New Yorku. Průhonický nebo Lednický park ve svém díle nezmiňuje a liechtensteinskou zahradní tvorbu uvádí pouze v souvislosti s výstavbou Zahradního paláce ve Vídni.

15 Němčina nerozlišuje malířský a malebný. Pro oba pojmy používá výraz malerisch.

16 HAJÓS, Géza, *Der malerische Landschaft in Laxenburg bei Wien*, Wien 2006; HAJÓS, Géza, *Romantische Gärten der Aufklärung: Englische Landschaftskultur des 18. Jahrhunderts in und um Wien*, Wien 1998; HUNT, John D., *Der malerische Garten: Gestaltung und Geschichte des europäischen Landschaftsgartens*, Ulmer 2004.

17 REPTON, Humphry, *Sketches and Hints on Landscape Gardening*, London 1794.

Jak ošidné je připisovat některým pojmům současný obsah, vysvětlil Stibral ve své studii.¹⁸ *Picturesque a gardenesque* byly pojmy označující specifické zahradní scenérie, nikoli celou anglickou zahradní tvorbu a kontinentální tvorbu jí inspirovanou. Obdobně termín *gay* znamenal v 18. a 19. století veselý. Když píše Repton o *gay prettiness*,¹⁹ myslí tím prostě veselou krásnou scenérii.²⁰

Na Průhonický park upozornil v roce 1928 Schneider.²¹ Hraběte Silva-Taroucu označuje za „moderního Pücklera“ a uvádí, že od roku 1888 (sic!) zakládá v Průhonicích u Prahy park, který se rozlohou může měřit s parkem v Muskau. Používá tam nový rostlinný materiál v měřítku, které lze stěží nalézt jinde, a vytváří tak protipól parku v Muskau. O metodě tvorby scenérií z nového rostlinného materiálu tam však žádné podrobnosti nesděljuje.

Zveřejnění krás obou uvedených parků lze nalézt v německy publikovaných časopisech (*Wiener Illustrierte Gartenzeitung*, *Die Gartenanlagen Osterreich-Ungarns in Wort und Bild*, *Die Gartenschönheit*, *Die Gartenkunst*) a samozřejmě i v časopisech českých (*Styl*, *Salon*, *Zahrada – park – krajina*, *Prameny a studie*, *Zprávy památkové péče*).

Ve světové literatuře není téma projektu jako takové řešeno, naopak z nejnovější literatury plyne,²² že autorům známí mistři zahradního umění („Capability“ Brown, Humphry Repton, Hermann kníže Pückler-Muskau) si v historii příliš nevěděli rady s použitím konifer, které tvoří zásadní složku malířsko-krajinářských scenérií, v kompozici. Příklady zahrad v knize *On Landscape Design. In the words of Masters through the centuries* dokumentují pouze zahrady krajinářské²³ či přírodně krajinářské.^{24 25}

Současný trend zahradní tvorby tíhne spíše k tzv. ekologickým zahradám²⁶ nebo k zahradním úpravám s vyšším stupněm autoregulace.²⁷ Přestože v realizacích tzv. ekologických zahradních úprav či zahradních úprav s vyšším stupněm autoregulace stále nacházíme Silva-Taroucův model „Pflanzengeographischen Szenerien“ (rostlinno-geografické scenérie), tedy kombinaci druhů a odrůd rostlin z různých částí mírného pásma se stejnými nároky na stanoviště, aspekt uplatnění principů malířsko-krajinář-

18 STIBRAL, Karel, O malebnu: Estetika přírody mezi zahradou a divočinou, Praha 2011.

19 LOUDON, J. C., *The Landscape Gardening and Landscape Architecture of the Late Humphry Repton*, London 1811.

20 Nikoli krásu náležející určité sexuální menšině.

21 LANDAU, P. – SCHNEIDER, C. – FOERSTER, K. (Nachwort), *Der deutsche Garten*, c. d.

22 ALDINGTON, Charles, *On Landscape Design. In the words of Masters through the centuries*, London 2020.

23 To jsou zjednodušené anglo-čínské zahrady, tedy scenérie s drobnými architektonickými dominantami a výraznou převahou domácích listnáčů. Pro zjednodušení jsou nazývány krajinářský park. Z našich velkých parků sem patří např. Podzámecká zahrada v Kroměříži, zámecké parky ve Vlašimi, Krásném Dvoře u Podbořan, ve Veltrusech, na Kačině, v Dolní Rožince, v Červeném Dvoře, na Sychrově a v Terčíně údolí.

24 To je park, který je tvořen scenériemi s převahou domácích listnáčů, konifery jsou použity jako zřácné dominanty, drobné architektonické dominanty se nevyskytují (zámecký park na Kynžvartu, na Hluboké, v Hradci nad Moravicí, ve Velkém Meziříčí, Dobřenicích, Thomayerovy parky na Letné a na Karlově náměstí), nebo jsou schovány v zeleném kabinetu (Luka nad Jihlavou).

25 K vysvětlení oborové terminologie blíže viz NOVÁK, Zdeněk, *Krajinářský, přírodně krajinářský, malířsko-krajinářský? Zahrada – park – krajina*, 2023, 2, s. 8–11.

26 Např. GOULSON, Dave, *The Garden Jungle: Or Gardening to Save the Planet*, 2019.

27 BAROŠ, Adam – MATISKA, Pavel, *Vizuální vyhodnocení trvalkových výsadeb s vyšším stupněm autoregulace v Dendrologické zahradě v Průhonicích*, *Acta Pruhoniana*, 2012, 102, s. 75–72.

- 3 Pohled z Hlavní vyhlídky na zámek. Přestože se jedná o nejvíce vzdálený pohled, tak vzhledem k tomu, že se otevírá z přibližně stejné výškové úrovně, na které je umístěn zámek, jeví se zámek opticky větší než v dalších pohledech z výškové úrovně nivy potoka Botiče. Pohled v předním předpolí rámuje zelenolisté listnaté dřeviny, střední část je zdůrazněna červenolistými buky (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea') v kombinaci se zlatolistým bukem (*Fagus sylvatica* 'Zlatia') a stříbrným smrkem pichlavým (*Picea pungens* 'Argentea') na pozadí jehličnaté skupiny ze smrku ztepilého (*Picea abies*) a douglasek (*Pseudotsuga menziesii* 'Glaucia'). Zdroj: Jana Kohlová a autorský kolektiv (2023).

ské zahrady není metodou použitou při jejich projektování. Amatérská zahradní tvorba využívá hojně konifer, a to barevných i tvarových odrůd. Lze v ní nalézt jakýsi velmi degenerovaný odkaz malířsko-krajinářské zahrady, avšak s jejími principy rovněž nepracuje. Vlastně jen vyvolává odpor profesionálních krajinářských architektů ke koniferám, zejména právě jejich barevným a tvarovým odrůdám, a ztěžuje tak pochopení dochovaných malířsko-krajinářských scénérií v historických zahradách.

Řešený výzkumný projekt logicky navazuje na vědecký úkol *Význam introdukce a sortimentů dřevin pro památky zahradního umění*,²⁸ který byl řešen také na území Průhonického parku a jehož dílčí výsledky musí být z logiky věci využity při formulaci nyní navrhovaných výsledků. Využití sortimentů dřevin v malířsko-krajinářské kompozici projekt ovšem neřešil.

Nový přínos předkládaného projektu spočívá v syntéze předchozích dílčích objevů a v jejich aplikaci, která umožní uchování tohoto jedinečného způsobu tvorby zahrad a krajiny, jenž je unikátním českým příspěvkem ke světovému zahradnímu umění.

Hlavními výzkumnými metodami projektu jsou analýza, interpretace, verifikace a komparace. S tím souvisí vyhodnocení aktuálního stavu a interpretace (pochopení) malířsko-krajinářské kompozice modelového objektu (Průhonický park) a dalších modelových objektů (např. Lednice, Moravský Krumlov, Mošnice v Kladrubech nad Labem, Konopiště, Velké Březno, Vrchatovy Janovice a zcela jistě i další s dosud neidentifikovanými malířsko-krajinářskými scénériemi). Dílčí výzkumné metody se zaměřují na realizaci relevantních archivních průzkumů za účelem interpretace, doložení, či vyvrácení použití těchto principů tvorby. S tím souvisí interpretace ikonografických materiálů (zejména dobové fotografie) a dobové literatury. Analyzována je v první řadě historická literatura,²⁹ případně také literatura současná.

Silva-Taroucova metoda byla už ve své době prezentována popisy a fotografiemi – fenomén fotografie se masově rozšířil právě v době vzniku Průhonického parku, proto se rozšířila po celém světě a dodnes je základní metodou v zahradní a krajinářské tvorbě. Věnována je proto podrobná pozornost analýze a interpretaci dobových fotografií v knihách a ve sbírkách paměťových institucí.³⁰ Na tyto průzkumy navazují terénní průzkumy modelových objektů za účelem interpretace současného stavu jejich kompozice.

28 Projekt byl financován Ministerstvem kultury v rámci Programu na podporu aplikovaného výzkumu a experimentálního vývoje národní a kulturní identity na léta 2016 až 2022 (NAKI II) Ministerstva kultury, identifikační kód projektu DF12P01OVV005.

29 SILVA-TAROUCOVA, Ernst – SCHNEIDER, Camillo, *Unsere Freiland-Laubgehölze*, Wien – Leipzig 1913; SILVA-TAROUCOVA, Ernst – SCHNEIDER, Camillo, *Unsere Freiland-Nadelhölzer. Anzucht, Pflege und Verwendung aller bekannten in Mitteleuropa im freien Kulturfähigen Nadelhölzer mit Einschluss von Ginkgo und Ephedra*, Wien 1923; SILVA-TAROUCOVA, Arnošt Emanuel, *Používání stromů a keřů v zahradách i parcích*, Styl, 1933–1934, XIII. (XVIII.), s. 159–164; HIEKE, Karel, *Dřeviny zámeckých parků Severočeského kraje*, Průhonice 1973; HIEKE, Karel, *Moravské zámecké parky a jejich dřeviny*, Praha 1985; HIEKE, Karel, *České zámecké parky a jejich dřeviny*, Praha 1984; HIEKE, Karel, *Dřeviny zámeckých parků Jihomoravského kraje*, Průhonice 1976; HIEKE, Karel, *Dřeviny českých a moravských zámeckých parků*, Praha 1984 ad.

30 K tomu blíže: WITTLICH, Filip, *Interpretace fotografie z hlediska obsažených obrazových informací: metodika maximalizace reálného využití informací poskytovaných historickým fotografickým materiálem jako solitérní památkou a v kontextu používaných databázových systémů evidence pro prohloubení určení a poznání zobrazeného v každodenní praxi při identifikaci osob, míst, ateliérů apod.*, Praha 2017.

- 4 Pohled přes Leknínový záliv na zámek. Pohled rámuje mohutné červenolisté buky (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea'), k jejichž výraznému barevnému působení jsou v kontrastu zlatolistý buk (*Fagus sylvatica* 'Zlatia') a zelenolistý buk lesní (*Fagus sylvatica*). V levém okraji zasahuje do scénérie výrazně kontrastní javor stříbrný (*Acer saccharinum*), opět na pozadí červenolistých buků. Leknínový záliv zcela zakrývá šeřík Wolfův (*Syringa wolfii*), jehož velká hmota potlačuje perspektivní působení a hloubku průhledu. Zdroj: Jana Kohlová a autorský kolektiv (2023).

Na základě průzkumů je cílem vymezit typický (určující) sortiment dřevin v malířsko-krajinářských kompozicích (např. konifery, barevné javory, buky; tj. dřeviny, zejména introdukované a vyšlechtěné, které se v zahradách v první polovině 19. století nevyskytovaly a nepoužívaly) a způsob jejich použití.

Směry budoucího výzkumu

Z výše naznačených dřívějších výstupů vědeckých projektů a z dosavadního průběhu řešení projektu plyne, že promyšleným uplatněním principů geometrické perspektivy byla na našem území v některých případech aplikována **metoda anamorphosis abscondita** (skrytá anamorfóza, optická iluze), což je iluzivní optický jev záměrně vytvořený manipulací s principy geometrické perspektivy. V zahradním umění byl využíván v zahradách francouzských (Vaux-le-Vicomte, Versailles, zahrada zámku Belveder ve Vídni, zahrada zámku Troja v Praze aj.). Stručně řečeno, jde např. o zúžení nebo rozšíření plochy mezi zdánlivými rovnoběžkami, umístění elipsy tam, kde pozorovatel očekává kruh, lichoběžníku tam, kde očekává obdélník nebo čtverec, nebo zmenšování či naopak zvětšování objektů v pozorované scénérii.

V krajinářské zahradě byl uplatňován od počátku 19. století v Lednickém parku způsob tvorby iluzí v zahradním prostoru pomocí rafinovaného použití bohaté a pestré palety dřevin s vysokým zastoupením konifer za účelem manipulace s prostorem využívajícím iluzivních efektů známých z malířské perspektivy.³¹

V rámci našeho národního obrození skutečně byla zaznamenána snaha o hledání specifické národní české zahrady. Přes různé snahy (František Thomayer,³² Ladislav Žák³³) však hledaná národní česká zahrada, využívající umělecky uchopených motivů české krajiny, nevznikla. Hrabětem Silva-Taroucou byla ale v Průhonicích rozvíjena a posléze popsána malířsko-krajinářská zahrada, jež se zrodila v Lednici na Moravě na počátku 19. století z jiných důvodů³⁴ a za jiných podmínek³⁵. Od soudobé krajinářské tvorby (Humpry Repton, Hermann von Pückler-Muskau, Peter Joseph Lenné aj.) se lišila zapojením masivních výsadeb introdukovaných i domácích jehličnatých dřevin do zahradní kompozice. Na našem území tak vznikl specifický způsob tvorby zahradní kompozice, který byl rozvíjen po celé 19. století a vrcholu dosáhl při tvorbě Průhonického parku.³⁶ Silva-Taroucův způsob výsadeb, jehož cílem bylo dosáhnout

31 Malířská perspektiva využívá zkušenosti s perspektivou vzdušnou, jež je vyvolána prostupností vzduchu pro světelné paprsky různé délky (vzdušný filtr). Vzdušným filtrem neefektivněji procházejí paprsky světla o krátké vlnové délce (tj. modré a fialové). Proto se nám vzdálené horizonty (typické jsou hory, protože jsou vidět zdaleka) jeví jako modré.

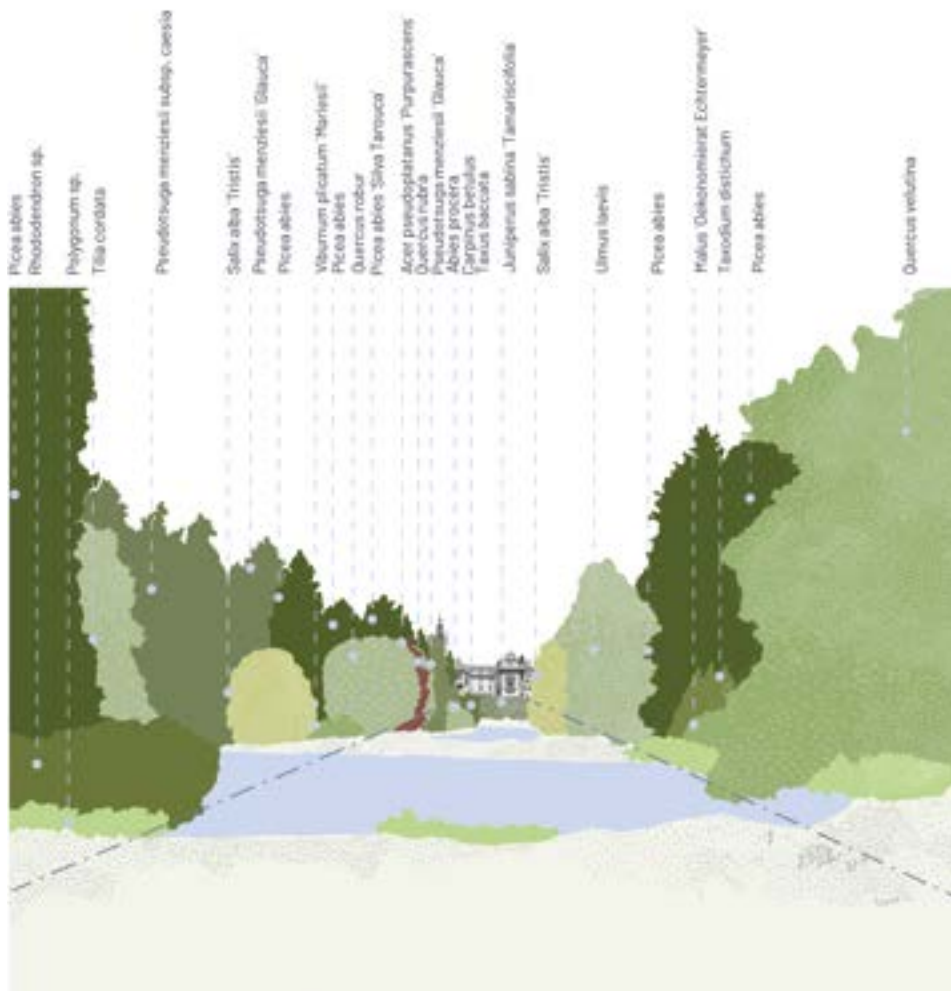
32 STEINOVÁ, Šárka, František Thomayer – život a dílo zahradního architekta, Praha 2008.

33 ŽÁK, Ladislav, Obytná krajina, Praha 1947.

34 Důvodem byla prezentace bohatého sortimentu dřevin introdukovaných díky zvláštní expedici z východního pobřeží Severní Ameriky.

35 V podmínkách soudobých úprav okolní krajiny bylo možné motivy oblíbené v anglo-čínské zahradě neopustit, ale umístit je efektivněji v rozsáhlém krajinném komplexu, dnes nazývaném Lednicko-valtický areál.

36 LANDAU, P. – SCHNEIDER, C. – FOERSTER, K. (Nachwort), Der deutsche Garten, c. d., s. 304.

- 5 Pohled přes Podkarasák a Podzámecký rybník na zámek. Průhled rámují listnaté dřeviny na pozadí tmavých jehličnatých kulis ze smrku ztepilého (*Picea abies*) a šedozelených douglasek tisolistých (*Pseudotsuga menziesii* 'Glauca', *Pseudotsuga menziesii subsp. caesia*). Do okraje průhledu v přední části zasahuje poutavý exemplář dubu sametového (*Quercus velutina*). Na hrázi mezi Podkarasákem a Podzámeckým rybníkem je pohled rámován jilmem vazem (*Ulmus laevis*) spolu se smutečnými vrbami (*Salix alba* 'Tristis') a dále levá strana průhledu k zámku je lemována řadou barevně a tvarově působících listnatých i jehličnatých dřevin, např. červenolistým javorem klenem (*Acer pseudoplatanus* 'Purpurascens'), dubem červeným (*Quercus rubra*), jedlí vznešenou (*Abies procera*), smrkem ztepilým (*Picea abies* 'Silva Tarouca') atd. Zdroj: Jana Kohlová a autorský kolektiv (2023).

6 Pohled na komponovanou skupinu přes Podkarasák. Scenérie s množstvím barevných a tvarových kontrastů dřevin a zároveň s důmyslně využitým zrcadlením na vodní hladině. Zdroj: foto Jana Kohlová (2023).

jejich nejvyšší krásy kombinací vlastností rostlin z různých částí světa a který nazval **Pflanzengeographischen Szenerien (rostlinnozeměpisné scenérie)**, se nakonec prosadil a je dodnes v tvorbě zahrad používán. Jeho principem je využití vlastností rostlin (velikost, tvar, barva, struktura, textura, barva květů, plodů, vliv jinovatky apod.) v krajinářské kompozici tak, aby ve vzájemných kombinacích posilovaly své estetické účinky. Kritériem výběru je stanoviště (kombinované rostliny musí mít stejné nebo podobné nároky na stanoviště a jeho vlastnosti – půda, vlhkost, příjem světla) a limitem odolnost kombinovaných rostlin vůči naší zimě (kolísání teplot, návraty mrazivých nocí až do května atd.). Kromě volby stanoviště byla patrně klíčová i volba okolních dřevin, které ovlivňují mikroklima (zástin, vzdušná vlhkost, snižování extrémů). Pozornost je proto věnována stanovištním specifikám, jež ovlivňují zdárný vývoj malířsko-krajinářských scenérií, a to mj. ve vazbě na probíhající klimatickou změnu.

Specifická metoda tvorby zahradního prostoru (česká národní zahrada) tak na našem území přece jen vznikla. Nebyla však považována za národní projev a byla

Ladislavem Žákem a dalšími dokonce kritizována.³⁷ Přesto zůstává významným příspěvkem ke světové zahradní a krajinářské tvorbě a jedinečnou součástí národní a kulturní identity, kterou dokládá její obliba v zahradách rodinných domů.

Vzhledem k výše uvedenému výzkum předpokládá dosažení několika vědeckých výsledků. Vědecký tým pracuje na *Specializované veřejné databázi rostlinného sortimentu Průhonického parku*, která je klíčová jako zdroj informací o aklimatizovaném sortimentu vhodném k obnově studovaných a identifikovaných kompozičních prvků. Současně bude sloužit jako zdroj pro další výzkum či pro potřeby konečných uživatelů včetně veřejnosti. Sortiment bude uveden do souvislosti s principy malířsko-krajinářské kompozice. Primárním zdrojem dat pro databázi jsou analýzy provedené řešitelským týmem. Součástí designu databáze je interaktivní rozhraní s prostorově explicitními daty.

Samostatně tým pracuje také na *Specializované veřejné databázi strukturálních prvků památky zahradního umění – Průhonického parku*, která bude obsahovat všechny strukturální prvky, které se podílejí na kompozici Průhonického parku. Kromě vegetačních prvků a sortimentů rostlin (tyto jsou navrženy jako samostatný výstup s ohledem na odlišnou strukturu popisných atributů – viz předchozí výsledek) se bude jednat o technické prvky (stavby) a prvky přírodní – prvky reliéfu, vodní prvky apod.

Metodika záchrany, obnovy a udržení malířsko-krajinářských scénérií v památkách zahradního umění bude představovat souhrn doporučených praktik a postupů zaměřených na specifika uchování autenticity kompozice, vegetačních prvků a jejich taxonomické skladby včetně pěstování (péče) s cílem uchování principů tvorby prostoru podle zásad malířsko-krajinářské perspektivy v českých památkách zahradního umění. Současně tým pracuje také na metodice *Volba dřevin pro malířsko-krajinářské scénérie s ohledem na jejich působení na mikroklima stanovišť*. Potřeba jejího zpracování reaguje na rozsáhlé disturbance větrem a kůrovcem zaznamenané v nedávné historii. V reakci na tyto události dochází v posledních letech k obnově některých klíčových kompozičních prvků v Průhonickém parku, včetně lemových a clonových porostů smrku, i prostřednictvím výsadby jiných druhů. Metodika je strategicky stavěna na dvou zdrojích výchozích dat (starší a současná mikroklimatická měření pro výchozí charakterizaci stanoviště, a to včetně půdní analýzy, a k tomu jako externí zdroj podrobná charakteristika pěstovaných střeoevropských dřevin dle Roloffa a Bärtelse).³⁸ Tím vznikne návrh sortimentu dřevin vhodných pro dané stanoviště k výběru podle architektonického záměru malířsko-krajinářské školy. Volba dřevin, jakožto prvku s dlouhodobým dopadem, musí být posléze rektifikována podle zjištěného dopadu dřevin na dané stanoviště, včetně dřevin bezprostředně sousedních. Pro správné zachování funkce dané kompozice bude kromě estetické složky potřeba po-

37 SILVA-TAROUCÁ, Ernst, Farben im Landschaftsgarten, Die Gartenschönheit, 1927. Autor tam uvádí postoj německého odborníka, jehož jméno bohužel nepublikoval, který kritizoval použití barevných odrůd dřevin v krajinářské kompozici a pln nedůvěry navštívil Průhonický park, a teprve na místě uznal, že jejich použití, pokud je promyšlené/procítěné, nepoškozuje kompozici zahrady, ba právě naopak. Dále: DOKOUPIL, Zdeněk – NAUMANN, Pavel – RIEDL, Dušan – VESELÝ, Ivan, Historické zahrady v Čechách a na Moravě, Praha 1957, s. 48.

38 ROLOFF, Andreas – BÄRTELS, Andreas, Flora der Gehölze. Bestimmung, Eigenschaften und Verwendung. Vierte, aktualisierte Auflage, Stuttgart 2014; ROLOFF, Andreas – BÄRTELS, Andreas, Flora der Gehölze: Bestimmung, Eigenschaften, Verwendung. Fünfte, aktualisierte Auflage, Stuttgart 2018.

7 Pohled ze schodiště u Taroucovy pracovny. Dokládá důmyslné rozpracování scenérie v předpolí průhledu Pivoňkové vyhlídky u Sádkového rybníčku. Účinky prostoru jsou zdůrazněny použitím jehličnatých dřevin na svazích údolí potoka Botiče a také podél dálkového průhledu. Listnaté a jehličnaté dřeviny tam vytvářejí množství tvarových, ale i barevných kontrastů v celé škále odstínů svěže zelené, šedozelené až po temné zelenou. Zdroj: foto Jana Kohlová (2023).

soudit i klimatické působení porostů s ohledem na očekávaný vývoj (především výkyvy teplot a vlhkosti). Pomocí in situ měření probíhá posuzování vlivu jednotlivých dřevin na mikroklima a jeho změny v průběhu času. Metodika umožní výběr druhů dřevin a způsobu obnovy kompozičních prvků tak, aby byl výsledek prediktabilní a dlouhodobá udržitelnost obnovených prvků pravděpodobnější.³⁹

Výzkumný projekt počítá také se sestavením dvou památkových postupů, které přispějí k uchování jednoho z odkazů našich předků. Prvním z nich je *Památkový postup záchrany, zachování a zhodnocení malířko-krajinářských scenérií Průhonického parku*. Ten předpokládá, že na základě praxí prokázaného souboru ověřených činností a technologií bude vytvořen postup vedoucí k záchraně, zachování a zhodnocení výzkumem doložených malířko-krajinářských scenérií modelového objektu (Průhonický park). Památkový postup bude zahrnovat postup identifikace scenérie, interpretaci stavu – popis problému, zjištění příčin zhoršování stavu – a na základě těchto

39 Výsledek čerpá z ukončeného projektu Význam introdukce a sortimentů dřevin pro památky zahradního umění.

poznatků stanoví sanační metodu. Druhým je *Památkový postup pro zakládání, stabilizaci a zajištění vegetačních stěn*. Vegetační stěny (clony) představují jeden ze základních principů uplatněných v parku – vytvářejí jeho zcela specifické a záměrně komponované vnitřní pohledové horizonty. Tyto vegetační prvky se však uplatňují rovněž jako vnější vegetační clony Průhonického parku. Jejich význam výrazně roste nejen s ohledem na exploataci okolí parku. Tento problém je aktuální pro řadu našich památek zahradního umění. In situ bude proto ověřen Silva-Taroucův postup tvorby smrkových stěn (vegetačních clon) tak, jak je sám popsal při zakládání Průhonického parku.⁴⁰ Variantně budou hledány alternativy výpěstků a taxonů s ohledem na klimatickou změnu. Doporučení budou specifikována a ověřena na základě realizované výsadby v parku.

V obou památkových postupech budou plně využity výstupy specifikující stano-
viště parku a jejich zohlednění v navržených postupech. Památkové postupy budou
využitelné také při záchranách obdobných kompozičních scénérií v jiných malířsko-
krajinařských parcích. Obdobné scénérie, za použití smrkových a douglaskových
stěn, popř. clon, byly již analyzovány např. v zámeckých parcích Velké Březno, Lešná
u Zlína, Vrchotovy Janovice a na jiných místech.

Mezi hlavní výsledky projektu budou dále patřit dvě interaktivní mapy s odborným
obsahem. Prostřednictvím mapy *Analýza aplikace malířsko-krajinařských principů
v kompozici Průhonického parku*, v níž budou všechny vrstvy a jejich vazby včetně
komentářů k nim znázorněny na interaktivní a veřejně přístupné webové stránce,
bude provedeno grafické vyjádření principů malířské perspektivy modelového ob-
jektu – Průhonický park.

Obsah bude strukturován pro znázornění výše uvedených principů na celoobjektové
úrovni i na úrovni vymezených kompozičních celků a detailů. Graficky budou vyjád-
řeny také typické (určující) pohledy a průhledy na malířsko-krajinařské scénérie. Pro
účely této analýzy a pro účely výše uvedené metodiky a níže uvedené výstavy a knih
hledá řešitelský tým grafické vyjádření analyzovaných scénérií. Cílem je vytvořit pro
dřeviny vyskytující se nejčastěji v malířsko-krajinařských scénériích specifické grafické
vyjádření, jež bude konstantně používáno v uvedených výsledcích, aby usnadnilo po-
chopení výsledků a jejich přijetí odbornou veřejností. Příklady grafického vyjádření
jsou uvedeny v obrázcích ilustrujících tento článek.

Na základě dlouholetého měření teplot na mikroklimatických stanicích v Průhonic-
kém parku byly klasifikovány mikroklimatické typy. V rámci tohoto projektu budou
tyto typy zpřesněny měřeními na dalších stanicích, včetně měření relativní vlhkosti.
Pomocí geostatistických metod budou vytvořeny mapy biologicky relevantních teplot-
ních a vlhkostních charakteristik celého parku. Jde především o roční průměry,
minima a maxima v rámci jednotlivých typů a v rastrové podobě interpolaci měření
na celou plochu parku. Zohledněny budou i meziroční rozdíly. Všechny tyto zjištěné
údaje budou shrnuty ve druhé mapě s názvem *Mikroklimatická mapa stanovišť Prů-
honického parku*.

40 SILVA-TAROUCA, Arnošt, Průhonický park – přednáška prosloušená Arnoštem Silva-Taroucou na
valné hromadě Dendrologické společnosti v Praze dne 27. února 1926, Ministerstvo zemědělství
1926, s. 12.

V rámci projektu budou vydány tři monografie, z toho jeden kritický katalog k výstavě. Monografie *Principy tvorby A. E. Taroucy a malířsko-krajinářská kompozice* bude kritickou edicí dvou základních, doposud téměř nepřekonaných publikací – *Unsere Freiland Nadelholzer*⁴¹ a *Unsere Freiland Laubgehölze*,⁴² především jejich úvodních kapitol. Publikace obsahují celou řadu specifických doporučení, často vázaných na dobovou terminologii. Problematika synonym zatím neumožnila jejich širší využití. Pro správnou interpretaci malířsko-krajinářské kompozice je tato kritická edice naprosto zásadní. Literární dílo E. E. Taroucy nebylo totiž doposud odborně a kriticky zpracováno. Kniha *Malířsko-krajinářská kompozice v památkách zahradního umění* shrne a zobecní výsledky výzkumu zaměřeného na popis vzniku a finalizace principů a zásad tvorby zahradního prostoru podle Silva-Taroucovy malířsko-krajinářské metody, a to jak na příkladu Průhonického parku, coby inspirace naší, případně také evropské krajinářské tvorby, tak i na příkladu dalších ukázek z našeho prostředí, případně z jiných evropských zemí (Rakousko, Německo, Slovensko, Maďarsko). Pozornost bude zaměřena na typický (určující) sortiment dřevin (případně další formy rostlin) uplatňovaný při tvorbě zahradních scénérií podle malířsko-krajinářských zásad. Závěrečným výsledkem výzkumného projektu bude uspořádání výstavy s kritickým katalogem pod názvem *Průhonický park a škola malířsko-krajinářské kompozice*. Výstava s katalogem názorně shrnou a představí formou veřejné prezentace původních výsledků výzkumu a vývoje Průhonický park jako místo finalizace a zdroj inspirace malířsko-krajinářské tvorby. Pozornost bude zaměřena na jeho jedinečnost spočívající v použití pestré skladby dřevin a dalších rostlin za současné tvorby prostoru podle zásad malířsko-krajinářské kompozice. Při tom budou využity také další ukázky z jiných zkoumaných objektů (české, zahraniční), v nichž byly tyto nebo obdobné principy aplikovány a rozpoznány. Součástí bude výroba interaktivního modelu Průhonického parku s vizualizacemi typických malířsko-krajinářských scénérií, včetně 3D mapy, popřípadě výroba dalších interaktivních prvků v závislosti na výstupech projektu.

41 SILVA-TAROUCA, E. – SCHNEIDER, C., *Unsere Freiland-Nadelhölzer*, c. d.

42 SILVA-TAROUCA, E. – SCHNEIDER, C., *Unsere Freiland-Laubgehölze*, c. d.

Diskuse

Jak již bylo uvedeno výše, Průhonický park byl zakládán specifickou Silva-Taroucovou metodou, která je v rámci řešení projektu popisována a podrobována ověřování, a to mj. prostřednictvím jím publikovaných postupů (např. zakládání smrkové clony, jež je zásadním kompozičním prvkem Průhonického parku). Cílem je nahlížet na tyto Silva-Taroucovy metody nejen ve vazbě na české konsekvence, ale také ve vazbě k vnějšímu evropskému kulturnímu prostředí.

Silva-Taroucova metoda byla odborné veřejnosti prezentována popisy a fotografiemi v časopisech a knihách. Soukromé zahrady, městské parky a jiná veřejná zeleň, včetně výsadeb podél dálnic, jsou tvořeny rostlinnozeměpisnými scénériemi složenými z rostlin pocházejících z Evropy, Asie a Ameriky, které respektují dané stanoviště. Přesto málokdo ze zahradních a krajinářských architektů ví, kde a za jakých podmínek tyto principy vznikly a byly rozvíjeny.

Tato metoda totiž nebyla pochopena ani některými současníky a v komunistickém Československu ani následovníky a postupně upadla v zapomnění. V 50. letech 20. století byla odborníky státní památkové péče odsouzena téměř jako „buržoazní“.⁴³ Od 60. let 20. století přestala být vyučována na jediném vysokoškolském učilišti v Lednici. Přesto se na našem území uchovaly parky, které jsou stále dokladem vzniku a rozvoje této metody (např. Lednice, Průhonice, Moravský Krumlov, Mošnice v Kladrubech nad Labem, Konopiště, Velké Březno, Vrchotovy Janovice a zcela jistě i další). Jisté skutečnosti naznačují, že tato metoda mohla být použita při tvorbě některých parků rakousko-uherské monarchie (Laxenburg, Eisenstadt), kde působili členové (zejména Anton Umlauf) Rakousko-uherské dendrologické společnosti (Dendrologische Gesellschaft zur Förderung der Gehölzkunde und Gartenkunst in Österreich-Ungarn), jejímž prezidentem hrabě Silva-Tarouca byl.

Neznalostí zásad tvorby zahradního prostoru podle tohoto uměleckého principu často dochází k ochuzování kulturně-historických hodnot památek zahradního umění. Další hrozbou způsobující zánik těchto památek je klimatická změna a její dopady na pěstovaný sortiment rostlin.

Vědecký tým projektu věří, že plánované výsledky přispějí k uchování této specifické a doposud nepopsané metody tvorby zahradních scénérií.

43 Blíže viz DOKOUPIL, Z. – NAUMANN, P. – RIEDL, D. – VESELÝ, I., Historické zahrady v Čechách a na Moravě, c. d.

Prameny a literatura

Literatura

- ALDINGTON, Charles, On Landscape Design. In the words of Masters through the centuries, London: Intramuros Books 2020.
- BAROŠ, Adam – MATISKA, Pavel, Vizuální vyhodnocení trvalkových výsadeb s vyšším stupněm autoregulace v Dendrologické zahradě v Průhonicích, Acta Pruhoniciana, 2012, 102, s. 75–72.
- BAROŠOVÁ, Ivana – BAROŠ, Adam – KUKULA, Kateřina – ŠANTRŮČKOVÁ, Markéta – VÁVROVÁ, Věra, Trvalky v krajinářské tvorbě A. E. Silva Taroucy: inspirace z díla Naše venkovní trvalky, Průhonice: VÚKOZ 2020.
- DOKOUPIL, Zdeněk – NAUMANN, Pavel – RIEDL, Dušan – VESELÝ, Ivan, Historické zahrady v Čechách a na Moravě, Praha: Nakladatelství československých výtvarných umělců 1957.
- GOTHEIN, Marie Luise, Geschichte der Gartenkunst, Jena: Diederichs 1914.
- GOULSON, Dave, The Garden Jungle: Or Gardening to Save the Planet, London: Vintage Publishing 2019.
- HAJÓS, Géza, Der malerische Landschaft in Laxenburg bei Wien, Wien: Böhlau Verlag Wien 2006.
- HAJÓS, Géza, Romantische Gärten der Aufklärung: Englische Landschaftskultur des 18. Jahrhunderts in und um Wien, Wien: Böhlau Verlag Wien 1998.
- HIEKE, Karel, České zámecké parky a jejich dřeviny, Praha: SZN 1984.
- HIEKE, Karel, Dřeviny českých a moravských zámeckých parků, Praha: SZN 1984.
- HIEKE, Karel, Dřeviny zámeckých parků Jihomoravského kraje, Průhonice: Výzkumný ústav okrasného zahradnictví 1976.
- HIEKE, Karel, Dřeviny zámeckých parků Severočeského kraje, Průhonice: Výzkumný ústav okrasného zahradnictví 1973.
- HIEKE, Karel, Moravské zámecké parky a jejich dřeviny, Praha: Státní zemědělské nakladatelství 1985.
- HUNT, John D., Der malerische Garten: Gestaltung und Geschichte des europäischen Landschaftsgartens, Stuttgart: Ulmer 2004.
- KREJČÍŘÍK, Přemysl – NOVÁK, Zdeněk, Joseph Hardtmuth v zámeckém parku v Lednici, Praha: Národní zemědělské muzeum 2022.
- LANDAU, Paul – SCHNEIDER, Camillo – FOERSTER, Karl (Nachwort), Der deutsche Garten. Ein Jahrtausend Naturerleben, Berlin : Deutsche Buch-Gemeinschaft G.m.b.h. 1928.
- NOVÁK, Zdeněk – MACHEK, Jiří – ZÁMEČNÍK, Roman, Krajina pro chov a výcvik ceremoniálních kočárových koní v Kladrubech nad Labem = The Landscape for Breeding and Training Ceremonial Carriage Horses in Kladruhy nad Labem, Praha: Foibos Books 2021.
- NOVÁK, Zdeněk, Zahrada Evropy: osudy zahradního umění na Moravě pohledem 21. století, Praha: Národní zemědělské muzeum 2017.
- NOVÁK, Zdeněk, Předmluva, s. 11–14, in: KŘESADLOVÁ, Lenka – ZATLOUKAL, Ondřej, Průhonický park, Průhonice: Botanický ústav Akademie věd ČR 2017.
- NOVÁK, Zdeněk – ZÁMEČNÍK, Roman, Joseph Hardtmuth a krajinářská zahrada, Prameny a studie, 2020, 67, s. 43–98.
- NOVÁK, Zdeněk, Krajinářský, přírodně krajinářský, malířsko-krajinářský?, Zahrada – park – krajina: odborný časopis oboru sadovnictví a krajinářství, 2023, 2, s. 8–11.
- PETZOLD, Eduard C., Zur Farbenlehre der Landschaft, Jena: Friedrich Frommann 1853.
- PETZOLD, Eduard C. – PRELLER, Friedrich, Die Landschafts-Gärtneri, e. Handbuch für Gärtner, Architekten u. Freunde d. Gartenkunst. 2., verm. u. verb. Aufl., Leipzig: H. Haesel 1888.

- PÜCKLER-MUSKAU, Hermann von, Andeutungen über Landschaftsgärtnerei, verbunden mit der Beschreibung ihrer praktischen Anwendung in Muskau, Stuttgart: Hallberger'sche Verlagshandlung 1834.
- REPTON, Humphry, Sketches and Hints on Landscape Gardening, London: W. Bulmer and Co, 1794.
- ROLOFF, Andreas – BÄRTELS, Andreas, Flora der Gehölze. Bestimmung, Eigenschaften und Verwendung. Vierte, aktualisierte Auflage, Stuttgart: Ulmer 2014.
- ROLOFF, Andreas – BÄRTELS, Andreas, Flora der Gehölze: Bestimmung, Eigenschaften, Verwendung. Fünfte, aktualisierte Auflage, Stuttgart: Ulmer 2018.
- SCHINDELMEYER, Karl Robert, Description des principaux parcs et jardins de l'Europe: avec des remarques sur le jardinage et les plantations – Bildliche und beschreibende Darstellung der vorzüglichsten Natur und Kunstgärten in Europa: mit Bemerkungen über Gartenkunst und Anpflanzungen, III., Wien 1812.
- SCHNEIDER, Camillo Karl, Deutsche Gartengestaltung und Kunst Zeit und Streitfragen, Leipzig: Carl Scholtze (W. Junghans) 1904.
- SCHNEIDER, Camillo, Die Gartenanlagen Österreich-Ungarns in Wort und Bild, Heft 1, Wien: Dendrologische gesellschaft für Österreich-Ungarn 1909, Heft 2, Wien: Dendrologische gesellschaft für Österreich-Ungarn 1910.
- SCHOLZ, Jaromír, Sadovnická estetika 1., Praha: SPN 1955.
- SCHOLZ, Jaromír, Sadovnická estetika 2., Praha: SPN 1956.
- SILVA-TAROUCÁ, Ernst – SCHNEIDER, Camillo, Unsere Freiland-Laubgehölze, Wien – Leipzig: F. Tempsky 1913.
- SILVA-TAROUCÁ, Ernst – SCHNEIDER, Camillo, Unsere Freiland-Nadelhölzer. Anzucht, Pflege und Verwendung aller bekannten in Mitteleuropa im Freien kulturfähigen Nadelholzer, Wien: F. Tempsky 1913.
- SILVA-TAROUCÁ, Ernst – SCHNEIDER, Camillo, Unsere Freiland-Laubgehölze. Anzucht, Pflege und Verwendung aller Bekannten in Mitteleuropa im freien kulturfähigen Laubgehölze, Wien: Wien Leipzig, Hölder-Pichler-Tempsky 1922.
- SILVA-TAROUCÁ, Ernst – SCHNEIDER, Camillo, Unsere Freiland-Nadelhölzer. Anzucht, Pflege und Verwendung aller bekannten in Mitteleuropa im freien Kulturfähigen Nadelhölzer mit Einschluss von Ginkgo und Ephedra, Wien: Hölder-Pichler-Tempsky 1923.
- SILVA-TAROUCÁ, Arnošt, Průhonický park – přednáška proslovená Arnoštem Silva-Taroucou na valné hromadě Dendrologické společnosti v Praze dne 27. února 1926, Praha 1926.
- SILVA-TAROUCÁ, Arnošt Emanuel, Používání stromů a keřů v zahradách i parcích, Styl, 1933–1934, XIII. (XVIII.), s. 159–164.
- STEINOVÁ, Šárka, František Thomayer – život a dílo zahradního architekta, Praha: Národní zemědělské muzeum 2008.
- STEINOVÁ, Šárka – ZÁMEČNÍK, Roman – OTTOMANSKÁ, Stanislava, Zahradní umění první Československé republiky a její zahradníci, Praha: Národní zemědělské muzeum 2017.
- STIBRAL, Karel, O malebnu: Estetika přírody mezi zahradou a divočinou, Praha: Dokořán 2011.
- WITTLICH, Filip, Interpretace fotografie z hlediska obsažených obrazových informací: metodika maximalizace reálného využití informací poskytovaných historickým fotografickým materiálem jako solitérní památkou a v kontextu používaných databázových systémů evidence pro prohloubení určení a poznání zobrazeného v každodenní praxi při identifikaci osob, míst, ateliérů apod., Praha: Národní památkový ústav 2017.
- ŽÁK, Ladislav, Obytná krajina, Praha: S.V.U. Mánes 1947.

Internetové zdroje

UNESCO World Heritage Centre 1992–2023, Historic Centre of Prague, dostupné online: <<https://whc.unesco.org/en/list/616>> [9. 8. 2023].

UNESCO World Heritage Centre 1992–2023, Landscape for Breeding and Training of Ceremonial Carriage Horses at Kladruby nad Labem, dostupné online: <<https://whc.unesco.org/en/list/1589>> [9. 8. 2023].

MATERIÁLOVÁ STUDIE

Hájovna z Valašské Bystřice. K výchozím materiálům nové expozice bytu hajného a kanceláře polesného ve Valašském muzeu v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm

Gamekeeper's cottage in Valašská Bystřice. On the materials used to create a new exposition of forester's lodging and forest manager's office in the Wallachian Open Air Museum in Rožnov pod Radhoštěm

Petr Lidák

Abstrakt: V květnu 2023 zpřístupnilo Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, které patří pod Národní muzeum v přírodě, nový objekt hájovny s expozicí bytu hajného a kanceláří lesníků z 50. let 20. století. Původně stála v údolí Břucko ve Valašské Bystřici. V roce 1920 ji tam postavil rožnovský velkostatek, který zde zřídil centrum správy okolních lesů. Sloužila více než 90 let a jako nepoužívanou ji v roce 2018 muzeu darovaly Lesy České republiky (dále Lesy ČR). Hájovna je první velkou stavbou nového areálu Kolibiska, který představuje život a hospodaření v horských oblastech Beskyd. Realizaci expozice předcházely podrobný archivní a terénní výzkum, zaměřený nejen na zmapování historie stavby a jejích obyvatel, ale také zachycení podoby vnitřního vybavení domu. Současně se podařilo zdokumentovat, jak byl organizován systém lesního hospodářství v obci, včetně jednotlivých pracovních povinností hajných. Kromě toho probíhaly i cílené akvizice za účelem získat do sbírek muzea chybějící předměty, jimiž se vybavily interiérové expozice. Shromážděné materiály se staly podkladem k vytvoření expozice domácnosti hajného a kanceláře lesníků, která věrohodně a v mnoha drobných detailech pravdivě charakterizuje zvolené období.

Summary: In May 2023, the Wallachian Open Air Museum in Rožnov pod Radhoštěm, which is part of the National Museum, opened a new exhibit: a gamekeeper's cottage with gamekeeper's lodgings and foresters' office from the 1950s. The cottage was originally located in the Břucko valley in Valašská Bystřice. It was built there in 1920 by the Rožnov estate with the aim of locating there the management of surrounding forests. The cottage was in use for over 90 years. In 2018, it was no longer used, and the Forests of the Czech Republic donated it to the open-air museum. The gamekeeper's cottage is the first large building of a new museum section called Kolibiska, whose aim is to present life and typical occupations in the mountainous parts of the Beskyd Mountains. Realisation of the exposition was preceded by detailed archival and field research focused not only on mapping the history of the cottage and its inhabitants but also on the furnishings. At the same time, researchers learned much about the organisation of the system of forest management in the municipality, including job description of the gamekeepers and foresters. Aside from that, targeted acquisitions were undertaken with the purpose of adding to the museum's collections various missing items for furnishing the interior. The acquired materials were then used to create an exhibition of the gamekeeper's household and foresters' office, which authentically and in many even small details faithfully depicts the chosen historical period.

Klíčová slova: Národní muzeum v přírodě; Valašské muzeum v přírodě; expozice lesnictví; hájovna; hajný; lesní správa; bydlení; 50. léta 20. století.

Keywords: National Open Air Museum Wallachian Open Air Museum; forestry exposition; gamekeeper's cottage; gamekeeper; forest management; living quarters; 1950s.

Úvodem

Součástí nově vznikajícího areálu Kolibiska v Národním muzeu v přírodě – Valašském muzeu v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm se stala od května 2023 kromě tří drobných hospodářských staveb originální roubená hájovna čp. 220 z nedaleké obce Valašská Bystřice. Několik let nepoužívaný objekt v roce 2018 nabídl Valašskému muzeu v přírodě Lesy ČR. Následujícího roku byla stavební skupinou muzea provedena jeho demontáž. V letech 2021–2022 proběhla realizace stavby externí firmou. Do května 2023 se intenzivně pracovalo na realizaci expozice bytu hajného a kanceláře polesného s pracovním zázemím v podobě vybavené kůlny s náradím a dalšími exteriérovými prvky (zahradka, psí bouda, krmelec na okraji lesa). Jejím záměrem je představit návštěvníkům na konkrétním doloženém příkladu, kdo byl hajný, jak bydlel a jaké měl povinnosti v rámci už státem řízeného lesního hospodářství v 50. letech 20. století. Návštěvník po prohlídce hájovny vedené demonstrátorem získá představu o tom, že hajný nebyl jen myslivec, ale především hospodář, který pečoval o les od sběru semen lesních stromů přes jejich výsev a pěstování v lesních školkách, jeho výsadbu a zajištění lesních kultur, ochranu lesa až po těžbu lesa zralého.

Realizaci expozice předcházela archivní a terénní výzkum, zaměřený na zmapování historie stavby a jejích obyvatel, dokumentaci fungování systému lesního hospodářství v obci. Základní informace byly získány studiem materiálů v Zemském archivu v Opavě ve fondu Lesní závod Rožnov pod Radhoštěm, kde byly uloženy hospodářské knihy a hospodářské plány polesí Valašská Bystřice z let 1950–1959.¹ Fond Valašský lesní průmysl zase obsahoval soupisy zaměstnanců a inventáře polesí Valašská Bystřice z let 1950, 1951 a 1955, které se staly výchozím podkladem k tvorbě expozice kanceláře lesníků a přilehlé kůlny.² Doplnující historický přehled obyvatel hájovny a protější budovy polesí poskytly sčítací operáty z let 1880, 1890, 1900, 1910 a 1921 uložené ve Státním okresním archivu ve Vsetíně.³ Výsledky sčítání lidu z roku 1930 zpřístupnili pracovníci Národního archivu v Praze.⁴ Mladší historie ze 40. a 50. let 20. století byla rekonstruována na základě vzpomínek pamětníků. Bydlení rodičů v hájovně popsala Jindřiška Dolášová, dcera hajného Stančíka, který tam strávil více než 26 let.⁵ O tom, kdo působil na polesí Valašská Bystřice, jak byla správa organizována a jaké měli lesníci povinnosti, vypověděl hajný Antonín Jurča (* 1939) z Valašské Bystřice. Pochází z lesnické rodiny a na bystřickém polesí působil od roku 1961.⁶ Podstatné informace byly čerpány také z lesnického deníku Jaroslava Hyblera a jeho publikovaných vzpomínek,

1 Zemský archiv Opava, fond Lesní závod Rožnov pod Radhoštěm, inv. č. 70 – hospodářský plán lesa 1950–1959; inv. č. 33, Hospodářská kniha 1956–1960.

2 Zemský archiv Opava, fond Valašský lesní průmysl Rožnov pod Radhoštěm, k. č. 3, inv. č. 10.

3 Státní okresní archiv Vsetín (dále jen SOKA Vsetín), fond OÚ Valašské Meziříčí, inv. č. 489 – sčítací operáty Valašská Bystřice 1880, čp. 217, 220; inv. č. 584 – sčítací operáty Valašská Bystřice 1890, čp. 217, 220; inv. č. 683 – sčítací operáty Valašská Bystřice 1900, čp. 217 a 220; inv. č. 781a – sčítací operáty Valašská Bystřice 1910, čp. 217, 220; inv. č. N – sčítací operáty Valašská Bystřice 1921, čp. 217, 220.

4 Národní archiv Praha, Sčítací archy Valašská Bystřice z roku 1930, dům čp. 217 a čp. 220.

5 Jindřiška Dolášová (* 1940), Lipník nad Bečvou čp. 1392, dcera hajného F. Stančíka.

6 Antonín Jurča (* 1939), Valašská Bystřice čp. 621. Jako hajný působil na úseku Hluboký v letech 1961–1997.

1 Slavnostní otevření hájovny z Valašské Bystřice ve Valašském muzeu v přírodě 11. 5. 2023. Zdroj: Národní muzeum v přírodě-Valašské muzeum v přírodě, foto J. Kolář (2023).

vydaných soukromě pod titulem *Deník myslivce* v roce 1999. Lesník J. Hybler působil na Polesí Valašská Bystřice v letech 1952–1955 jako vedoucí pěstebního úseku.⁷ Z jeho pozůstalosti se podařilo muzejním pracovníkům získat nejen uvedenou kopii deníku, ale i několik trojrozměrných dokladů, které se pojí přímo s jeho působením ve Valašské Bystřici. Patří k nim trofej tetřeva na vyřezávané podložce, dvě dřevěné hole, lesnické mapy, obraz s loveckým zátiším, dobový časopis *Myslivost*, skleněný broušený pohár ze střeleckých závodů se zarámovaným diplomem a další drobnosti. V neposlední řadě před realizací expozice probíhaly cílené akvizice se záměrem zajistit do sbírek muzea vhodné dobové předměty jak k vybavení bytu, tak zejména kanceláře. Nutno dodat, že sbírkový fond Valašského muzea v přírodě sice obsahuje malou sbírku s označením Zbraň a myslivost,⁸ ale pro potřeby zařízení hájovny bylo zastoupení nedostačující, zcela chyběly např. lesnické uniformy, nejrůznější pomůcky, nářadí. Podařilo se to hlavně díky spolupráci dvou bývalých pedagogů Střední lesnické školy v Hranicích na Moravě – Vladimíra Šmída a Vladimíra Rolince, kteří poskytli množství lesnických předmětů a pomůcek. Ale spolupracovali i další, např. Jaroslav Gabzdil, bývalý pracovník Ústavu pro hospodářskou úpravu lesů Frýdek-Místek a především znalec historie lesnictví na Valašsku, nebo Jaroslav Hudzieczek, který daroval pomůcky užívané při taxaci lesa. Dále bylo nezbytné pořídit např. historický trezor typu „popelka“, nástěnný telefon či motorku zn. Jawa 250 – kývačku, bez níž by se lesník v terénu tehdy neobešel.

7 HYBLER, Jaroslav, *Lesnický deník*. Soukromý archiv rodiny J. Hyblera; HYBLER, Jaroslav, *Deník myslivce*, Rožnov pod Radhoštěm 1999.

8 Národní muzeum v přírodě – Valašské muzeum v přírodě, sbírka Zbraň a myslivost čítá kolem 170 ks sbírkových předmětů.

K historii hájovny čp. 220 a jejích obyvatel

Hájovnu nechali v roce 1920 postavit majitelé rožnovského velkostatku ve Valašské Bystřici, v místní části Břucko, kde zřídili centrum zdejší lesní správy. Rok výstavby dokládá dodnes zachovalá rytá datace na prkně v podhledu pod přesahem střechy nad hlavním vstupem. Místní obyvatelé i lesníci tuto lokalitu označují dosud jako revír.⁹ Od druhé poloviny 19. století tam stála dřevěná budova revíru čp. 217, v roce 1913 byla nahrazena zděným stavením spolu s chlévy a stodolou. Rožnovský velkostatek, pod který polesí Valašská Bystřice patřilo, vlastnila od roku 1912 až do zestátnění společnost Vítkovické horní a hutní těžířstvo. Jejím záměrem bylo zajistit lepší bytové podmínky zaměstnancům zdejší lesní správy, a tím i zkvalitnit organizaci celého polesí. Hájovnu se třemi bytovými jednotkami zbudovali na místě původní asi již značně zchátralé dřevěnice čp. 220 se zastavěnou plochou 1 ar 33 m², jak dokládá v pozemkové knize dochovaný situační plán stavby ze 4. prosince 1922.¹⁰

Modernější přízemní dřevostavba přijala původní číslo popisné 220, ale oproti dřívější malé chalupě značně zvětšila svůj půdorys na 9,6 × 17,7 m. Byla sroubená z tesaných trámů, založená na vyšší podezdívce, vyrovnávající mírně svažité terén, vyzděné ze dvou třetin z opracovaných pískovcových kvádrů. Horní třetinu tvořilo cihelné zdivo (na tři „šáry“), omítané, imitující podobu kamene. Valbovou střechu se dvěma vikýři na vstupní straně překrývala zprvu pálená nebo betonová taška, jak dokládá nejstarší fotografie stavby pořízená hajným Josefem Stančíkem kolem roku 1941. Patrně někdy začátkem 50. let došlo k výměně taškové krytiny za eternitové šablony s plechovými okapy a svody po celém obvodu. Tento stav dokumentuje fotografie pořízená lesníkem Jaroslavem Hyblerem v roce 1954. Na čelní západní straně domu se vstupem uprostřed se nacházela řada čtyř identických kastlových oken s několika ven otevíranými příčně dělenými křídly, doplněnými o horní ventilační tabule. Na jižní boční fasádě byla dvě menší dvoukřídlá okna. Plochu severní boční stěny přerušovaly jen dveře do samostatného bytu. V zadní fasádě orientované na východ do dvora bylo v levé polovině stavby pět malých oken, osvětlujících tři komory a chodbičku se schodištěm na půdu. Vpravo od zadního vchodu byla prořezána ještě dvě stejná okna jako na jižní boční stěně, osvětlující kuchyň a světnici.

Budovu hájovny členila zhruba v polovině délky průchozí síň, kam se vstupovalo po čtyřech kamenných schůdcích dvoukřídlými rámovými z části prosklenými dveřmi s nadsvětlíkem. Zadní jednokřídlé prosklené dveře, opět se světlíkem nahoře, vedly na dvůr. Prostor vpravo byl členěn na dva samostatné byty zahrnující vždy kuchyň a světnici – ložnici, což odpovídalo standardům té doby. Vlevo se nacházel třetí byt se samostatným bočním vstupem. Každá rodina měla k dispozici ještě skladovací komoru. Ty byly umístěny v zadní levé polovině domu. Společná půda se využívala jako sušárna semen lesních stromů, v zimě k sušení prádla i k odkládání dalších věcí.

9 Revír je termín označující lesní obvod přidělený jednomu vedení, jeho správcem je revírník. Po 2. světové válce se více rozšiřuje termín polesí a je uváděn i v oficiálních dokumentech. Vedoucím polesí je polesný.

10 Katastrální úřad pro Zlínský kraj, Katastrální pracoviště Valašské Meziříčí, Pozemková kniha Valašská Bystřice, č. d. 81/1923 – situační plán a výkaz ploch.

2 Nejstarší fotografie hájovny z Valašské Bystřice z roku 1941. Zdroj: Soukromý archiv rodiny F. Stančíka.

Vzadu na dvoře stávala dle situačního plánu z roku 1922 ještě přístavba se suchým záchodem, společným pro všechny tři byty. Později ve 50. letech po celkové rekonstrukci stavby, kdy došlo k zaslepení dvou oken zadní komory a prořezání velkého okna směrem do zahrady, na roh chalupy přistavěli dva suché záchodky s jímkou. Přímo proti zadnímu vstupu byl ve svahu zahloubený kamenný klenutý sklep na brambory.

Před chalupou na severní straně měly rodiny společnou zahrádku s plochou 1 ar 40 m², na protilehlé jižní straně byla louka o velikosti 28 arů 26 m² a kolem už jen les s rozlohou více než 228 ha. Hospodářské stavby u tohoto domu nebyly, nájemci využívali společný chlév, stojící spolu s revírní budovou naproti přes cestu. Patrně už ve 40. letech na obou rozích parcely postavili za domem dvě stejně velké kůlny rámové konstrukce pobité prkny s pultovou střechou. Skýtaly prostor nejen k uložení zásob dřeva na topení, ale z části byly obě uzpůsobeny jako kurník a králíkárna.

Prvními obyvateli nové hájovny se stala podle sčítání lidu z roku 1921 rodina Zajíčková, která předtím přebývala v dělnickém domku u protější budovy polesí čp. 217. Josef Zajíček je veden jako zemědělský dělník a kočí, pracující pro revírníka Jana Černocho. S manželkou vychovával čtyři dcery (* 1904 Marie, * 1906 Ludmila, * 1908 Antonie a * 1911 Anežka) a syna Josefa (* 1918).¹¹ O deset let později, v roce 1930, už kromě Zajíčků v hájovně bydlel zemědělský dělník a kočí Jan Basl (* 1889) ze Zašové. Od roku 1929 tam měl přidělený byt i hajný Rudolf Jurča (* 1902), původem z Horní Bečvy, s manželkou Marií (* 1907).¹²

11 SOKA Vsetín, fond OÚ Valašské Meziříčí, inv. č. N – sčítací operáty Valašská Bystřice 1921, čp. 217.

12 Národní archiv Praha, Sčítací archy Valašská Bystřice z roku 1930, dům čp. 220.

V letech 1942 až 1968 pravou část hájovny obývala rodina hajného Františka Stančíka. Díky vzpomínkám jeho dcery Jindřišky Dolášové (* 1940) se podařilo získat podrobný popis vybavení domácnosti, který umožnil zasadit interiér chalupy do období kolem poloviny 50. let 20. století. Zvolené době odpovídá i vnější podoba stavby po výměně oken a střechy v roce 1955. Spolu s nimi v zadní části domu bydlel ještě během 40. let 20. století lesní adjunkt a zároveň blízký příbuzný Vladimír Stančík. Po jeho odstěhování rodina Stančíkova dostala k užívání celou pravou polovinu domu. V levé části, ve které žil kočí Ferdinand Mlynka s manželkou a dcerou, je v muzejní situaci zařízena kancelář polesného a zbývající prostory slouží jako zázemí pro muzejní průvodce a demonstrátory doplněné o sociální zařízení pro personál muzea i návštěvníky.

Rodina hajného Františka Stančíka a jejich bydlení

V roce 1942 přidělila lesní správa rožnovského velkostatku služební byt na čp. 220 hajnému Františku Stančíkovi (1913–1990) z Valašské Bystřice, který tam žil s manželkou Jindřiškou, roz. Lušovjanovou (1919–2000), až do roku 1968, kdy se přestěhovali do domu po rodičích manželky na Búřov. Do důchodu odešel v roce 1971. Společně vychovávali dceru Jindřišku (* 1940) a syna Františka (1942–2017), jenž převzal po otci lesnickou profesi.

František Stančík byl zařazen nejprve jako hájenský čekatel, následně se stal hajným pro lesnický úsek Břucko. Byl pravou rukou polesného, který sídlil v domě naproti. Polesí Valašská Bystřice bylo v tom čase rozděleno na čtyři hájemství, kromě Břucka zde byl lesnický úsek Hluboký s hájovnou na Července, kterou spravoval již zmíněný hajný Rudolf Jurča, další úseky byly Hřívová a Tísňavy.

Jindřiška nejen vedla domácnost, ale od jara pomáhala v pěstební činnosti – v lesní školce, při výsadbě a ochraně lesních kultur, v létě sušila seno. Od roku 1955 pracovala v Rožnově pod Radhoštěm v travinářské stanici jako čistička travních semen, posléze až do odchodu do důchodu byla zaměstnána v rožnovské Tesle.

Jako hospodářské zázemí využívali Stančíkovi chlév naproti u zděné budovy polesí čp. 217, kde chovali krávu, prase a kozu. Králíky a slepice mívali přímo za domem v kůlně, která byla z části upravena na kurník s králíkárnou. Slepice neměly oplocený výběh, ale pobíhaly volně okolo chalupy. Nebylo divu, že si ve zdejším hejně nejednou vybrala liška svou kořist. Zaznamenána je příhoda z června 1955, kdy lišku prohánějící slepice zahнала až paní Stančíková s metlou v ruce. Liška se však nedala jen tak odradit a svou návštěvu ještě několikrát drze zopakovala, než ji za pár dní jako škodnou střelil hajný Stančík.¹³

V zahrádce společně se sousedy pěstovali zeleninu – mrkev, petržel, cibuli, hlávkový salát a zelí. Z květin si dcera manželů Stančíkových vzpomíná na astry a jiriny. Květinový záhon z trvalek býval dříve i před okny u cesty, ohrazený nízkým plotem z březového dřeva.

Jak už bylo zmíněno, rodina dostala k užívání nejprve kuchyň se světnicí v pravé přední části domu, spolu s jednou skladovací komorou v levém zadním traktu. Po

13 HYBLER, J., Deník myslivce, c. d., s. 69.

3 Hajný F. Stančík se svou motorkou zn. Jawa 250, 60. léta 20. století. Zdroj: Archiv rodiny F. Stančíka.

odstěhování lesního adjunkta získali Stančíkovi celou pravou polovinu hájovny spolu s další komorou a takto tam žili až do vystěhování v roce 1968. Během této doby došlo v domě k několika stavebním úpravám a modernizacím. Po druhé světové válce byla zavedena elektrina v rámci další etapy elektrifikace obce. V roce 1955 proběhla oprava celé budovy, kdy byla vyměněna původní náročně dělená okna za současná trojdílná kastlová na zeleno natřená. Někdy v průběhu 50. let byl zaveden i domácí vodovod samospádem z vlastní studně. Rozvod vody byl řešen nejprve jen plechovou výlevkou v síni a později byla voda rozvedena do obou kuchyní každého bytu.

Síň bývala původně jen obílená vápnem, po válce už ji nechali vymalovat malířskou hlinkou s dekorativními válečky. Malování celého bytu prováděl kamarád hajného Stančíka, starý mládenec Karlíček. Úprava podlahy odpovídala tehdejšímu zvyklostem, byla z hlazeného betonu, což umožňovalo její snadnou údržbu. Síň sloužila k odkládání nejrůznějších věcí na nástěnný věšák, převážně šatstva. Kromě oblečení hajného a dalších členů rodiny tam visíval i plátěný ruksak, nákupní tašky síťovky, klepač na koberce, vodítka na psa. Podél stěny vpravo vpředu stála dřevěná lavice, vedle ní bývala odložená máselnice a plechové smaltované kýbly na vodu. Hned za dveřmi se po léta dočasně skládaly bedny s pivem a další zboží určené pro koloniál na nedalekém vrchu Santově, který patří už do katastru sousední obce Malá Bystřice. Tam se pro špatně sjízdný terén nákladní auto již nedostalo. Zboží odložené v síni čekalo, dokud jej kočí Mlynka povozem s revírními koňmi nedopravil na místo. V zadní části síně u vstupu na dvůr stávala motorka Jawa 150. Později si hajný Stančík pořídil Jawu 250 – kývačku. Zadním vstupem mohl snadno vyjet na dvůr, kde už byl terén rovný, a vstupní schodiště tak nebylo překážkou.

Na stěně síně viselo jen několik srnčích trofejí, které upomínaly na skutečnost, že hajní se vždy věnovali myslivosti. Hajný Stančík však nepatřil mezi vášnivé lovce, ač vlastnil brokovnici i malorážku. Sice organizoval hony, občas střílel zajíce, tetřeva, ulovil škodnou, ale tzv. spárkatou srnčí zvěř měl velmi rád a příkladně se o ni v zimě staral. Trofeje v síni pocházely z uhynulých srnců. V rodině se vzpomíná, že si několik srnek ochočil natolik, že jedna z nich pojmenovaná Zuzana za ním v době jeho nemoci chodívala až do ložnice. Tato srnka patřila k osazenstvu hájovny a přilehlého revíru po několik let. Do dvora chodila hned, jak napadl sníh. Tam už pro ni byly připraveny vařené brambory, oves a chleba. Jen její srnčata se držela opodál.

Ze síně vpravo vedly dveře do **kuchyně**, nad nimiž visel svatý obrázek – domácí požehnaní s nápisem „Bůh žehnej tomu domu“. V levém rohu při vstupu stál modrý kachlový sporák s jednou troubou, vedle něj bedna se dřevem a dřevěná police s nádobím, překrytá barevným závěsem. Podél sporáku našla místo ještě dřevěná lavice a nízká stolička. Na plotně se stále ohřívala voda ve velkém plechovém hrnci. Prkennou podlahu překrývalo linoleum z papírové lepenky s barevným vzorem, jež se muselo pravidelně pastovat. Stěny zdobil jednobarevný plošný vzor vytvořený malířským dekoračním válečkem. Dcera Jindřiška vzpomínala na bílý dekorační váleček se vzorem třešni na žlutém podkladu. Kuchyňský nábytek si manželé pořídili po svatbě a odpovídal tehdy obvyklé sériově vyráběné sestavě, natírané lesklou olejovou barvou odstínu slonové kosti. Nejobjemnějším kusem byl kredenc, který stál proti dveřím. Do jeho skleníku ukládala hospodyně soubor lepšího porcelánu získaný od rodiny německého revírníka, která musela po válce opustit republiku. Měly tu své místo i sklenky od hořčice na běžné pití, kompotové misky a kalíšky na kořalku, vše po šesti kusech, zhotoveny z lisovaného skla, a sada čtvrtlitrových hrnků. Do skříňky pod skleníkem se dávaly silnostěnné talíře hluboké a plytké, různé misky a další nádoby. V zásuvce byly v drátěném košíku naskládány hliníkové příbory, lžice a lžičky. V další zásuvce byly uloženy dřevěné vařečky, kvedlačky, naběračky, struhadla a jiné nezbytné pomůcky k vaření. Ve spodní skříňce pak smaltované hrnce, na dvířkách zasunutě poklice. Ve vyšším policovém dílci z boku kredence už byly zásoby mouky a jiných sypkých potravin, které nemusely být skladovány v chladnu. Prostor na kredenci zaplnilo rádio značky Tesla, vedle něj stávala skleněná malovaná petrolejová lampa a dva mosazné svícny, používané ke svícení, než byla zavedena elektrina, poté v případě, že proud vypnuli. Za kredenc ke stěně se odkládalo žehlicí prkno, případně vál na těsto. Žehličku používala hospodyně nahřívací, později si pořídila elektrickou. Na stěně nade dveřmi do pokoje visely čtvercové skříňkové hodiny béžové barvy natáhané klíčkem.

Pod oknem bylo vyhrazeno místo pro stůl lubové konstrukce s jednou zásuvkou a čtyři rámové židle. Desku stolu pokrýval obvykle ubrus z povoskovaného plátna, v neděli a o svátcích jej překryl ubrus bílý damaškový. Někdy tam bývaly položené dobrodružné sešitové romány – rodokapsy, oblíbená četba hajného Stančíka. Podél stěny u dveří stával otoman se zvýšeným podhlavníkem, s barevným přehozem, sloužící hajnému k odpočinku během dne. Na stěně nad otomanem visel bílý kříž se stříbrným korpusem Krista.

Za dveřmi vlevo stával z počátku mycí stůl se dvěma plechovými dřezy. Stěnu nad ním zdobila modře vyšívaná dečka – kuchařka s veršíkem. Po zavedení vodovodu

4 Expozice kuchyně hájovny. Zdroj: Národní muzeum v přírodě – Valašské muzeum v přírodě, foto J. Kolář (2023).

v 50. letech mycí stůl nahradilo keramické bílé umyvadlo a kohoutek s přívodem vody. Nad něj zavěsili dřevěnou skříňku se zrcadlem – galerku, kam se ukládaly holicí a další hygienické potřeby. Vedle na stěně blíže sporáku byl připevněn dřevěný věšák s několika rozevíracími rameny na sušení ručníků a utěrek.

Na okně visela krátká bavlněná háčkovaná záclona s jemným vzorem navlečená na dřevěné lískové hůlce, zavěšené na dvou skobách. Sahala jen do horní třetiny okna. Spodní třetinu okenních křídel překrývaly záclonky řasené na dvojici hliníkových kolejniček, připevněných hřebíčky do rámu oken. Místnost osvětloval lustr o jedné žárovce s talířovitým bílým stínidlem se zvlněným okrajem.

Na vnější straně čelní fasády před trojkřídlymi okny byly zavěšeny dřevěné truhlíky natřené na zeleno, shodně s barvou okenních rámu, kde během letní sezony mívala hospodyně muškáty, od šedesátých let také petúnie a jiné letničky. Stejně truhlíky zdobily všechna čtyři čelní okna.

Z kuchyně se vcházelo do **obývacího pokoje**. Po nastěhování rodin sloužil zprvu jako ložnice. Proto zde měli svůj původní soubor nábytku čítající dvě šatní skříně, dvě postele a dva noční stolky. V rohu za dveřmi stála vysoká hnědá kachlová sloupová kamna, v zimě proutěný koš se dřevem. Až počátkem 50. let, kdy Stančíkovi získali celou pravou polovinu hájovny, zařídili tento pokoj jako obývací. Ponechali tam obě šatní skříně a prostor proti dveřím vpravo, kde stávaly postele s nočními stolky, nově doplnili pohovkou, dvěma křesly a konferenčním stolkem, který zdobila háčkovaná dečka s těžkým skleněným popelníkem. Aby se nepoškodilo čalounění, natáhli přes pohovku i křesla přehozy. Dřevěnou podlahu z části překryli obdélným zelenohnědým kobercem, tzv. buklákem. Právě v té době si hospodyně pořídila skříňový šicí stroj

5 Obývací pokoj hájovny. Zdroj: Národní muzeum v přírodě – Valašské muzeum v přírodě, foto J. Kolář (2023).

a postavila jej poblíž okna. Stěny zdobil plošný vzor vytvořený malířským dekoračním válečkem bílé barvy na béžovém podkladu. Nad pohovkou visela zarámovaná kresba krajiny se stromy. Na oknech byly na hliníkových tyčích pověšeny háčkované záclony s jemným vzorem, dlouhé jen po parapet, na bocích doplněné o látkové závěsy s drobnými květy. Lustr zavěšený pod stropem uprostřed místnosti měl několik žárovek, krytých bílými stínidly s malovanými kvítky a zvlněným spodním okrajem.

Děti spávaly s rodiči, a až byly starší, nocovaly na otomanu v ložnici a pohovce v obývacím pokoji. Hraček nikdy moc neměly, jen několik dřevěných, které podomácky vyráběl jejich strýc Josef Stančík. Informátorka vzpomínala na kolébku s hadrovou panenkou, dřevěné kladívko, hrabky na seno a židličku se stolečkem.

Z obývacího pokoje vedly dveře do **ložnice**. Za dveřmi stála opět vysoká hnědá sloupová kachlová kamna. Proti nim byly úzké dveře spojující tuto světnici s kuchyní a okno směřující do dvora. Po stavebních úpravách v 50. letech nechali Stančíkovi dveře i okno zaslepit a ložnici vybavili novým souborem fládrotaného světlehnědého nábytku s výraznou kresbou let dřeva. Komplet zahrnoval manželskou dvojpostel, kde každé lůžko bylo vybaveno drátěným roštem a trojicí šitých matrací. Z obou stran v hlavách postele stály skříňkové noční stolky s poličkou, opatřené lampičkami, postavenými na ozdobných háčkovaných dečkách. Šatní trojdílná skříň s policovým prádelníkem stála u stěny za kamny a dvoudílný šatník podél příčky mezi oběma pokoji. Sestavu ložnice dotvářela toaletka se zrcadlem umístěná v pravém rohu. Podoba ložnice už sériové výroby odpovídala tehdejší dobové módě. Fládrotaný lakovaný povrch nábytku z měkkého dřeva imitoval dražší dřevěnou dýhu. Vnější hrany dveří u skříní i stolků byly zaoblené, úchytky na dvířkách umělohmotné, klíčové štítky

6 Expozice hájovny – ložnice. Zdroj: Národní muzeum v přírodě – Valašské muzeum v přírodě, foto J. Kolář (2023).

plechové kulaté. Na výrobu tohoto nábytku se od 50. let specializovalo družstvo Bezkyd v Novém Hrozenkově, které tyto soubory produkovalo ve velkém v několika odlišných podobách.

Nad dvojpostelí, která byla umístěna naproti dveřím směrem na východ, visel oblíbený barvotisk Panny Marie s Ježíškem zasklený v oválném dřevěném rámu. Stěny opět zdobil plošný dekorativní vzor laděný do starorůžové barvy, nad postelí doplněný o malbu růží přes papírovou šablonu. Peřiny a polštáře povlékali do cích s jemným proužkem, na svátky užívali bílé damaškové povlaky. Postele se denně zastýlaly a kryly přehozem s trásněmi po delších stranách. Střed zastlané postele pak zdobila do šatů oblečená sedící celuloidová panenka. Na skříně se většinou nic neodkládalo, aby se lépe mohl utírat prach. V nohách dvojpostele stával ještě oman se zvýšeným podhlavníkem na spaní, před ním a v obou uličkách byly nataženy užší koberce – běhouny. Na okně, stejně jako v obývacím pokoji, visela háčkovaná záclona s jemným vzorem na hliníkové garnýži s květovanými závěsy po stranách. Místnost osvětloval lustr se stínidlem a s jednou žárovkou.

Skladovací komory se nacházely v zadní levé části domu. Manželé Stančíkovi užívali dvě, kam odkládali, co bylo potřeba uchovat v chladnu. Od 50. let ukládali část zásob a další domácí náčiní také do zadní místnosti vpravo, která sloužila původně jako kuchyně. Zůstal tam vyzděný sporák s funkční pecí, kterou hospodyně jednou týdně roztápěla a pekla v ní chleba. Proto zde stála i díže na těsto s kopístem a další větší nádoby – hrnec na vyvařování prádla, plechové kýble. Sem odložili i mycí stůl z kuchyně po zavedení vodovodu. Podél jedné stěny stával stůl na zkřížených nohách a dřevěný regál na zavařeniny – ovocné kompoty a marmelády, masové konzervy,

hrnce se sádlem, slaměné ošatky na chlebové těsto, ošatka s vajíčky, v policích nechyběly přišroubované ruční mlýnky na maso, mák a strouhanku. Pod regálem na zemi stály demižony, plechový zavařovací hrnec s teploměrem, láhve s malinovou šťávou i kořalkou. Opřené o stěnu byly dřevěné necky na praní a také plechová vana na pravidelnou sobotní koupel dětí a dospělých. Stála tam i dřevěná bedna na šrot a zrní pro slepice, v rohu pak bečka s kyselým zelím.

Lesní správa poleší Valašská Bystřice od poloviny 19. století do roku 1960

Poleší Valašská Bystřice bylo součástí rožnovského panství, později velkostatku Rožnov. Organizačně příslušelo pod panství Rožnov-Krásno, které vlastnili od poloviny 16. století Žerotínové. Až v roce 1815 prodala Josefa z Fürstenbergu, dcera posledního hraběte Ludvíka ze Žerotína, celé alodní panství Rožnov-Krásno za 850 000 zlatých hraběti Františku Josefovi Kinskému z Vchynic a Tetova. Rod Kinských byl jeho majitelem až do roku 1898, kdy rožnovskou část panství odprodal Rudolf hrabě Kinský baronu Arminu Popperovi z Podhradí za 7 200 000 korun, roční deputát 600 m³ dřeva a 60 000 ročního důchodu.¹⁴ Popper koupil velkostatek na dluh a domníval se, že podle desetiletého těžebního plánu své závazky brzy splatí. I proto zřizoval nové parní pily a snažil se vytěžít co nejvíce lesů, aby měl na splátky. Jak uvedl spisovatel a kronikář Čeněk Kramoliš v Rožnovském okrese v roce 1907: „... poráží rozsáhlé lesy panství Rožnovského a statisíce kmenů ročně dílem rozřeže na svých pilách, dílem odváží do Ratibořa do továrny na celuloid, s níž smlouvu učinil. Pěkné lesy toho kraje brzy zaniknou.“¹⁵ Ani zisky z rozsáhlé těžby dřeva však nestačily ke splácení jeho dluhů, navíc přišla odbytová krize, a proto byl nucen velkostatek v roce 1910 prodat. V dražbě jej získala vídeňská společnost pro výrobu celulózy, ale ani ta velkostatek dlouho neudržela. V roce 1912 majetek odkoupilo Vítkovické horní a hutní těžiřstvo. Jednalo se o společnost řízenou finančníky barony barony Wilhelmem a Davidem Guttmany a baronem Anselmem Salomonem Rotschildem.¹⁶ Noví majitelé začali postupně zavádět intenzivní a cílevědomé smrkové hospodářství, s produkcí kvalitního užitkového jehličnatého dřeva pro potřebu vlastních průmyslových podniků, dolů a železáren. Ekonomickým cílem hospodaření bylo maximálně zúročit lesní kapitál. Obnova lesa byla prováděna kombinovaným způsobem výsadbou sazenic a využíváním přirozené obnovy. Velkou pozornost věnovali pěstební péči o lesní porosty s pravidelnými prořezávkami a probírkami.

Lesní hospodářství bylo řízeno z lesního úřadu v Rožnově pod Radhoštěm a příslušelo pod ředitelství rožnovského velkostatku. Organizačně spravovalo sedm revírů – Horní Bečva, Dolní Bečva, Zašová, Prostřední Bečva, Velká – Valašská Bystřice, Rožnov a Hradisko. V čele stál lesní rada Ludwig Schwetz (* 1852), ústředním ředitelem byl Kuntscher a lesmistr Stodola. Správcem velkostatku v Rožnově byl Hugo

14 TUREK, Adolf, Archivní fond alodního velkostatku Valašské Meziříčí, Rožnov a Krásno, Valašsko, 1967, 11, s. 83.

15 KRAMOLIŠ, Čeněk, Rožnovský okres, Brno 1907, s. 92.

16 TUREK, A., Archivní fond alodního velkostatku Valašské Meziříčí, c. d., s. 83.

Kress, který měl na starost účetnictví, stavby, přejímky, kontroly a byl zástupcem vedoucího velkostatku. K dispozici měl adjunkta Dresslera, zodpovědného za evidenci materiálu a zásob, lesnický operát, který byl zároveň revírníkem v Hradisku. Dále mohl využívat kancelářského sluhu a pár služebních koní.

Revírníci jednotlivých sedmi revírů v roce 1912 obhospodařovali 4–10 ha deputát-ních pozemků, mívali k chovu 1–3 kusy dobytka, vlastnili pár koní a k tomu jim příslušel deputát 36–48 prostorových metrů paliva, bezplatná lékařská péče a bezplatné léky. Jejich daně byly hrazeny z renty velkostatku. Roční plat revírníka se pohyboval mezi 2150 a 1560 korunami. Na revírech rožnovského velkostatku působilo v té době 31 hajných, z nichž 15 bydlelo v režijních hájenkách a 16 ve vlastních domech ve svých okrscích. Pobírali roční mzdu od 396 do 523 korun. Užívali tři měřice pozemků, volnou bezplatnou pastvu pro tři kusy hovězího dobytka a jako deputát dostávali 24 prostorových metrů tvrdého a měkkého palivového dřeva.¹⁷

Jak už bylo zmíněno, správa polesí Valašská Bystřice sídlila od druhé poloviny 19. století na Hajdůškách v údolí Břucko nejprve v dřevěnici čp. 217. Po roce 1913 byla postavena zděná budova s bytem a kanceláří revírníka – polesného. V její blízkosti stál ještě chlév pro pár koní a několik krav a také stodola k uskladnění zásob. Podle tradice byly ve štítu této budovy zavěšeny jelení parohy, které byly vždy symbolem lesního úřadu. Naproti přes silnici nechal rožnovský velkostatek postavit v roce 1920 roubenou hájovnu, o níž už bylo podrobně pojednáno.

Revírníkem byl v letech 1909–1937 Jan Černoch z Mořkova. Po něm tuto funkci v letech 1938–1945 zastával Němec Josef Heinelt. Ten byl mezi obyvateli Bystřice oblíbený, neboť během druhé světové války se snažil zaměstnávat místní muže při stavbě lesních cest a na práci v lese. Tím je zachránil před nuceným narukováním do Říše. Po něm až do roku 1952 byl vedoucím Jaroslav Haas. Za něj došlo k zásadním organizačním změnám. Vítkovické horní a hutní těžířstvo vlastnilo velkostatek až do ledna 1949, kdy na základě 1. pozemkové reformy § 2 přídělového zákona převzaly celý majetek Československé státní lesy. Změnila se proto i dosavadní organizace správy zdejších lesů, také místo označení revír se začal používat termín polesí. Polesí Valašská Bystřice se stalo součástí nově vzniklého Lesního závodu Rožnov pod Radhoštěm. K 1. lednu 1952 došlo k další reorganizaci tohoto závodu, kdy se vydělila zvlášť složka pěstební a těžební. I na polesí Valašská Bystřice vzniklo středisko pěstební, jehož vedoucím se stal lesní inženýr Jaroslav Hybler, který organizačně spadal pod Správu lesního hospodářství Velké Karlovice. Nově vytvořené těžební středisko vedl Miroslav Vaculík. Ten příslušel pod Valašský lesní průmysl, podnikové ředitelství Rožnov pod Radhoštěm. I tento stav trval jen do konce roku 1955. K 1. lednu 1956 došlo opět ke sloučení pěstebního a těžebního střediska. Vedoucím polesí Valašská Bystřice se stal Miroslav Vaculík, inženýr Hybler byl jmenován do funkce provozního inspektora a přešel do Rožnova pod Radhoštěm, kde vznikl opět Lesní závod Rožnov.

17 GABZDIL, Jaroslav. Nástin historie lesů a lesního hospodaření na Rožnovském velkostatku do roku 1912, in: Komplexní lesnický a ekonomický audit, ověřovací analytické studie v lesním hospodářství a problematika chovu zvěře a myslivosti v ČR z hlediska správy, organizace a ekonomiky. Sborník referátů ze semináře s mezinárodní účastí, Rožnov pod Radhoštěm 29. 4. – 30. 4. 2014, Česká zemědělská univerzita v Praze: Fakulta lesnická a dřevařská 2014, s. 9.

7 Vedoucí polesí Valašská Bystřice Jaroslav Hybler, 1954. Zdroj: Archiv rodiny J. Hyblera.

Na základě nového krajského uspořádání přešel Lesní závod Rožnov pod Radhoštěm k 1. lednu 1960 organizačně pod Severomoravské státní lesy Krnov a polesným se do roku 1969 stal Josef Zeman.

Polesí Valašská Bystřice, které zaujímal v roce 1951 plochu kolem 1292 ha, bylo rozděleno na čtyři menší lesní celky – tzv. hájemství. Kromě Břucka s hajným Františkem Stančíkem tam patřily úseky Hluboký, Tisňavy a Hřívová, samostatně spravované hajnými. V Hlubokém stávala hájenka na Července čp. 194, kde je hajný doložen už ve sčítacím operátu z roku 1880.¹⁸ Roubená hájovna z roku 1923 byla postavena rovněž rožnovským velkostatkem na místě původní dřevěnice. V letech 1930–1960 tam bydlel hajný Rudolf Jurča s manželkou a třemi dětmi. Po něm tam do roku 1971 žil jeho syn Antonín Jurča (* 1939), rovněž vyškolený hajný. V Hřívové stávala hájenka čp. 106, kde je hajný doložen už v roce 1890.¹⁹ Do roku 1946 zde sloužil hajný Josef Kubiš, po něm Ladislav Marák, který tam bydlel do roku 1965. V Tisňavách byl hajným Josef Andrys, jehož v roce 1945 zastřelili partyzáni, po něm tam sloužil hajný Petr Kelnar. Na polesí působil ještě starý hajný Josef Zajíček. Ten se svou rodinou jako první obýval hájovnu čp. 220.

Kancelář lesníků se nacházela v budově polesí čp. 217. Místnost sloužila hlavně vedoucímu polesí – polesnému, ale svůj pracovní stůl a židli zde měl i technik polesí.

18 V té době tam působil hajný František Halamíček z obce Malá Lhota (* 1822), viz Státní okresní archiv Vsetín, fond OÚ Valašské Meziříčí, inv. č. 489 – sčítací operáty Valašská Bystřice 1880, čp. 194.

19 V té době tam působil jako hajný Valentin Kulišťák (* 1853), viz Státní okresní archiv Vsetín, fond OÚ Valašské Meziříčí, inv. č. 584 – sčítací operáty Valašská Bystřice 1890, čp. 106.

8 Expozice kanceláře polesí. Zdroj: Národní muzeum v přírodě – Valašské muzeum v přírodě, foto J. Kolář (2023).

Ten v případě potřeby polesného zastupoval. K poradám se tam pravidelně scházeli všichni čtyři hajní z celého polesí. Kromě litinových kamen v rohu pracovny podle dochovaných inventářů z 50. let a výpovědi hajného A. Jurčí tam stály tři pracovní stoly, roletová skříňka na dokumenty a větší železný trezor, kde se uschovávaly důležité písemnosti a peníze za prodané dřevo či k výplatám zaměstnanců. Nad stolem polesného visela mapa polesí, vydaná zařizovací kanceláří Lesprojekt Frýdek-Místek v roce 1952, byla zde i polička s lesnickými knihami a příručkami. Kromě běžných kancelářských potřeb vzpomeňme psací stroj a mechanickou kalkulačku, zn. Mira, Christenův a Faustmannův výškoměr k určování výšky stromů, vytyčky – trasírky, které sloužily hlavně k vyměřování a trasování lesních cest a vodotečí či drobných lesních staveb. S pomocí měřicího přístroje – teodolitu – se s nimi orientačně vyměřovala plocha ve skutečnosti určená např. k zalesnění či k těžbě. Dále tam byly průměrky k měření kmenů nebo i tzv. polární planimetr, přístroj, jímž se určuje plocha porostů z mapy. Nezbytné byly také hmotové tabulky k vypočítávání kubického objemu stromů stojících i ležících – vytěžené dřevní hmoty.²⁰

Spojení polesí s hájovny umožňovalo jednoduché telefonické vedení, zřízené pravděpodobně po první světové válce. Kromě rozvodů dvou drátů na dřevěných sloupech měli v každé hájovně nástěnný dřevěný telefonní přístroj s klikou a sluchátkem. Z revíru čp. 217 bylo spojení jen na ústředí do Rožnova pod Radhoštěm a na

²⁰ Srov. Zemský archiv Opava (dále jen ZA Opava), fond Valašský lesní průmysl Rožnov pod Radhoštěm, inv. č. 8, k. č. 1, ZA Opava, fond Valašský lesní průmysl Rožnov pod Radhoštěm, inv. č. 10, k. č. 2 a 3.

hájovnu Červenka čp. 194. Z Červenky se dovolali na Hřívovou a odtud pak na Tísňavy. Často poruchové vedení sloužilo až do 60. let 20. století, kdy bylo nahrazeno vysílačkami. Hajní museli vedení pravidelně kontrolovat a dráty udržovat v pořádku, jakákoliv spadlá větev znamenala přerušení spojení. Tento telefonní přístroj tak tvořil nezbytnou součást vybavení kanceláře i všech tří hájoven.

Pracovní povinnosti hajných

Správa lesního hospodářství zaujímalu několik oblastí zásadních činností, jež tvořily pracovní náplň hajných, kteří za jejich plnění zodpovídali vedoucímu polesí. Patřily k nim:

- sběr semen, pěstování semenáčků a práce v lesní školce, zalesňování a zajištění vysazených kultur, podpora přirozeného zmlazení a pěstování lesa
- ochrana lesa proti biotickým a abiotickým činitelům, protipožární prevence
- těžba dřeva, jeho přibližování a odvoz
- myslivost
- drobná zemědělská výroba
- běžná údržba lesních cest, staveb a vodních toků

Za svěřené lesnické úseky nesl každý hajný plnou zodpovědnost. Nezbytnou součástí jeho pracovního vybavení kromě charakteristické zelené uniformy tvořila kožená brašna, v níž nosil podle sdělení hajného Jurči složenou mapu polesí, či přímo svého lesního úseku, obvykle podlepenou plátnem, dále kubírovací hmotové tabulky, deník lesníka, blok úkolového listu k evidenci práce lesních dělníků, odvozní blok, číselník k evidenci dřeva a často také črták. Tímto jednoduchým nástrojem v podobě zavíracího dutého dlátka se křížem označil každý kmen stromu určený ke skácení. Vyznačovalo se rovněž barvou, kterou míval v plechovce s drátěným uchem spolu s podomácku vyrobeným štětcem z dřevěné násady nastavené kouskem hadru. Dále nosíval v brašně číslovací kladívka, častěji však modernější kotoučovou číslovačku zn. Göhller, kterou se na čelo skáceného stromu či výřezu černou barvou narazila délka kmene, průměr a kubatura. Vzhledem k tomu, že hajný měl v lese práci často na celý den, nechyběla v jeho brašně svačina. Někdy chodíval hajný i s průměrkou. Ty dřevěné sloužily k svěřování lesa nastojato, tzv. taxaci. Provádělo se jednou za deset let, kdy se průměrkou v prsní výšce (130 cm) měřil průměr kmene každého stromu ve stanovené ploše. Následně se změřila pomocí výškoměru jeho výška a podle tabulek se vypočítal obsah zásoby dřevní hmoty v daném lesním porostu nebo jeho části (porostní skupině). To byl jeden z údajů, podle něhož se stanovoval lesní hospodářský plán na příští desetiletí. Železné průměrky umožňovaly přesnější měření. S jejich pomocí se měřily průměry pokácených stromů či jejich nařezaných částí (výřezů) a zase s využitím kubírovacích tabulek se vyčíslily kubické objemy vytěžené dřevní hmoty, složené na skládkách. Hajný prováděl kontrolní měření jednak pro podklady výplat lesních dělníků a také pro správné předání odvozního lístku pro přepravu dřeva.

K zajištění uvedených pracovních úseků měl hajný jemu podřízené stálé i sezonní dělníky a povozníky. Podle záznamů v roce 1956 pracovalo na revíru Valašská Bystřice 18 stálých dělníků, z nichž dva byli kočí, ostatní byli zařazeni jako dřevorubci. Sezonních dřevorubců v tomto roce najímali pět. Dopravu dřeva koňmi zajišťovalo 22 povozníků, z nichž dvanáct mělo jednoho koně, ostatní disponovali párem koní.²¹ V lesnictví pracovaly i ženy, zvláště zajišťovaly činnosti spojené s prací v lesních školkách.

Na správním území polesí Valašská Bystřice byly čtyři lesní školky – Mateřačka, Bukeryše, Hřívová a Šerhovně. Pěstování lesa se výrazně věnoval už zmíněný lesník Jaroslav Hybler. Práce ve školkách obnášely přípravu půdy, vytvoření záhonů, vysévání semen, okopávání, pletí sazenic a následné školkování, kdy se jedno či dvouleté semenáčky přesazovaly na záhony, aby měly dostatek půdy i prostoru k vytvoření kvalitní sazenice. Hybler zavedl v Bystřici výrobu kompostů z lesního humusu, bukového listí a chlévské mrvy, proložené ještě vápnem, ale zavedl i další zlepšení. S využitím kompostů, umělých hnojiv a zeleného hnojení zarytím vikve a pelušky byly půdě vráceny chybějící potřebné živiny. Vysévala se semena smrku, jedle, borovice a modřínu, z listnáčů hlavně javor, olše, jilm a třešeň ptáčnice. Semena se získávala převážně vlastním sběrem, jen v uznaných porostech nebo na tzv. geneticky uznaných stromech, které jsou dobře rostlé, plodící a zdárně prospívající. Zvláště náročné bylo získávání semen smrku a jedle. Prováděli to jen školení trhači, kteří byli vybaveni tzv. trhačskou soupravou. Tvoří ji kovové stupačky, ochranný kožený pás a kožené nátepníky, tzv. kamaše, chránící ruce i nohy. Lezení až do koruny jehličnanů bylo náročné a nebezpečné. Aby nemuseli vyšplhat na každý strom zvláště, často rozhoupali korunu stromu a přeskočili do vrcholu vedlejšího stromu. Tento způsob byl velmi nebezpečný a navíc zakázaný. Otrhané šišky se házely dolů s větvemi, nebo se spouštěly v trhačském vaku, poté sbíraly do pytlů a následně odvážely k sušení. Tímto způsobem sbírali šišky hajný František Stančík i lesník Antonín Jurča se svým bratrem, také lesníkem, naposledy v 60. letech. Šišky se sušily na půdě hájovny, později v podstřeší zděné garáže v její blízkosti, kterou nechal v roce 1959 postavit pozdější vedoucí polesí Josef Zeman pro garážování nákladní Prahy V3S. Po vyschnutí vyklepávaly ženy semena ze šišek na plachty. Při této práci často pomáhaly děti.

Obnova lesů se prováděla dle lesního hospodářského plánu (LHP) buď pomocí přirozeného zmlazení dřevin, nebo tzv. umělou obnovou – výsadbou vypěstovaných sazenic z lesní školky. Zalesňování probíhalo na jaře i na podzim. Používal se k tomu šterbinový sazeč, obvykle postačila jen motyka, to záleželo na druhu vysazované dřeviny. I poté bylo nutné věnovat sazenicím péči pravidelným vyžínáním buřeně – bujně vyrostlé směsi náletových dřevin, maliníku, ostružiníku, spolu s plevelnými travinami. Tuto práci prováděly opět hlavně ženy se srpy či kosami.

Těžba dřeva (tehdy jako soubor prací pokácení, odvětvení, odkornění a vymani-pulování, rozměření a přeřezání stromu u pařezu na jednotlivé spotřební sortimenty) se rovněž prováděla podle hospodářského plánu, stanoveného na deset let, v našem případě na léta 1950–1959. Plán určoval tzv. předmýtní úmyslnou těžbu, tedy výchovnou za účelem dosažení vyšší kvality lesa, v porostech středního stáří kolem 40–60 let, a tzv. mýtní úmyslnou těžbu ve věku nad 80 let. Celková roční těžba v polovině 50. let

21 ZA Opava, fond Valašský lesní průmysl Rožnov pod Radhoštěm, inv. č. 10, k. č. 3.

činila na lesnickém úseku (hájenském úseku) Valašská Bystřice 618 plnometrů dřeva (metrů krychlových tzv. hroubí v kůře nadzemní části dřevní hmoty od 7 cm průměru výše).²² Každou těžbu musel hajný předem vyznačit. Buď se barvou udělala na kmen značka, nebo se vyryl křížek už zmíněným črtákem. Rozlišovala se kulatina stavební, pilařská, tyčovina, dřevo na vlákninu a palivové dříví. Sezonní záležitostí byla produkce jehličnatého klestu pro dušičkové vazby a vánočních stromků z prořezávek mladých kultur do 20 let. S těžbou dřeva souviselo také získávání kůry na tříslo.

Dřevo káceli dřevorubci téměř výhradně ručně pomocí seker, dvoumužných pil břichatek a dalšího pomocného náradí. V roce 1955 byla v inventáři polesí vedena pouze jedna benzinová dvoumužná motorová pila MP 50, vyráběná v českobudějovickém závodě národního podniku Motor Union, závod Kaplice.

Pokácené kmene (výřezy) pak bylo nezbytné označit a vše pečlivě zapsat do tzv. číselníku, kde se evidoval příjem veškeré dřevní hmoty. Prováděl to hajný. Na čelní plochu silnějšího dolního konce kmene se číslovačkou černou barvou vyrazilo pořadové číslo kusu, číslo lesnického úseku a také značka polesí. Následně se pod pořadové číslo obvykle modrou lesnickou křídou popsaly rozměry klády. První číslo značilo délku v metrech, druhé za lomítkem znamenalo střední průměr klády v centimetrech. Tento údaj se zjistil pomocí železné průměrky.

100 16/34

Podobně se očíslovala každá hranice uloženého palivového dřeva. To se obvykle řezalo na metry a polena se ukládala do výšky jednoho metru. Vznikl tzv. prostorový metr – prm. Tam se číslo vyrazilo, obvyčejně uprostřed hranice. Evidenci vyrobené dřevní hmoty pak hajný odevzdával v kopii na polesí při tzv. měsíční uzávěrci.

Klády stahovali povozníci koňmi a následně nakládali na těžké kládové vozy, později pomocí hydraulické ruky či navijáku na odvozní soupravy k další přepravě a zpracování na pilách.

Ochrana lesa se prováděla pomocí různých lesnických opatření, proti biotickým škůdcům a abiotickým činitelům. Jedním z významných hmyzích škůdců je kůrovec – lýkožrout smrkový, který pokud se přemnoží, likviduje smrkové lesy. Výskyt se kontroloval pomocí číslovaných lapáků (nakácených pastí v podobě kmene přikrytého větvemi), ale hlavně včasným zpracováním napadených stromů. Z dalších hmyzích škůdců byla hojná korovnice jedlová či korohlod jedlový. Součástí ochrany lesa byla a jsou stále opatření proti okusu, loupání a ohryzu zvěří. Problémem byla již zmíněná buřeň, a to nejen v nově založených porostech, ale i v řídkých lesích, kde se jí dostávalo hodně světla.

Samostatnou kapitolou ochrany a pěstování lesa jsou lesnická opatření jako prevence proti účinkům větru či těžkého mokrého sněhu a námrazy. I přes prováděné zásahy však lesníci často čelili následkům větrných a sněhových polomů.

22 Srov. ZA Opava, fond Lesní závod Rožnov pod Radhoštěm, inv. č. 70 – Hospodářský plán lesa 1950–1959.

9 Odvoz vytěženého dřeva z Valašské Bystřice, 1943. Zdroj: Archiv rodiny F. Stančíka.

Hajní zajišťovali také údržbu lesních cest, drobných účelových staveb a vodotečí, která spočívala především v pravidelném čištění zanesených svodnic a údržbě krajnic. Po provedené těžbě se obvykle čistila koryta potoků. Součástí pracovní náplně hajných byla i drobná zemědělská výroba – hospodaření na polích, pěstování ovsu pro koně, sušení sena pro dobytek a lesní zvěř.

Poslední, ale důležitou složku činnosti hajných tvořila **myslivost**, péče o zvěř a lov. Na polesí Valašská Bystřice se v 50. letech podle záznamů J. Hyblera vyskytovali hlavně zajáci, bažanti, tetřevi, jeřábci a zvěř srnčí. Ojediněle se objevili jeleni a uměle vysazený muflon. Rovněž divočák, který působil škody na polích. Ze škodné se nejvíce vyskytovali liška, jezevec, tchoř, vzácně i kuna. Z pernaté zvěře to byli jestřáb, krahujec, káně a ostatní drobní škůdci. Za největší škodnou považoval lesník J. Hybler toulavé psy, kteří plnili první místa v jeho záznamech o odstřelu. Ani tento úlovek však nepřišel nazmar, jak uvedl v deníku, na psí pečince si pochutnával ne jeden místní hospodář, který rozhodně bídu o maso neměl.²³

V zimě zvěř hajní museli přikrmovat, v Bystřici sušili kromě sena i drobnou bílou jetelinu a připravovali dostatek letniny ořezáváním větví listnatých stromů a maliníku. Sbírali a sušili kaštiny, žaludy i jeřabiny. Zřizovaly se krmelce klasického kozlíkového tvaru s jeslemi na seno a žlabem pro jadrné krmivo. U krmelců bývaly i zásobníky s kamennou solí, tzv. lizy, buď na kůlech, nebo přímo ve vydlabaných pařezech. Vedoucí polesí s hajnými organizoval sezonní lovy a hony na drobnou zvěř. Ty v místní honitbě bývaly zpočátku skromné, střílelo se při nich kolem třiceti zajíců,

23 HYBLER, J., Lesnický deník, c. d., s. 47.

10 Setkání lesníků u hájovny před honem, 1954. Zdroj: Archiv rodiny J. Hyblera.

pár bažantů a vždy také liška. Postupně se stávaly velkou společenskou událostí, jíž se účastnili pracovníci karlovičské lesní správy, Lesprojektu i Okresního národního výboru.

Podobné škody jako psi způsobovala liška, která mimo drobnou zvěř loví i mladá srnčata, ale troufne si také na slepice u chalup. Příhoda s liškou u hájovny byla už zmíněna a sami místní občas hajným spílali: „*Psa u budy střílat, to ja, ale lišku, teho žebráka zrzavého, co nám na kury lozí, teho nestřílá!*“²⁴ V průměru bylo ročně odstřeleno na polesí deset lišek.

Z pernaté zvěře nejvíce škodil jestřáb. Tyto dravce se podařilo eliminovat pomocí výra Čakoly a později Rozárky, kteří posloužili jako návnada. Lesník Hybler je nosil v dřevěné bedýnce. Výr uvázaný provázkem za poutko k bedně vzlétl, a tím vylákal jestřába, kterého pak bylo možné snadno odstřelit. Dnes je tento způsob lovu dravců zakázán.

24 Tamtéž, s. 50.

Závěrem

Hájovna z Valašské Bystřice je ve Valašském muzeu v přírodě situována na horním konci areálu stávající Valašské dědiny, pod Karlovým kopcem, na okraji lesa. Zvolená lokalita velmi blízce odpovídá umístění in situ ve Valašské Bystřici a současně respektuje obvyklé situování těchto staveb na vesnicích v minulosti. Zároveň stojí na začátku nově budovaného areálu Kolibiska. Stala se tak vhodným spojovacím prvkem obou areálů a současně první větší obytnou stavbou nově zpřístupněného areálu.

Výše uvedená zjištění vycházející především z archivního a terénního výzkumu se stala podkladem k vypracování podrobného libreta a scénáře expozice hájovny z Valašské Bystřice, která prezentuje byt hajného a kancelář lesníků kolem poloviny 50. let 20. století.²⁵ Jedná se o první expozici v muzeu v přírodě s tématem lesnictví na našem území. V rámci celého Národního muzea v přírodě jde o nejmladší expozici bydlení rodiny se stálým příjmem s využitím už sériově vyráběného nábytku a dalších bytových doplňků, včetně výmalby dekorativními válečky a šablonové malby, která je pro tuto dobu charakteristická. Malování se provádělo na vápenný podklad původními postupy, kdy se štětkou nanášel nátěr namíchaný z kaolínu, plavené křídly a škrobového klišu tónovaný přírodními minerálními pigmenty. Interiéry se podařilo věrně zařídit podle archivních materiálů, ale především na základě výpovědí pamětníků, což podtrhuje vysokou míru autenticity muzejní expozice. Množství pomůcek v kanceláři lesníků dokládá, jak pestrá byla jejich náplň práce. Dobovou atmosféru pracovny dotváří lesnické pomůcky, originální tiskoviny, odborná literatura, časopisy, včetně nástěnky se zavěšenými výkazy, směrnici a normami. Pozornost poutá barevný plakát Duben měsíc lesů – s pionýry, jak pomáhají s výsadbou lesa. Expozici hájovny doplňuje kůlna umístěná vzadu ve dvoře, kde je vystaveno nářadí, které používali lesní dělnice při práci v lesních školkách a dřevaři při kácení stromů v lese. Uprostřed umístěná pásová pila zase ukazuje drobné zpracování dřeva pro domácí potřebu.

Téměř půlroční provoz nové expozice s demonstrátorkou – hospodyní v dobovém oblečení – se setkává jen s pozitivními ohlasy návštěvníků jak z řad rodin s dětmi, tak i seniorů, kteří v podobném prostředí vyrůstali. Právě zvolené mladší období expozice vyvolává u dříve narozených vzpomínky na jejich dětství. Mnozí si vybavují dnes už zapomenuté předměty a svým vnoučatům popisují, k čemu sloužily. Často také vzpomínají, co dalšího doma mívali. Mladí návštěvníci se naopak seznamují se světem svých předků a zároveň objevují, co všechno musel hajný ve své profesi zvládat. Poznávají, že skutečně nebyl jen myslivec – lovec, ale měl jasně vymezené široké pracovní poslání, jež musel naplnit.

Závěrem můžeme konstatovat, že dosavadní návštěvnícký provoz hájovny přesvědčivě prokázal, že právě expozice z 50. let více než jiné vybízí ke společným rozpravám pamětníků s mládeží, a přirozeně tak přispívá ke sblížování generací.

25 LIĐÁK, Petr, Kolibiska. Expozice hájovny z Valašské Bystřice – libreto a scénář, Národní muzeum v přírodě – Valašské muzeum v přírodě, Oddělení dokumentace, archiv rukopisů, inv. č. R 781/1.

Prameny a literatura

Prameny

Národní archiv Praha:

- Sčítací archy Valašská Bystřice z roku 1930.

Zemský archiv Opava,

- fond Severomoravské státní lesy Krnov, Lesní závod Rožnov pod Radhoštěm,
- fond Valašský lesní průmysl,
- fond Ústav pro hospodářskou úpravu lesů Brandýs nad Labem, pobočka Frýdek-Místek.

Státní okresní archiv Vsetín:

- fond OÚ Valašské Meziříčí

Katastrální úřad pro Zlínský kraj, Katastrální pracoviště Valašské Meziříčí:

- Pozemková kniha Valašská Bystřice.

HYBLER, Jaroslav, Lesnický deník, Valašská Bystřice 1954. Soukromý archiv rodiny J. Hyblera.

HYBLER, Jaroslav, Fotoalbum mapující působení lesníka J. Hyblera. Soukromý archiv polesí Rožnov pod Radhoštěm.

LIĐÁK, Petr, Kolibiska. Expozice hájovny z Valašské Bystřice – libreto a scénář, Národní muzeum v přírodě – Valašské muzeum v přírodě, Oddělení dokumentace, archiv rukopisů, inv. č. R 781/1.

Literatura

GABZDIL, Jaroslav, Nástin historie lesů a lesního hospodaření na Rožnovském velkostatku do roku 1912, in: Komplexní lesnický a ekonomický audit, ověřovací analytické studie v lesním hospodářství a problematika chovu zvěře a myslivosti v ČR z hlediska správy, organizace a ekonomiky. Sborník referátů ze semináře s mezinárodní účastí, Rožnov pod Radhoštěm 29. 4. – 30. 4. 2014, Česká zemědělská univerzita v Praze: Fakulta lesnická a dřevařská 2014, s. 2–12.

HYBLER, Jaroslav, Deník myslivce, Rožnov pod Radhoštěm 1999, 251 s.

LYSÝ, František, Malá encyklopedie lesnictví, díl II., Písek 1948.

Naučný slovník lesnický, díl I., A–L, Brno 1934.

Naučný slovník lesnický, díl II., M–Ž, Brno 1940.

PELC, Ferdinand, Valašská vesnice (Velká Bystřice u Rožnova), Obzor národohospodářský, 1904, 9, s. 215–224, 261–271, 314–322.

TUREK, Adolf, Archivní fond alodního velkostatku Valašské Meziříčí, Rožnov a Krásno, Valašsko, 1967, roč. 11, s. 82–86.

ŽALOUDÍK, Václav, Historie lesů. LZ Rožnov p. R. Bývalé LHC Bečvy, Rožnov, Val. Meziříčí, II. a III. cyklus (vypracováno v l. 1966/67 a 1975/77), Frýdek-Místek: Lesprojekt 1983.

Informátoři

Antonín Jurča (*1939), Valašská Bystřice (hajný)

Alena Valeriánová (*1952), Ostrava (praneteř hajného F. Stančíka)

Jaroslav Hybler ml., Rožnov pod Radhoštěm (syn lesníka J. Hyblera)

Jindřiška Dolášová (*1940), Lipník nad Bečvou (dcera hajného F. Stančíka)

Josef Rýdl (*1960), Valašská Bystřice (zaměstnanec bystřického polesí od roku 1982, dnes revírník)

POKYNY PRO AUTORY

Tyto ***Pokyny pro autory*** platí pro autory veškerých textů, které vydává Národní zemědělské muzeum, s. p. o., v rámci své ediční činnosti (odborný článek, monografie, recenze, zprávy aj.). Redakce přijímá pouze původní práce vniklé na základě badatelské činnosti autora. **Všichni autoři předkládají svá díla redakci jako články původní a potvrzují, že předložené práce nebyly zkopírovány nebo plagiovány zcela nebo zčásti z děl jiných autorů či vlastních (autoplagiát).**

Pokyny pro úpravu rukopisu

1. Příspěvky dodávejte v jednom výtisku a na označeném CD/DVD nebo zašlete elektronicky na adresu redakce: **redakce@nzm.cz** ve formátu .doc (tj. vytvořené editorem WORD). Používejte list A4, standardní styl Normal, písmo Times New Roman při zadání velikosti písma 12 bodů, řádkování 1,5, okraje 2,5. Text neformátujte! Nepoužívejte zvětšení mezer mezi odstavci ani tabulátor na jejich začátcích, příp. změny proložení znaků; odstavce, titulky, podtitulky graficky neupravujte a necentrujte, neboť grafická úprava bude provedena jednotně. Tučné písmo (bold), kurzíva (italic) či podtržení v textu budou respektovány.
2. K textu článku a monografie přiložte abstrakt (do 600 znaků),¹ klíčová slova, resumé (rozsah od 800 znaků do 5 normostran dle typu rukopisu), to vše v českém jazyce, případně v anglickém jazyce. V případě vypracování recenze je třeba připojit stručný medailonek autora (jméno, narození, vzdělání, současné zaměstnání, odborná specializace, výběr z díla – rozsah do 500 znaků).
3. Rozsah textu by neměl převýšit počet normostran dohodnutý s vedoucím redaktorem. Rozsah textu a počet příloh může být ve výjimečných případech překročen, ale pouze po konzultaci s vedoucím redaktorem. Články do časopisu Prameny a studie: rozsah max. 15 NS + seznam použitých zdrojů + ev. seznam zkratk + popisky k obrázkům v samostatném souboru + seznam příloh v samostatném souboru + přílohy v samostatném souboru.
4. Za text, tabulky a grafy odpovídají autoři. Autoři jsou plně odpovědní za autorská a reprodukční práva. Rukopisy projdou recenzním řízením; konečnou úpravu rukopisu si vyhrazuje redakce (formální stránku).
5. Po vydání se poskytují autorské výtisky.

1 Doporučení jak koncipovat *abstrakt* naleznete v Příloze č. 3 těchto Pokynů pro autory.

6. Odpovědný redaktor si vyhrazuje právo zásahu do textu v rámci korektur, eventuálně právo vyloučit příspěvek z důvodu odborné či jiné nedostatečnosti. Autor bude v takovém případě vyzván k nápravě. K případným změnám v textu se bude autor moci vyjádřit v rámci autorských korektur.

7. Dodržujte následující pokyny v textu:

- název příspěvku
- uvedení grantové či jiné podpory včetně institucionální afiliace
- abstrakt (v rozsahu do 600 znaků)
- text (nadpisy jednotlivých kapitol, podkapitol možné)
- seznam použitých pramenů a literatury dle citační normy uvádějte na závěr textu (nečíslovaný a v abecedním pořadí)
- v případě užití zkratk v textu nutno dodat seznam zkratk
- na konci příspěvku uveďte korespondenční adresu (jméno a příjmení s tituly, název a adresa pracoviště, e-mailová adresa)
- typografická pravidla: po čárce a tečce používejte vždy mezeru, rozlišujte mezi pomlčkou (–) a spojovníkem (-), v případě rozmezí letopočtů, dat a stránek, používejte výhradně pomlčku bez mezer (např. 1962–1967, 22.–26. května 1964, s. 1–5); klávesová zkratka Alt + 0150; znak „%“ odděluje od číslice mezerou
- další doporučení viz přílohy těchto Pokynů pro autory.

8. Příprava obrázků, tabulek, grafů a popisků

U všech obrazových příloh musí být uveden jejich zdroj, jméno autora obrazové přílohy, jedná-li se o dílo autorské (např. fotografie nebo kresba), a rovněž musí být opatřeny obsahovými popisky, případně originálním/oficiálním názvem (pokud takový existuje), jinak nebudou otištěny. U fotografií bude označení typu „fotoarchiv autora“ akceptováno pouze tehdy, pokud je autor držitelem autentického originálu. V opačném případě je povinností autora uvést originální zdroj. Ošetření případných autorských a reprodukčních práv k daným vyobrazením je povinností autorů příspěvků. Přílohy se předávají buď v elektronické podobě (e-mailem), nebo umístěné na vhodném nosiči dat, např. CD/DVD/USB flash disk. V takovém případě je třeba jednotlivé soubory umístěné na CD/DVD/USB flash disku přehledně a srozumitelně pojmenovat.

- Obrázky dodávat v elektronické podobě jako samostatné, zřetelně označené soubory zvlášť, mimo text, a to jako soubory jpg nebo tiff.
- Fotografie z digitálních fotoaparátů dodávat v nejlepší možné kvalitě bez úprav.
- Černobílé obrázky (pérovky) dodávat v rozlišení minimálně 600 dpi, obrázky barevné a v odstínech šedi v rozlišení minimálně 300 dpi.
- Obrázky číslovat v pořadí tak, jak požadujete jejich umístění v textu; důležitý je zřetelný odkaz v textu, a to tímto způsobem: (obr. 1), (tab. 3).
- Grafy a tabulky tvořit v editoru EXCEL nebo v textovém editoru WORD.
- Popisky k obrázkům, tabulkám a grafům dodávat zvlášť mimo text, identicky označené k příslušnému obrázku, nejlépe číslicí, opět neformátovaný text.
- Za poslední větou popisku dělat tečku.

9. V textu používejte následující úpravu:

Povinný poznámkový aparát k textu uvádějte pod čarou, nikoliv na konci textu. Poznámky vytvářejte pomocí funkce *Poznámka pod čarou* v MS Word. Každá poznámka začíná velkým písmenem a končí tečkou. Poznámkový aparát má trojí funkci:

1. bibliografický záznam, odkud citát pochází – pramen nebo zdroj informace;
2. vysvětlení, komentování nebo podrobnější vysvětlení a rozvedení určité myšlenky z textu (které by v textu působilo nesourodě), je možné uvést i další díla, která se příslušným problémem blíže zabývají;
3. odkázání na ty pasáže v textu, které s myšlenkou souvisejí.

Pro citace z pramenů a literatury používejte následujících pravidel a vzorů:

Citační pravidla:

- příjmení a jméno oddělujte čárkou; příjmení pište velkými písmeny. Mezi údajem o autorovi a údaji o názvu používáme čárku, autoři se oddělují pomlčkou;
- pro citaci článku ze sborníku či kapitoly z monografie je nutné použít před údaji o zdrojové publikaci slovo „in“, za kterým následuje dvojtečka;
- název monografie, článku ve sborníku či periodiku je oddělen čárkou;
- u monografií a sborníků vždy uvádíme místo vydání, rok vydání a odkaz na stranu, ze které citujeme (v seznamu literatury odkaz na citovanou stranu nahrazujeme rozsahem zdrojového článku ze sborníku nebo kapitoly z monografie);
- u periodik vždy píšeme rok vydání, ročník, číslo (pokud takové existují) a odkaz na stranu, ze které citujeme (v seznamu literatury odkaz na citovanou stranu nahrazujeme rozsahem zdrojového článku);
- u dokumentů z webového zdroje uvádíme příslušný hypertextový odkaz ve špičatých závorkách, k němuž připojujeme v hranatých závorkách údaj o časovém přístupu ke zdroji;
- v případech vícero po sobě jdoucích citací od stejného autora se používá velkým písmem TÝŽ, TÁŽ, TÍŽ;
- zkrácenou formu úplného jména autora (PEKAŘ, J.) a zkratky časopisu, archivu, fondu uvádějte až po první úplné citaci, přičemž u ní je nutné uvést v závorce dále používanou zkratku: Český časopis historický (dále jen ČČH), Státní okresní archiv Náchod (dále jen SOKA Náchod). Způsob citací a zkracování musí být v celém rukopise jednotný;
- používat zkratku srov., ne srv.

Citace archivního pramene:

Archiv, fond Název fondu, ukládací jednotka, číslo ukládací jednotky, inventární číslo (pokud takové existuje), signatura (pokud taková existuje), co nejbližší specifikace dokumentu.

Používejte přesný název archivního fondu. Můžete ho nalézt na adrese:

<<http://aplikace.mvcr.cz/archivni-fondy-cr/default.aspx>>

Příklad:

Národní archiv Praha (dále jen NA Praha), fond Úřad říšského protektora, Praha, k. č. 11, inv. č. 117/f, sign. 746, dokument z 13. května 1943.

Státní oblastní archiv v Zámrsku (dále jen SOA Zámorsk), fond Rodinný archiv Šliků, k. č. 25, inv. č. 371, sign. VII.1., Vidimus z r. 1475 o podělení Matese a Václava Šliků.

Citace v seznamu pramenů:

Národní archiv Praha, fond Úřad říšského protektora, Praha.

Státní oblastní archiv v Zámrsku, fond Rodinný archiv Šliků.

Citace monografie:

PŘÍJMENÍ, Jméno, Název monografie, Místo vydání rok vydání, citovaná strana.

Příklad:

PEKAŘ, Josef, Bílá hora. Její příčiny a následky, Praha 1921, s. 19.

KUBŮ, Eduard – PÁTEK, Jaroslav, Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami, Praha 2000, s. 167.

Opakovaná citace:

PEKAŘ, J., Bílá hora, c. d., s. 19.

Citace v seznamu literatury a pramenů:

PEKAŘ, Josef, Bílá hora. Její příčiny a následky, Praha: Vesmír 1921.

KUBŮ, Eduard – PÁTEK, Jaroslav, Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami, Praha: Karolinum 2000.

Citace kapitoly v kolektivní monografii:

Příklad:

LOZOVIUK, Petr, Etnografie jako národní věda, in: KAISEROVÁ, Kristina – KUNŠTÁT, Miroslav (eds.), Hledání centra. Vědecké a vzdělávací instituce Němců v Čechách v 19. a v první polovině 20. století, Ústí nad Labem 2001, s. 77.

Citace v seznamu literatury:

LOZOVIUK, Petr, Etnografie jako národní věda, in: KAISEROVÁ, Kristina – KUNŠTÁT, Miroslav (eds.), Hledání centra. Vědecké a vzdělávací instituce Němců v Čechách v 19. a v první polovině 20. století, Ústí nad Labem: Albis International, UJEP – Ústav slovansko-germánských studií FF 2001, s. 59–98.

Citace článku v periodiku:

PŘÍJMENÍ, Jméno, Název článku, Název časopisu, rok vydání, ročník, číslo, citovaná strana.

Příklad:

KUČERA, Jaroslav, Mezi Wilhelmstrasse a Thunovskou (finanční podpora Německé říše Sudetoněmecké straně v letech 1935–1938), Český časopis historický (dále jen ČČH), 1997, 95, 2, s. 399.

Opakovaná citace: KUČERA, J., Mezi Wilhelmstrasse, c. d., s. 398.

Citace v seznamu literatury:

KUČERA, Jaroslav, Mezi Wilhelmstrasse a Thunovskou (finanční podpora Německé říše Sudetoněmecké straně v letech 1935–1938), Český časopis historický, 1997, 95, č. 2, s. 387–410.

Citace článku ve sborníku:

PŘÍJMENÍ, Jméno, Název článku, in: Název sborníku, EDITOR, Jméno (ed.), Místo vydání rok vydání, citovaná strana.

Příklad:

KOTISOVÁ, Markéta, Patscheiderův proces, in: Opava. Sborník k dějinám města 3, Opava 2003, s. 90.

LEMBERG, Hans, Von den Deutschböhmen zu den Sudetendeutschen. Der Beitrag der Geschichtswissenschaften und Geschichtspolitik, in: BRENNER, Christiane – FRANZEN, Erik – HASLINGER, Peter – LUFT, Robert (eds.), Geschichtsschreibung in den böhmischen Ländern im 20. Jahrhundert. Wissenschaftstraditionen – Institutionen – Diskurse, München 2006, s. 101.

Opakovaná citace: KOTISOVÁ, M., Patscheiderův proces, c. d., s. 89.

Citace v seznamu literatury:

KOTISOVÁ, Markéta, Patscheiderův proces, in: Opava. Sborník k dějinám města 3, Opava: Maticе Slezská 2003, s. 90–91.

LEMBERG, Hans, Von den Deutschböhmen zu den Sudetendeutschen. Der Beitrag der Geschichtswissenschaften und Geschichtspolitik, in: BRENNER, Christiane – FRANZEN, Erik – HASLINGER, Peter – LUFT, Robert (eds.), Geschichtsschreibung in den böhmischen Ländern im 20. Jahrhundert. Wissenschaftstraditionen – Institutionen – Diskurse, München: Oldenbourg 2006, s. 95–108.

Citace akademické práce:

PŘÍJMENÍ, Jméno, Název. Údaje o typu práce. Místo vzniku: školící pracoviště rok vzniku, citovaná strana.

Příklad:

KNOTEK, Petr, Kultura jako péče o duši. Nепublikovaná diplomová práce. Praha: katedra andragogiky Filozofické fakulty Univerzity Karlovy 1999, s. 53. + ev. odkaz na internetový zdroj.

Opakovaná citace: KNOTEK, P., Kultura, c. d., s. 15.

Citace v seznamu literatury:

KNOTEK, Petr, Kultura jako péče o duši. Diplomová práce. Praha: katedra andragogiky Filozofické fakulty Univerzity Karlovy 1999.

Citace hesla ve slovnících, lexikonech, příručkách apod.:

Příklad:

Heslo Práce: Velký sociologický slovník, II., Praha 1996, s. 824.

Opakovaná citace: Heslo Práce: Velký sociologický slovník, c. d., s. 825.

Citace v seznamu literatury:

Velký sociologický slovník, II., Praha: Karolinum 1996.

Zdroj na internetu:

PŘÍJMENÍ, Jméno, Název dokumentu, dostupné online: <hypertextový odkaz> [dd. mm. rrrr].

Příklad:

KOPEC, Jakub, Architektura je řeč. Daniel Libeskind v Ostravě, dostupné online:

<<http://www.archiweb.cz/news.php?action=show&id=9320&type=6>> [11. 4. 2010].

Poslanecká sněmovna N. S. R. 1922, I. volební období, 6. zasedání, dostupné online:

<http://www.psp.cz/archiv/1920ns/ps/tisky/T3808_01htm> [11. 12. 2009].

Opakovaná citace: KOPEC, J., Architektura, c. d.

Příspěvky zasílejte na adresu redakce:

Redakce

Národní zemědělské muzeum, s. p. o.

Kostelní 44

170 00 Praha 7

nebo elektronicky na e-mail: redakce@nzm.cz

PŘÍLOHA Č. 1

KRITÉRIA VĚDECKÉHO VÝZKUMU

1. Jasně definované a vymezené téma. Předmětem výzkumu je poznatelný či identifikovatelný předmět, jenž musí být označován a definován tak, aby byl poznatelným a identifikovatelným rovněž pro ostatní. Pojmenovat předmět znamená určit podmínky, za nichž o něm můžeme mluvit, a to na základě pravidel, která stanovíme nebo která stanovili jiní, již dříve. Určíme-li pravidla, máme k dispozici nástroje, které činí náš předmět poznatelným a identifikovatelným.
2. Výzkum se musí dopracovat k tomu, aby o předmětu našeho zájmu sdělil věci, které ještě řečeny nebyly, anebo aby se podíval novým pohledem na věci, které již řečeny byly. I kompilační dílo může mít určitý vědecký smysl, pokud ještě nic podobného v daném oboru neexistuje. Kompilátor shromažďuje a organicky spojuje názory, které byly vysloveny různými badateli na dané téma. Kompilace ovšem bývá (ve většině případů opodstatněně) jako vědecký produkt často zpochybňována.
3. Výzkum musí být užitečný a prospěšný pro ostatní.
4. Výzkum musí poskytnout předpoklady pro potvrzení nebo vyvrácení předpokladů, z nichž vychází. Nesmí znemožnit to, aby kdokoliv jiný mohl v uvedeném bádání pokračovat.
5. Vědecké dílo musí dodržovat terminologické standardy příslušného oboru. Jazyk díla by měl být živý, pestrý. Vyjadřovací styl však musí být věcný, seriózní, neurážející dobrý vkus.
6. Autor by měl dodržovat etiku vědecké práce, tj. soustavu mravních zásad. Cílem etiky ve výzkumu je zajistit, aby nikomu nebylo ublíženo a nikdo netrpěl důsledky našeho výzkumu.

PŘÍLOHA Č. 2

PŮVODNÍ ČLÁNEK V ODBORNÉM PERIODIKU (ČASOPISE)

Článkem se rozumí odborná studie zveřejněná v odborném periodiku bez ohledu na stát vydavatele. Prezentuje původní výsledky výzkumu, který byl uskutečněn autorem nebo týmem, jehož byl autor členem. Jedná se o celé texty prací s členěním podle požadavků vydavatelů periodika na strukturu vědecké práce (nejčastěji souhrn, úvod, přehled literatury, pramenný materiál a metody, výsledky, diskuse, závěr) s v časopise obvyklým (zpravidla předepsaným) způsobem citování zdrojů, nejčastěji v poznámkovém aparátu.

Odborným periodikem je vědecký časopis, který je recenzován, je vydáván jako periodická publikace v tištěné nebo elektronické podobě a má přidělen ISSN kód (mezinárodní standardní číslo seriálové publikace). Odborným periodikem není denní tisk ani populárně naučný časopis.

Článkem v odborném periodiku nejsou:

- reprinty, abstrakta apod., byť publikovaná v odborném periodiku, články informativního nebo popularizačního charakteru o výsledcích výzkumu;
- ediční materiály, opravy, recenze, rešerše a souhrny;
- článek typu „preprint“, tj. verze článku uveřejněná před recenzním řízením;
- pro Jost články s nižším rozsahem než jsou 2 strany textu, přičemž platí, že do rozsahu stran se nezapočítávají fotografie, grafy, mapové přílohy, obrázky, tabulky a reklamy.

Doporučená struktura odborného článku:²

Název

Název článku by měl vyjadřovat obsah celé práce. Jedna ze základních rešeršních metod totiž je založena na vyhledávání klíčových slov v titulku.

Autoři

V práci se uvádí všichni autoři, kteří se rozhodujícím způsobem podíleli na daném výzkumném úkolu a sepsání článku. Uvádí se pracoviště autorů a kontaktní informace, vč. e-mailové adresy. Nedílnou součástí článku je uvedení grantové či jiné podpory včetně institucionální afiliace.

Abstrakt

Srov. samostatná příloha „Pokynů pro autory“. Abstrakt je vůbec nejdůležitější část publikace. Je to jakási miniatura celého článku. V abstraktu nesmí být obsaženo to, co není ve vlastním textu článku. Abstrakt by měl obsahovat všechna důležitá klíčová slova – usnadní se tak nalezení článku při jeho budoucím fulltextovém vyhledávání. Abstrakt se uvádí jak v českém, tak v anglickém jazyce.

Klíčová slova

Klíčová slova se uvádějí samostatně, jako obligatorní a nedílná součást abstraktu, a to v českém a anglickém jazyce.

Úvod

Uvést, na co se v článku navazuje, vymezit předmět výzkumu, proč je nutné jej řešit, co je cílem výzkumu, uvést stanovené hypotézy, z nichž se při výzkumu vycházelo.

2 Navrhnutá struktura umožňuje další variace v souladu s tématem a požadavky redakce.

Stav výzkumu a pramenů, použité metody

Analýza literatury by měla představovat kritickou rešerši; analýza pramenů částečně stanoví metody výzkumu. U metod obecně známých stačí zmínka, u méně běžných je nutný odkaz na odbornou literaturu a zvlášť je popsat, rovněž tak jako metody vzácné nebo námi modifikované.

Výsledky

Přehledně zpracované rezultáty všech analýz, pokusů a pozorování. Nedílnou součástí by měly být prostředky vizuální komunikace (tabulky, grafy, statistiky). Třebaže je to nesmírně těžké, uvádí se i výsledky, které nepodporují naši hypotézu. Jednak je to mravné, jednak to paradoxně přispěje evaluaci validity naší práce ze strany kolegů odborníků.

Diskuse

Diskuse slouží ke konfrontaci námi dosažených výsledků s tím, co uvádí dosavadní vědecká teorie a praxe. Máme zde možnost vysvětlit i případné výše uvedené „záporné“ výsledky. Diskuse by měla končit potvrzením (úplným, částečným, podmíněným) nebo naopak nepotvrzením původní hypotézy.

Seznam pramenů a literatury

Jedná se o citování informačních zdrojů. Na seznam primárních pramenů navazuje seznam literatury. Uvádíme české i zahraniční autory, kteří mají nějaký významný vztah k probíranému problému a z jejichž prací jsme čerpali nebo přímo citovali. Ze seznamu by mělo být na první pohled patrné, jakou pozornost jsme věnovali přípravě řešení – jak jsme obeznámeni s dosavadním stavem v daném oboru, jaký prostor věnujeme i opozičním názorům, atd. Formální úprava citací vychází z požadavků redakce.

Dalšími částmi klasického článku může být **obrazová příloha, seznam použitých zkratk** aj.

PŘÍLOHA Č. 3

ABSTRAKT

Abstrakt spolu s názvem vědecké práce a seznamem klíčových slov slouží k prvotní informaci o vědecké práci, odborném článku či studii. Sděluje, jaký je stanoven cíl, jaký byl zvolen způsob jeho dosažení a jaký je přínos práce k řešenému tématu (tj. co z dané problematiky předkládaná práce pokrývá, co nikoli a co je v ní původní). Autor může vyjádřit účel svého textu i v jedné nebo dvou větách o několika slovech. V tomto případě platí, čím stručněji, tím lépe. Nutné je vyhnout se vágním formulacím. Koncipování abstraktu autorovi pomůže ujasnit si podstatné momenty v textu a smysl své vědecké práce.

Doporučená struktura abstraktu:

Abstrakt vědecké práce se zpravidla skládá ze čtyř částí, přičemž každá část má jednu až tři věty a třetí část se obvykle prolíná se čtvrtou částí. Tyto čtyři části nabízejí stručné odpovědi na následující čtyři otázky: 1. **Jaký problém se řeší?** 2. **Jaké řešení práce nabízí?** 3. **Jaké jsou přesné výsledky?** 4. **Jaký je význam práce?**

Na začátek abstraktu je možné vložit stručné uvedení do kontextu, ve kterém se problematika odehrává. Není to však nutností:

Práce/článek/studie je řešena v kontextu...

Práce/článek/studie staví na ... výsledcích... (odkaz na aktuální historiografii)

I. část – Jaký se řeší problém? Jaké je téma? Jaký je cíl?

Tato práce/článek/studie řeší...

Cílem této práce/článku/studie je...

Práce/článek/studie se zaměřuje na...

II. část – Jak je problém řešen? Jak je dosaženo cíle?

Zvolený problém je řešen za pomoci ... / aplikací...

V řešení bylo použito ... metody / ... postupu / ... analýzy...

Při zpracování dat bylo použito ... nástrojů...

Provedeno bylo ... vyhodnocení...

(možno charakterizovat použité prameny)

III. část – Jaké jsou konkrétní výsledky? Jak dobře je problém vyřešen?

Během výzkumu byl vytvořen systém, který...

Nabízené řešení poskytuje ... možnosti...

Provedeným výzkumem bylo zjištěno...

IV. část – Čím jsou výsledky práce užitečné.

Přínosem této práce/článku/studie je...

Hlavním zjištěním je...

Hlavním výsledkem je...

Na základě zjištěných údajů je možné...

Výsledky této práce/článku/studie/analýzy umožňují...

REDAKČNÍ RADA

prof. Ing. IVANA BOHÁČKOVÁ, CSc.
Provozně ekonomická fakulta
České zemědělské univerzity v Praze
Kamýčká 129
165 00 Praha – Suchdol
ivana1bohackova@seznam.cz

prof. PhDr. JANA BUREŠOVÁ, CSc.
Katedra historie FF UP
Na Hradě 5
771 80 Olomouc
jana.buresova@upol.cz

PhDr. PAVEL DOUŠA, Ph.D.
Národní zemědělské muzeum, s. p. o.
Zámek Kačina
Svatý Mikuláš 51
284 01 Kutná Hora
pavel.dousa@nzm.cz

PhDr. EUDOVÍT HALLON, DrSc.
Historický ústav SAV
Klemensova 19
814 99 Bratislava
ludovit.hallon@savba.sk

PhDr. MILOŠ HOŘEJŠ, Ph.D.
Národní technické muzeum
Kostelní 42
170 00 Praha 7
milos.horejs@ntm.cz

prof. PhDr. IRENA KORBELÁŘOVÁ, Dr.
Slezská univerzita v Opavě
Filozoficko-přírodovědecká fakulta
Ústav historických věd
Masarykova třída 343/37
746 01 Opava
irena.korbelarova@fpf.slu.cz

Mgr. LUCIE KUBÁSKOVÁ
Národní zemědělské muzeum, s. p. o.
Kostelní 44
170 00 Praha 7
lucie.kubaskova@nzm.cz

prof. PhDr. EDUARD KUBŮ, CSc.
Ústav hospodářských a sociálních dějin FF UK
nám. Jana Palacha 2
116 38 Praha 1
eduard.kubu@ff.cuni.cz

doc. Ing. MICHAL PLAČEK, Ph.D., M.Sc.
Soukromá vysoká škola ekonomická Znojmo
Studijní středisko Znojmo
Loucká 656/21
669 02 Znojmo
placek@svse.cz

doc. Ing. MILAN JAN PŮČEK, MBA, Ph.D.
AMBIS vysoká škola
Lindnerova 1
180 00 Praha 8
milan.pucek@seznam.cz

PhDr. MIROSLAV SABOL, Ph.D.
Historický ústav SAV
Klemensova 19
814 99 Bratislava
Miroslav.Sabol@savba.sk

Ing. HELENA SMOLOVÁ, Ph.D.
Česká akademie zemědělských věd
Slezská 100/7
120 00 Praha 2
smolova.helena@gmail.com

doc. PhDr. JIŘÍ ŠOUŠA, CSc.
Katedra pomocných věd historických
a archivního studia FF UK
nám. Jana Palacha 2
116 38 Praha 1
doc.sousa@seznam.cz

Ing. HANA URBANCOVÁ, Ph.D., DBA.
Česká akademie zemědělských věd
Slezská 100/7
120 00 Praha 2
hana.urbanцова@cazv.cz

doc. PhDr. MIROSLAV VÁLKA, Ph.D.
Ústav evropské etnologie
FF Masarykovy univerzity
Arna Nováka 1/1
602 00 Brno
valka@phil.muni.cz

PhDr. JIŘÍ WOITSCH, Ph.D.
Etnologický ústav AV ČR, v. v. i.
Na Florenci 3
110 00 Praha 1
woitsch@eu.cas.cz

doc. Ing. PAVLA VRABCOVÁ, Ph.D.
Technická univerzita v Liberci,
Ekonomická fakulta
Voroněžská 13
460 01 Liberec
vrabcovapavla@gmail.com

AUTOŘI TEXTŮ

Ing. ALEŠ JEZDINSKÝ, Ph.D.

Zahradnická fakulta
Mendelova univerzita v Brně
Valtická 337
691 44 Lednice
ales.jezdinsky@mendelu.cz

Ing. JANA KOHLOVÁ

autorizovaný krajinářský architekt
PANORAM – ateliér krajinářské architektury
Vrbová 960
251 68 Kamenice, Všedobrovice
kohlova.jana@tiscali.cz

Mgr. PETR LIĐÁK

Národní muzeum v přírodě
Valašské muzeum v přírodě
Palackého 147
756 61 Rožnov pod Radhoštěm
petr.lidak@nmvp.cz

doc. Ing. JARMILA NEUGEBAUEROVÁ, Ph.D.

Zahradnická fakulta
Mendelova univerzita v Brně
Valtická 337
691 44 Lednice
jarmila.neugebauerova@mendelu.cz

Mgr. DANA SURÁ

Konvent Hospitálského řádu sv. Jana z Boha – Milosrdných bratří v Brně
Vídeňská 228/7
639 00 Brno
archiv@milosrdni.cz
Katedra historie, Filozofická fakulta
Univerzita Palackého v Olomouci
Křížkovského 512
779 00 Olomouc 9
dana.sura01@upol.cz

prof. Ing. PAVEL ŠIMEK, Ph.D.

Ústav biotechniky zeleně
Zahradnická fakulta
Mendelova univerzita v Brně
Valtická 337
691 44 Lednice
pavel.simek@mendelu.cz

Bc. TEREZA ŠTORKOVÁ

Zahradnická fakulta
Mendelova univerzita v Brně
Valtická 337
691 44 Lednice
tereza.storkova@mendelu.cz

PhDr. PAVEL NOVÁK, CSc.

Národní zemědělské muzeum, s. p. o.
Muzeum českého venkova, zámek Kačina
Svatý Mikuláš 51
284 01 Kutná Hora
pavel.novak@nzm.cz

Ing. ZDENĚK NOVÁK

Národní zemědělské muzeum, s. p. o.
Kostelní 44
170 00 Praha 7
zdenek.novak@nzm.cz

RNDr. PhDr. MARKÉTA ŠANTRŮČKOVÁ, Ph.D.

Výzkumný ústav Silva Taroucy pro krajinu a okrasné zahradnictví, v. v. i.
Květnové náměstí 391
252 43 Průhonice
santruckova@vukoz.cz

Ing. MARTIN WEBER

Výzkumný ústav Silva Taroucy pro krajinu a okrasné zahradnictví, v. v. i.
Květnové náměstí 391
252 43 Průhonice
weber@vukoz.cz

doc. Ing. ROMAN ZÁMEČNÍK, Ph.D.

Národní zemědělské muzeum
Kostelní 44
170 00 Praha 7
roman.zamecnik@nzm.cz

prameny & studie 74

Prameny a studie / Sources and studies

Založeno 1966 pod názvem Prameny historie zemědělství a lesnictví.

Rok vydání 2023, číslo 74

Prameny a studie jsou odborným recenzovaným časopisem vydávaným Národním zemědělským muzeem, který je zaměřen na problematiku muzeologie a agrární dějin. Speciálně se soustředí na témata: venkov, zemědělství, krajina, etnografie a tradice; rozvoj venkova a regionální rozvoj; lesnictví, lesní hospodářství a myslivost; vodní ekosystém, rybníkářství a rybářství; zahradnictví (ovocnářství, zelenářství, květinářství, zahradní a krajinářská architektura), vinařství a včelařství; mechanizace zemědělství a lesnictví; zemědělské, lesnické a další oborové provozní stavby; potravinářský a na zemědělství navazující průmysl a živočišná výroba; kulinární dědictví, venkov a zemědělství v umění; osobnosti zemědělství, lesnictví, rybářství; a další příbuzné obory. Časopis je vydáván od roku 1966, původně pod názvem Prameny historie zemědělství a lesnictví. Ke změně názvu došlo v roce 1978. Redakce přijímá texty psané v češtině, slovenštině, polštině, němčině a angličtině.

Sources and studies are a professional peer-reviewed journal published by the National Museum of Agriculture which is focused on issues of museology and agrarian history. It specially focuses on topics: countryside, agriculture, landscape, ethnography and traditions; rural development and regional development; forestry and hunting; aquatic ecosystem, fish farming and fisheries; horticulture (fruit growing, vegetable growing, floriculture, garden and landscape architecture), viticulture and beekeeping; mechanization of agriculture and forestry; agricultural, forestry and other sectoral operational buildings; food and agriculture-related industries and animal production; the culinary heritage, countryside and agriculture in art; personalities of agriculture, forestry, fishing, and other related fields. The journal has been published since 1966, originally under the title Sources of the History of Agriculture and Forestry. The name was changed in 1978. The editors accept texts written in Czech, Slovak, Polish, German and English.

Vedoucí redaktor / Editor-in-Chief:

prof. PhDr. Eduard Kubů, CSc.

Výkonný redaktor / Executive Editor:

PhDr. Miloš Hořejš, Ph.D.

Redakční rada / Editorial Board:

prof. Ing. Ivana Boháčková, CSc., prof. PhDr. Jana Burešová, CSc., PhDr. Pavel Douša, Ph.D., PhDr. Ludovit Hallon, SrSc., PhDr. Miloš Hořejš, Ph.D., prof. PhDr. Irena Korbelářová, Dr., Mgr. Lucie Kubásková, prof. PhDr. Eduard Kubů, CSc., doc. Ing. Michal Plaček, Ph.D., M.Sc., doc. Ing. Milan Jan Půček, MBA, Ph.D., PhDr. Miloslav Sabol, Ing. Helena Smolová, Ph.D., doc. PhDr. Jiří Šouša, CSc., Ing. Hana Urbancová, Ph.D., DBA, doc. PhDr. Miroslav Válka, Ph.D., doc. Ing. Pavla Vrabcová, Ph.D., PhDr. Jiří Woitsch, Ph.D.

Adresa redakce / Editorial address:

Národní zemědělské muzeum, s. p. o.

Kostelní 44

170 78 Praha 7

E-mail: redakce@nzm.cz

Web: www.nzm.cz/prameny-a-studie/

Recenzovali / Reviewers:

PhDr. Hana Dvořáková

Mgr. Ing. Lucie Hronová Šafářová, Ph.D.

doc. PhDr. Petr Janeček, Ph.D.

RNDr. Jana Jičínská, Ph.D.

Ing. Lenka Křesadlová, Ph.D.

prof. Ing. Ivo Machar, Ph.D.

doc. Ing. Jiří Martinek, Ph.D.

Ing. Zdeněk Novák

Mgr. Jana Oppeltová, Ph.D.

Mgr. Jan Pohunek, Ph.D.

PhDr. Lucie Rychnová, Ph.D.

PhDr. RNDr. Markéta Šantrůčková, Ph.D.

Jazykové korektury / Proofreading: PhDr. Lucie Zikmundová

Návrh obálky / Cover design: Pavel Cápál

Sazba a grafická úprava / Typesetting and graphic design: Pavel Cápál

Překlady / Translations: Anna Pilátová, Ph.D.

OBSAH

SEKCE PŘÍRODOVĚDNÍ

- Pavel Šimek, Jana Kohlová: Park Kačina – od průzkumů k obnově. 20 let obnovy památky zahradního umění

SEKCE SPOLEČENSKOVĚDNÍ

- Martin Weber: Barokní tvář krajiny Novodvorská
- Pavel Novák: Přírodně krajinářský „park“ Kamajka se stejnojmenným gloriem na chotkovském panství Nové Dvory
- Dana Surá, Tereza Štorková, Jarmila Neugebauerová, Aleš Jezdinský: Herbářové sbírky milosrdných bratří českomoravské provincie
- Zdeněk Novák, Jana Kohlova, Markéta Šantrůčková
Roman Zámečník: Výzkumný projekt Průhonický park a škola malířsko-krajinářské kompozice, obdivovaný a odmítaný vzor pro krajinářskou tvorbu 20. století – úvodní studie

MATERIÁLOVÁ STUDIE

- Petr Lidák: Hájovna z Valašské Bystřice. K výchozím materiálům nové expozice bytu hajného a kanceláře polesného ve Valašském muzeu v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm.

www.nzm.cz

ISSN 0862–8483 (print)

ISSN 2788-337X (on-line)

